

**TÜRKİYE’DE 1980 YILI VE SONRASINDA
UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARININ
SİYASAL ALANA ETKİSİ**

İlkin ŞANAL

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin Kamu Yönetimi Anabilim Dalı İçin
Öngördüğü **YÜKSEK LİSANS TEZİ** Olarak Hazırlanmıştır.

HATAY
EKİM-2006

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1980 YILI VE SONRASINDA UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARININ SİYASAL ALANA ETKİSİ

İlkin ŞANAL

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sabahattin NAL

Ekim 2006, 100 Sayfa

“Ekonomik istikrar” ve “istikrar politikaları” son yirmi yıldır dünya ekonomi gündemini en fazla işgal eden konular arasında yer almaktadır. Türkiye’de yüksek oranlı enflasyon ve döviz darboğazı biçiminde somutlaşan ekonomik bunalım, 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile aşılmaya çalışılmıştır. Onüç yıl aradan sonra, ekonomisi yeni bir ekonomik bunalımın pençesine düşen Türkiye, yeni bir istikrar paketini, “5 Nisan Kararları”nı uygulamaya koymak durumunda kalmıştır. Bunun ardından Türkiye 2000 ve 2001 Krizlerini yaşamıştır.

Bu çalışma; Türkiye’de 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları ve bu politikaların siyasal alana etkisini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Ekonomi Politikaları, İstikrar Programları, Ekonomi-Siyaset İlişkisi.

ABSTRACT

POLITICAL IMPACTS OF THE ECONOMICAL POLICIES IMPLEMENTED IN TURKIYE 1980 AND AFTER

İlkin ŞANAL

Public Administration Department, Master of Science

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Sabahattin NAL

October 2006, 100 Pages

“Economic stability” and “stability policies” are two of the most attractive subjects that have been in the world economic agenda for the last two decades. In Turkiye the depression that was in the form of high rates of inflation and foreign reserve shortage was tried to overcome by “24 Ocak” stability policies in 1980. Thirteen years later from then, Turkiye whose economy was again in a bottleneck, had to apply another package of stability policies called “5 Nisan Kararları”. After these Turkiye had 2000 and 2001 Criseses.

This report occurred Turkey’s economic policies after 1980 and the effects of these policies on political life.

Key Words: Economy, Economic Policies, Stability Programs, The Relation of Economy and Politics.

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. EKONOMİ POLİTİKASININ TEMEL KAVRAMLARI.....	3
2.1. Ekonominin Tanımı.....	3
2.2. Politikanın Tanımı.....	4
2.3. Ekonomi Politikasının Tanımı.....	5
2.4. Politik İktisadın Tarihi.....	6
2.5. Ekonomi Politikasının Unsurları.....	8
2.5.1. Ekonomi Politikasının Amaçları.....	8
2.5.2. Ekonomi Politikasının Araçları.....	9
2.6. Ekonomi Politikasının Amaç-Araç İlişkisi.....	10
3. EKONOMİ POLİTİKALARININ SİYASAL ALANA ETKİSİ.....	12
3.1. İktisat Okulları Ekonomi Politika İlişkisi.....	13
3.1.1. Klasik Okul.....	13
3.1.2. Marksist Okul.....	17
3.1.3. Neoklasik Okul.....	21
3.1.4. Keynezyen Okul.....	24
3.1.5. Monetarist Okul.....	26
3.1.6. Yeni Klasik Okul.....	28

3.2. Ekonomik İstikrarsızlığın Siyasal Alana Etkisi ve Ekonomi Siyaset Etkileşimi.....	31
3.2.1. Siyasal Yozlaşma.....	31
3.2.2. Ekonomik Yolsuzluk.....	33
3.2.3. Ekonomi Siyaset Etkileşimi.....	39
4. TÜRKİYE’DE UYGULANAN BAŞLICA EKONOMİ	42
POLİTİKALARI	
4.1. 1923-1960 Dönemi.....	42
4.1.1. 1930-1940 Alt Dönemi.....	45
4.1.2. 1940-1945 Alt Dönemi.....	46
4.1.3. 1940-1950 Alt Dönemi.....	47
4.1.4. 1950-1960 Alt Dönemi.....	48
4.2. 1960-1980 Dönemi.....	49
4.2.1. 1960-1970 Alt Dönemi.....	50
4.2.2. 1970-1980 Alt Dönemi.....	51
4.3. 1980’den Sonraki Dönem.....	52
4.3.1. 1980-1994 Alt Dönemi.....	53
3.3.1.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının Sonuçları.....	26
4.3.2. 1994-1996 Alt Dönemi.....	57
4.3.3. 1996 Sonrası.....	62
5. EKONOMİK KRİZLER.....	67
5.1. Ekonomik Krizin Tanımı.....	67
5.2. Ekonomik Kriz Türleri.....	68
5.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler.....	70
5.3.1. 1994 Krizi.....	70
5.3.2. 2000 Krizi.....	74
5.3.3. 2001 Krizi.....	77

6. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEM.....	79
6.1. 24 Ocak 1980 Kararları’nın Siyasal Alana Etkisi.....	79
6.1.1. 1980-1983 Dönemi.....	80
6.1.2. 1983 Sonrası Dönem.....	82
6.2. 2000 Sonrası Dönem.....	86
 7. SONUÇ.....	 91
 KAYNAKÇA.....	 93

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

BBYKP: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DSP: Demokratik Sol Parti

DTM: Dış Ticaret Müsteşarlığı

GP: Genç Parti

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

IMF: International Monetary Fund

İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

KDV: Katma Değer Vergisi

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

NİV: Net İç Varlıklar

ÖİB: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

POAŞ: Petrol Ofisi Anonim Şirketi

PTT: Posta Telefon ve Telgraf İşletmeleri

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TEFE: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜPRAŞ: Türk Petrolleri Anonim Şirketi

TÜSİAD: Türkiye Sanayici İşadamları Derneği

TL: Türk Lirası

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 1. 2005 Yılında Türkiye Geneline Yapılan Kamu Yatırımları.....	36
Çizelge 2. 2000 Yılı Faiz Hareketleri.....	46
Çizelge 3. Türkiye’de Kriz Öncesi ve Sonrası Gecelik İşlemlere Uygulanan Basit Faiz Oranları.....	47

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil1. Dönemlere Göre Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızları.....	36
Şekil 2. Ekonomik Kriz Türleri.....	38

1. GİRİŞ

Bütün ülkeler, ekonomik gelişmişlik düzeylerinin yüksek olmasını hedeflemektedirler. Ancak günümüzde birçok ülke, hedeflenen bu seviyeyi yakalayamamaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi ülkeyi yöneten siyasal erkin iktidarı kaybetmek endişesiyle yapay çözümlere gitmesidir. Hatta çoğu kez söz konusu ülkeler, ekonomik istikrarsızlık olarak adlandırılan kriz dönemleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu süreçte, ilgili ülkelerin genelde normal olmayan ekonomik dengeleri daha da bozulmakta; dolayısıyla, bozulan ekonomik dengelerin düzeltilebilmesi için bir takım “ekonomik istikrar programları” uygulanmaktadır. Türkiye’de de siyasal iktidarlar, genellikle seçim kazanmak uğruna seçim öncesi dönemlerde enflasyon ve işsizlik oranlarını düşük, ücret ve gelir düzeyini yüksek tutarak ekonomide yapay iyileşmeler sağlamışlardır. Ülkemizde, seçim öncesi genişletici, seçim sonrası daraltıcı politikaların uygulanmış olması ekonominin seçim ekonomisi politikalarının etkisinde kaldığını göstermektedir.

Ekonomik gelişme sürecinde karşılaşılan dengesizliklerin giderilmesi, iktisat politikalarının temel amacıdır. Bu süreç içerisinde ekonomik bütünü meydana getiren ve değişme eğilimindeki unsurlar arasında ortaya çıkan dengesizlikler, ekonomik ilişkileri kopukluğa uğratmakta ve istikrarsızlık baş göstermektedir. Ekonomik istikrarsızlıklar, ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen; genelde yüksek enflasyon, döviz sıkıntısı, ekonomik durgunluk, mali dengelerin bozulması gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu değişik durumlarda kendisini gösteren ekonomik istikrarsızlıklar için, farklı ekonomi politikalarını içeren istikrar programları uygulanmaktadır. İstikrar programının seçimi, ülkenin ekonomik ve siyasal yapısının belirlediği çerçeve içerisinde karar alma yetkisini taşıyan politik kadronun tercihlerine bağlı bulunmaktadır. Uygulanan bu programların her zaman başarılı olmaması, istikrar programlarının ve uygulayıcılarının tartışma konusu yapılmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma Türkiye’de uygulanan ekonomi politikalarının siyasal alana etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma yedi bölümden meydana

getirilmiştir. İlk bölüm girişten ibarettir. İkinci bölümde ekonomi ve politikanın tanımı yapılmış ve ekonomi politikalarının amaçları ve araçları açıklanarak aralarındaki ilişkiye değinilmiştir. Üçüncü bölümde; ekonomi politikalarının siyasal alana etkisi ve iktisat okulları ekonomi politika ilişkisine yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye’de uygulanan başlıca ekonomi politikaları dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Beşinci bölümde ekonomik kriz kavramı incelenmiş ve kriz türlerine değinilmiştir. Ayrıca Türkiye’de 1980 sonrasında yaşanan ekonomik krizler ve bunların etkileri açıklanmıştır. Altıncı bölümde Türkiye’de 1980 sonrası dönem ve bu dönemi şekillendiren başlıca ekonomi politikaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yedinci ve son bölüm sonuç ve önerilerden meydana gelmiştir.

2. EKONOMİ POLİTİKASININ TEMEL KAVRAMLARI

Bu bölümde; ekonomi ve politikanın tanımı yapılmış olup politik iktisadın tarihsel gelişimine değinilmiş ve ekonomi politikasının amaçları ve araçları incelenerek ikisinin arasındaki ilişki ele alınmıştır.

2.1. Ekonominin Tanımı

Ekonomi kelimesi, hane halkı yönetimi anlamına gelen Yunanca bir kelimedenden türemedir (Hoover 2001:60). Ekonomi bir toplum bilimidir. İnsanın hayatta kalabilmesi için mutlaka karşılanması gereken hayati (biyolojik) ihtiyaçları ile toplumsal ve tabi çevreye bağlı olarak değişen kültürel ihtiyaçları vardır. İnsanların bu ihtiyaçları mal ve hizmetlerle karşılanmaktadır. İnsanın ihtiyaçlarını gidermekte kullanılacak mal ve hizmetlerin yapılması, elde edilmesi, meydana getirilmesine üretim adı verilir (Türkey 1990:3–4).

“Ekonomik” terimi çeşitli anlamlarda kullanılabilmektedir. Bazen “ekonomik olarak” ifadesinde olduğu gibi, bir şeyleri gerçekleştirmenin bir yolunu ifade ederken, bazen istediğimiz veya gereksinim duyduğumuz şeylerin elde edilmesi amacını taşıyan bir faaliyet tipini göstermektedir. Ekonomik teriminin bir diğer kullanımı piyasa kurumları ile ilişkilidir. Bu kurumlar, gereksinim duyduğumuz şeylerin elde edilmesine yönelik faaliyetlerde etkinliğin sağlanmasını içermektedir. Ekonomistler, genellikle, istekleri tatmin etmenin en etkin yolunun piyasa kurumları aracılığıyla sürecin organize edilmesi olduğunu ileri sürmektedirler (Telatar 2004:6).

Ekonomi, insanların ve toplumların sınırsız olan gereksinimlerine karşılık, üretim faktörlerinin gerek miktar gerekse kalite olarak sınırlı olmasının ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üretme arayışında olan bir bilimdir. Kaynakların sınırlı olmasının doğal bir sonucu olarak her toplum, hangi mal ve hizmetten hangi miktarda ve hangi oranlarda üretileceği, bu malların üretim ve dağıtımının özel ve kamu sektörü arasında ne şekilde paylaştırılacağı gibi sorular ile karşı karşıya kalmaktadır. Her

toplumda halkın gereksinimlerini en geniş ölçüde tatmin etmenin ilk koşulu, mevcut kaynaklarla üretilen bütün iktisadi malların miktarın en düşük maliyetle ve en etkin kaynak dağılımı bileşeni ile gerçekleştirilmesidir (Türkay 1990:13). Ayrıca insanların günlük hayatlarının bazı yönlerini inceleme konusu olarak ele almakta, iktisadi olaylar ve değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini araştırmaktadırlar (Türkay 1990:19–20).

2.2. Politikanın Tanımı

“Politika” kavramı, geniş bir açıdan düşünüldüğünde; belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması olarak tarif edilebilir (Savaş 1998:13). Politikanın nasıl tanımlanması gerektiği sorusuna, tutarlılık içeren ve iktisatla ilişkili olma potansiyeline sahip, üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşımda siyaset, ülkenin bir bütün olarak kurumları, yasaları, kamu politikaları ve temel aktörlerini içeren formel politik araçlar bütününe ifade eden “devlet” olgusuna özdeş olarak ele alınmakta ve bir ülkedeki yasaları, kurumları, kamu politikalarını ve temel aktörleri ifade etmektedir. Burada politika kavramı, devlet aktivitelerine ve karar süreçlerine ithafen kullanılmakta ve devlete ilişkin her şey “politik” iken, dışında kalan her şey politika-dışı kabul edilmektedir. Bu noktada devlet ile hükümet arasındaki ayırımın ortaya konulması büyük önem taşımaktadır (Telatar 2004:4–5).

Devlet, hükümet kavramının içerdiğinden çok daha geniş bir yasalar ve kurallar bütününe ifade etmektedir. Ekonomik analizlerde devlet bir aktör olarak görülmezken, hükümet önemli bir aktördür. Politik iktisat alanında çalışma yaparken, devlet ve hükümet kavramları arasındaki ayırımın vurgulanması önem taşımaktadır. Ekonomi, politika kararlarının alınmasından ve ortaya çıkan sonuçlarından doğan sorumluluk hükümetlere aittir. Politikayı tanımlamanın diğer yolu ekonomiyi “özel”, siyaseti ise “kamusal” ile ilişkilendirmektir. “Özel”, değişim işlemine doğrudan katılan birey veya gruplar arası sınırlı ilişkileri ifade ederken, “kamusal” diğer birey veya grupları da içeren alan veya aktivitelere ithafen kullanılmaktadır. Üçüncü yaklaşım, her ikisinin de bir dağıtım yöntemi olduğu düşüncesinden hareketle, siyaset ve iktisadın benzer kabul edilmesidir (Telatar 2004:6).

2.3. Ekonomi Politikasının Tanımı

Politik İktisat, bir taraftan iktisat ilminin kurallarını, diğer taraftan da siyaset ilminin kurallarını inceleyen ve bu kuralları, devletin ekonomik rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek için bir araya getiren bir bilimdir. İktisat teorisinin güncel sorunların çözümünde yetersiz kalması, ekonomi politikasının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle karmaşık bir yapıya sahip güncel ekonomik meselelerin çözümüne yönelik olarak ekonomi politikası, ekonominin yeni bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bütün politik rejimlerde politika ile ekonomi karşı karşıya, iç içe, yan yanadır. Ekonominin politik otoriteyi ya da politik otoritenin ekonomiyi etkilemediği bir rejim yoktur. İktisat biliminin geçirdiği uzmanlaşma sürecinde iktisat politikası teorisi ile ilgili çalışmalar 1929–1930 yıllarına kadar gitmektedir. Bununla birlikte iktisat politikasının ön plana çıkması daha çok 1960’lardan sonra söz konusu olmaktadır. (Savaş 1998:2).

Politik- ekonomik sorun Türkiye için ele alındığında ekonomik istikrarın nasıl gerçekleştirilebileceği kuramsal olarak belli olmasına rağmen uygulamanın başarısı, çok boyutlu bir sorun olan ulusal gelirin yeniden paylaşılması ile ilgilidir. Vergilerin arttırılması, kamu harcamalarının kısılması, borçlanmaya ve karşılıksız para basmaya son verilmesi, devalüasyon, enflasyon oranının düşürülmesi gibi iktisat politikaları her şeyden önce bir bölüşüm sorunudur (Güvel 2003:107–108).

Gelişmekte olan ekonomilerde, siyaset-iktisat ilişkisinin çok daha yaygın ve önemli olduğu görülmektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin neden sık sık siyasi bunalımlara sürüklendiğini ve neden istikrarlı bir demokrasiye kavuşamadığını da açıklamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ekonomik sorunların çoğu, mevcut kuramsal ve yasal çerçeve içinde ve ekonomik kurallara uygun olarak çözümlenmektedir. Mesela faiz oranlarında küçük bir ayarlama veya vergi oranlarında küçük bir değişme bu ekonomilerde işsizlik, enflasyon, talep-arz dengesizliği ve ödemeler dengesi aksaklığı gibi birçok sorunun çözümlenmesi için yeterli olmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde yapısal, kurumsal ve yasal köklü değişiklikler gerekmektedir. Böylesine köklü kurumsal ve yasal değişimler ise, çoğu defa bir kanun ile gerçekleştirilmektedir. Bir

başka deyişle siyasi karar alma mekanizmasının çalışmasını gerektirmektedir. Bu ise, çeşitli çıkar gruplarını harekete geçirmektedir. (Savaş 1998:2).

2.4. Politik İktisadın Tarihi

Politik iktisat, başlangıçta devlet adamlarının ekonomik ilişkileri, vatandaşların isteklerini en iyi biçimde karşılayacak şekilde idare etmeleri konusunda sunulan önerilerden oluşmuştur. Klasik teorinin ilk aşamalarında “ekonomik” kurumsal bir gerçeklik olan piyasayı ifade ederken, “politik” yine kurumsal bir gerçeklik olan “devlete” ithafen kullanılmaktadır. Bu bağlamda, ekonominin kendini sürdürme kapasitesini ele alan politik ekonomi, iki kurum arasındaki ilişkinin mantığını araştırmaktadır (Telatar 2004:10–11). Klasik iktisatçılar, ekonomiyi, kural olarak, siyasetten ve aile yaşamından ayrı bir sistem olarak ele alan ilk teorisyenlerdir. Klasik iktisatçılar, ekonominin arz yönüne ağırlık vermiş ve genel yaklaşımını arz yönlü öneriler çerçevesinde oluşturmuştur. Piyasa sistemi, devlet ile ilişkili, ancak devlete tabi olmayan bir oluşum olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımda kapitalizmin yükselişiyle birlikte ekonominin depolitize olacağı ileri sürüldüğü için klasik teorilerde, “iktisat” terimi “politik iktisat” terimi yerine kullanılmaktadır. Klasik iktisatçılar esas olarak piyasa olgusuyla ilgilenmişlerdir; argümanlarında “bireye” analitik açıdan fazla önemli bir yer vermemişlerdir. Klasik ekonomi teorisine göre ekonomi tam istihdam durumunda denge halindedir. Ekonomide ücret ve fiyatlar esnektir. Her arz kendi talebini yaratır. Ekonominin kendi kendini düzelten mekanizmalara sahip olması nedeniyle devletin ekonomiye, dengesizlikleri gidermek amacıyla karışmasına gerek yoktur (Eğilmez ve Kumcu 2004:31-32).

19. yüzyıl iktisadına, Marksistlerin öncülüğünü yaptığı bireycilik tartışmaları damgasını vurmuştur. Marksist iktisatçılar, ekonomiyi özünde politik bir sistem olarak düşünmemekle birlikte, kapitalist sürecin iç dinamiklerinin politik güçleri nasıl doğurduğunu ve kapitalizmin tarihsel boyutlarının politik mücadeleleri nasıl yarattığını göstermişlerdir. “Politik İktisat” terimindeki “politik” sıfatını anlamsız hale getiren ilk kişi neo-klasik iktisatçı Alfred Marshall’dır. Marshall, belirli bir firma, işçi veya tüketiciyi baz almakla birlikte, esas olarak piyasaları açıklama amacı

taşımaktadır. Marshall'ın analizindeki piyasalar ekonomi çapında değil, belirli ürünlere ilişkindir (Telatar 2004:13).

Neoklasik ekonominin öncüleri, ekonomik düşünceyi felsefenin bir parçası olmaktan çıkarıp ayrı bir ekonomi okulu olarak ele almışlardır. Neoklasik iktisatçılar piyasa üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ekonominin siyasetten ayrılabilir bir sistem olduğu şeklindeki klasik düşünce korunmuştur. Bu yaklaşımda, siyaset ile iktisat ilişkisi piyasa başarısızlığı argümanı aracılığıyla kurulmaktadır. Piyasa başarısızlığı, bireysel tercihler ve kaynakların etkin kullanımı itibariyle tanımlanmakta ve devlet müdahalesine zemin oluşturmaktadır, neoklasik iktisatçılar açısından “ekonomik” terimi fayda maksimizasyonunu hedef alan özel işlemleri ifade ederken, “siyaset” aynı amaçla kamu otoritesinin kullanımını ifade etmektedir. Keynes'ten önce makro ve mikro ekonomi arasında bir ayırım yapılmadığı için neoklasik iktisatçılar klasik iktisatçılar arasında kabul edilmektedir. Keynesyen ekonomi, 1930'lardan 1960'lara kadar dünyaya egemen olmuştur. Keynes'e göre tam istihdam dengesi, tesadüfi bir dengedir ve devletin müdahalesi olmazsa ekonomideki dengesizlik sürekli bir durum olabilir. Gerçekte fiyatlar ve ücretler, klasik iktisatçıların düşündükleri gibi özellikle aşağı doğru esnek olmayabilir. Her arz, kendi talebini yaratır. Dolayısıyla ekonominin canlandırılması ve kontrol edilmesi talep politikaları ile mümkün olmaktadır. Keynes, bireysel karar problemlerinde Marshall'ın yöntemini izlemiştir. Örneğin, Keynes'in analizinde yatırımlar girişimcilerin alternatif maliyetlere göre yaptıkları optimizasyonun ve para talebi spekülasyonların sermaye kayıp/kazanç beklentilerine göre oluşan kararlarının sonucudur (Eğilmez ve Kumcu 2004: 32–34).

1970'li yılların ortalarında gelişen yeni klasik iktisat okulunda klasik teorideki gibi piyasa sistemi vurgulanmakta ve bu okul çerçevesinde gelişen güvenilirlik ve zaman-tutarsızlık literatürü yeni politik iktisadın dayanak noktalarından birisini oluşturmaktadır. İktisat politikasına “politik” içerik kazandıran siyasete ekonomik yaklaşımda neo-klasik iktisadın yöntemi kullanılarak, iktisat-siyaset ilişkileri incelenmektedir. Bu yaklaşımda, ekonomik hesaplama süreci siyasete uygulanmakta ve bireysel maksimizasyon davranışı ile rasyonel seçim, politik sürecin ve politik kararların temeli olarak alınmaktadır (Telatar 2004:14).

2.5. Ekonomi Politikasının Unsurları

Bu bölümde ekonomi politikasının başlıca yedi amacı ve araçları (kalitatif ve kantitatif) ele alınıp iki unsur arasındaki ilişkiye değinilmiştir.

2.5.1. Ekonomi Politikasının Amaçları

Ekonomi politikasının amaçları denildiği zaman kastedilen ulaşılmak istenen hedefler, elde edilmek istenen sonuçlardır. Mesela, enflasyonu önleyip fiyat istikrarını sağlamak, istihdam seviyesini yükseltmek, ödemeler dengesini sağlamak, gelir dağılımında eşitsizliği azaltmak ve yatırım miktarını çoğaltmak gibi hedefler, iktisat politikasının amaçlarını oluşturur. Onun için politikayı hazırlayanların hangi ölçüde kişisel, hangi ölçüde toplumsal davrandıklarını, uygulamanın sonucu ortaya çıkmadan açıklıkla görmek ve göstermek güçtür. Politikayı hazırlayan, kendi ön yargılarını ve tercihlerini esas alırsa toplumun amaçlarına ters düşen bir amaç benimsenmiş olabilir. Bu gibi durumlarda toplumun tercihlerini yansıtan siyasal tercih sisteminde bozukluk var demektir. Örneğin enflasyonla mücadele için toplumun tercihi vasıtasız vergilerin arttırılması iken hükümet temel mallara zam yapmayı tercih edebilir (Savaş 1998:28–30).

Ekonomi politikalarının genel olarak başlıca amaçları şunlardır (Savaş 1998:38):

- 1.Tam istidama ulaşmak
- 2.Üretimi arttırmak
- 3.Fiyat istikrarını korumak
- 4.Ödemeler dengesini düzenlemek
- 5.Gelir ve servet dağılımını düzenlemek
- 6.Bazı bölgelere ve sektörlere öncelik tanımak ve onları korumak
- 7.Nüfus büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek

İstihdam genel olarak biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Genellikle ekonomi politikalarında dar anlamda istihdam kullanılır. Dar anlamda istihdam denilince emek faktörünün kullanılmasına yönelik sorunlar, geniş anlamda istihdam kavramından ise emek dahil tüm üretim faktörlerinin kullanılmasına ilişkin sorunlar anlaşılmaktadır. Bu anlamda tam istihdam, bir ekonomideki mevcut emeğin tamamına iş bulmak, istihdam etmek anlamındadır (Pekin 1993:94).

Ulusal ekonomilerin temel amaçlarından biri, ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Genel olarak ekonomik büyüme, milli gelirden belli bir dönemdeki reel artışı ifade etmektedir. Kalkınma ise ekonomik büyüme ile birlikte diğer sosyal hasıladan artış sağlanmasını ifade etmektedir. Büyüme ve kalkınmanın ekonomi politikasında bir amaç olarak çıkması, fiili ekonomik büyümenin yetersiz görülmesi ve ekonomik sürecin yönlendirilmesi sonucunda gelişmenin daha etkin düzenlenebileceği görüşüne dayanmaktadır (Erkan 1990:146).

2.5.2. Ekonomi Politikasının Araçları

Araçlar, belli bir amaca ulaşmak için kullanılan değiştirilmesi mümkün verilerdir. Araçlar belli değerler ve belli şekillerle iktisatçının karşısındadır. Araçlar değiştirilmelerindeki kolaylık ve çabukluk ile yaratacakları etkinin kapsamı yönünden; kalitatif (nitel) araçlar ve kantitatif (nicel) araçlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Savaş 1998:26).

Nitel (kalitatif) araçlar, bir toplumun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yapısını oluşturan temel unsurlardır. Bu unsurlar, ekonominin temelleri ve ekonominin yapısı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Düşünce ve inanç hürriyeti, seçme ve seçilme hakkı, mülkiyet hakkı, eğitimde fırsat eşitliği, hükümet sistemi ve sosyal güvenlik gibi konular bir ekonominin temellerini oluşturmaktadır. Ekonominin yapısı ise, bu temeller üzerinde yükselen ve bu temellere göre şekillenen, bazen nicel bazen de nitel özellikler gösteren diğer unsurlardan oluşmaktadır. Mesela mevcut vergi

düzeni, kamu iktisadi kuruluşlarının varlığı ve yaygınlığı, tüketim mallarının dağıtım şekli; piyasa yapısının rekabetçi veya monopolcü olması; dış ticaret rejiminin devlet kontrolünde olup olmaması, döviz kurunun tespit şekli v.s. gibi unsurlar ekonomik yapıyı meydana getirmektedir. Bu unsurlardan hangilerinin temel, hangilerinin yapı sayılacağı, politikacının dünya görüşü ve değer yargılarına bağlı olarak belirlenmektedir. Nicel (kantitatif) araçlar ise, mevcut temel ve yapıyı değiştirmeyen fakat bu yapının toplumu etkileme derecesini değiştiren araçlardır. Örneğin vergi yapısını değiştirmeden vergi oranlarını değiştirmek, dış ticaret rejimini değiştirmeden döviz kurlarını değiştirmek, banka ve kredi düzenini değiştirmeden reeskont ve faiz hadlerini değiştirmek, kantitatif araçların kullanılması demektir (Savaş 1998:27).

İktisat politikası araçları temel niteliklerine göre şu şekilde sınıflandırılmıştır (Savaş 1998:54):

1. Mali araçlar
2. Parasal araçlar
3. Dışsal araçlar
4. Kontrol araçları
5. Kurumsal araçlar

2.6. Ekonomi Politikasının Amaç-Araç İlişkisi

Tıpkı bir seyahatin uçak, tren, otobüs ve otomobil ile yapılabilmesi gibi belli bir amaca, çeşitli araçlar kullanarak varmak mümkündür. Ancak seyahate çıkacak yolcu, nasıl ki geçeceği bölgenin iklim şartlarına, yol durumuna, sahip olduğu vakte ve nihayet gelirine bakarak bu vasıtalarından kendine en uygun geleni seçiyorsa, ekonomist de amaç-araç ilişkisini değerlendirmek ve içinde bulunulan koşullara en uygun amaç ve araçları saptamak zorundadır. Yapılması gereken ilk değerlendirme, aracın sebep olacağı maddi ve manevi masrafla, amaca ulaşmaktan sağlanacak maddi ve manevi yararın mukayese edilmesi, yani bir fayda-maliyet analizinin yapılmasıdır. Her politik kararın bir ferdi fayda ve maliyeti bir de toplumsal fayda ve maliyeti vardır. Maddi masraf ve maddi yarar; para birimi ile ifade edilen gelir ve giderdir. Manevi masraf; toplumda meydana

gelecek huzursuzluk, güven ve emniyet eksilmesi gibi hususlardır. Manevi yararlar da sosyal adalet duygularının tatmini, milliyetçilik amacının kuvvetlenmesi, insani ve barışçı duyguların yayılması, toplumda huzur ve sükunun sağlanması gibi hususlardır. Buna göre; uygulanacak bir politika bu iki tarafı en azından dengede tutmalı ve mümkünse maddi ve manevi masrafları sabitken maddi ve manevi yararları artırmalıdır. Örneğin vergi kaçakçılığını önlemek için kurulacak örgütün masrafı, sağlanacak vergi gelirinden çok olmamalıdır (Savaş 1998:31).

Yapılması gerekli ikinci değerlendirme araçların uygulanacağı ortamın ekonomik, hukuki, sosyal, siyasal ve kültürel hatta dini yapısını incelemek ve kullanılması düşünülen araçların bu yapıya ne ölçüde uyduğunu araştırmaktır. Büyük iş adamlarının egemen olduğu bir toplumda devletleştirme politikasının uygulanması ne kadar zorsa, güçlü sendikaların bulunduğu bir toplumda da ücretleri azaltmak veya iş saatlerini uzatmak o kadar zordur. Yapılması gerekli üçüncü değerlendirme bir aracın kullanılmasından doğan ferdi fayda ve maliyetle toplumsal fayda ve maliyeti karşılaştırmaktır. İktisatta yeni kaynakların bulunması, teknolojik yenilikler ve organizasyon düzenlemeleri ile masraflarda bir artış yaratmadan, üretimi arttırmak mümkündür. Ancak politikada, yani devlet yönetiminde, birilerine bir şeyler vermek ancak başkalarından almakla mümkündür. Bunun için ihracat veya yatırım teşvikleri gibi, tarım ürünlerine yapılan mali yardımlar gibi, toplumun bazı kesimlerine yapılan gelir transferleri bazı kesimlerden alınan vergilerle karşılanır. Dolayısıyla bu gibi imkanların fertler veya gruplar arası dağılımında toplumsal maliyet göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomi politikalarının gerçekçi ve başarılı olması istendiğinde, amaç-araç ilişkisinin hem masraflar ve gelirler yönünden ve hem de ekonominin siyasal, sosyal, hukuki, kültürel ve ekonomik yapısı yönünden mutlaka sağlanmış olması gerekmektedir (Savaş 1998:32).

3. EKONOMİ POLİTİKALARININ SİYASAL ALANA ETKİSİ

Politikalar, toplum kesimlerinin özlemleri yanında, iktidardaki siyasi görüşlere paralel olarak şekillenmektedirler. Toplum kesimleri genellikle kısa vadeli çıkarları peşinde koşmaktadırlar. İşsizliğin hemen azaltılmasını, üretimin hemen artmasını, hayat pahalılığının bıçak gibi kesilmesini arzularlar. Ancak ekonomi politikalarının beklenen sonuçları vermesi için zamana ihtiyaç vardır. İktisadi sorunlara uzun vadeli bakabilen hükümetler başarılı sonuçlar almaktadırlar. Siyasi otoriterinin bakış açısı kısaldıkça, iktisadi alandaki başarısı da azalmaktadır (Eğilmez ve Kumcu 2004: 372).

Devlet, düzenleyici ve koruyucu olarak vazgeçilmez bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde devlet şu veya bu biçimde, dolaylı veya dolaysız ekonomi ile ilişki kurmak zorundadır. Devletin baş görevi kamu hizmetlerinin görülmesidir. Bu hizmetler ülkenin politik düzenine sosyo-kültürel felsefesine göre değişen boyutlara ve kapsama sahiptir. Devlet, kamu hizmetlerini görebilmek için finansman kaynaklarına muhtaçtır. Bu finansman için normal sayılan kaynak bütçe gelirleri ve bütçe gelirinin ana kaynağı olan vergi gelirleridir. Modern devlet kamu hizmetlerinin yanında ekonomik ve sosyal altyapıyı yapmakla yükümlüdür. Bunun için de, çoğu kez, vergi dışında kaynaklar aramaktadır. Böylece borçlanma, bütçe açıkları ve yeni para basımı birbirini izler. Devlet-ekonomi ilişkisi bununla da bitmemektedir. Devlet, ülke için ekonomik hedefler belirler, bu hedeflere ulaşmak için gerekli iktisat politikalarının hazırlanmasında öncü ve yardımcı olur; bazen de bu yolda aktif bir tutum izler. Öte yandan devlet bazı hallerde ekonominin modelini, sistemini tayin etmede söz sahibi olabilir. Bunların hepsi devlet-ekonomi ilişkilerinin biçimleri ve parçalarıdır (Kılıçbay 1993: 155).

Ayrıca devlet, ekonomik düzeni yasalarla korur, düzenin aksamadan işlemlerini sağlar. Her gün kullandığımız doğal kabul ettiğimiz para geçerliliğini ve gücünü devletin varlığı sayesinde korur. Görüyoruz ki çağımızda devlet-ekonomi ilişkileri bütün bunların da dışına taşan boyutlar kazanmıştır (Kılıçbay 1993: 155).

3.1. İktisat Okulları Ekonomi Politika İlişkisi

Bu bölümde iktisat okulları hakkında genel bilgiler verilmiş ve bu okulların ekonomi politikalarıyla olan ilişkilerine değinilmiştir.

3.1.1. Klasik Okul

Schumpeter, “İktisat teorisi, bir politik tarifler bütünü değil, ancak Bayan Robinson’un yerinde deyişiyle, bir analitik aletler kutusudur. Bu aletler de, birbirinden ayrı unsurların topluluğu değildir; birlikte bir makine oluştururlar. Bu makine, önüne konan somut sorunlar ne olursa olsun, geniş sınırlar içerisinde işleyerek sonuç üretir” demiştir. Bu söylediklerinin hemen ardından, bu “makinenin” geliştirilmesinde Cantillon ile Fizyokratların oynadıkları role karşın, ilk kez Ricardo’nun bunun ne kadar gerekli olduğunu kavradığını belirtmektedir. Gerçekten de, tarihsel, istatistiksel ve teorik teknikler ile bu teknikler kullanılarak ortaya konan sonuçlardan oluşan “bilimsel” iktisadın gelişmesinde Ricardo’nun ve giderek bütün Klasik İktisat Okulunun oynadığı rol, tartışılmayacak kadar açıktır. Adam Smith’in *Milletlerin Zenginliği* kitabı ile başlayıp 1870’lerde yerini Jevons, Walras ve Mengerin kurucuları olduğu Neoklasik iktisada bırakan, temelde İngiliz “Politik İktisat” ile nitelenen Klasik yaklaşımda, iktisat ilk kez kendine özgü analiz birimi ve yöntemi olan bağımsız bir bilim haline gelmiştir. “Politik” iktisadın temel görevi, toplam ürünün ya da “zenginliğin” üretim ve bölüşümünü düzenleyen “yasaları” ortaya çıkarmaktır. Genel olarak Aydınlanma Çağının “Doğal Düzen” mirasından etkilenen ve bir ulusun “zenginliğinin” üretimi ile bölüşümünü düzenleyen “doğal yasaları” ortaya koymaya yönelik Klasik iktisadi analizin temelini, esas olarak Adam Smith, David Ricardo ve ilk bakışta Klasik iktisada yönelttiği eleştirilerle onlara karşıt gibi görünen Karl Marx tarafından geliştirilen analitik çerçeve oluşturmaktadır (Özel 2002: 147).

Siyasetin sivil yaşamdan dışlanmasını açıklamanın en iyi yolu Adam Smith’in “görünmez el” metaforudur. Klasik yaklaşımda, politik ekonomi terimi, ilgili dönem boyunca sivil toplum, piyasa ekonomisi, kapitalizm vb. isimler altında

incelenen ve bağımsız özel karar birimlerinin oluşturduğu ekonomik “özel istek tatmin sistemi”ne ithafen kullanılmaktadır. Söz konusu sistemde, toplumu oluşturan tüm kişilerin sahip oldukları mülkler arası (örn. işgücü) değişim ilişkileri, akraba ilişkileri, otorite, din vb. sosyal kurumlar yerine sözleşmeler çerçevesinde yürütülmektedir ki bu, ekonominin ayrı bir kurum olarak doğuşu sonucunu yaratmıştır. Bireylerin sözleşmelere dayalı ekonomik faaliyetlere girişmelerinin temelinde kişisel (öz) çıkarı gözetme güdüsü bulunmaktadır. Smith, toplumların yükselişini politik bir sürecin veya kamu otoritesi tarafından yapılan bilinçli bir planın sonucu olmaktan çok, kâr-arayışlı davranışın sonucu olarak görmektedir. “Ekonomik” olanın “politik” olandan ayrıştırılması nedeniyle, bireylerin ekonomik faaliyetlere yalnızca, “öz-çıkar önderliği”, “kendini yüceltme” vb. isimler alan, iktisadi güdülerle girdikleri kabul edilmektedir (Telatar 2004: 20).

An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations’da Adam Smith’in, servetin nasıl edinileceğini açıklayan nedensel yasaları aydınlatmaya çalışırken yararlandığı insan doğasına ait önemli doğal itkiler veya “eğilimler” klasik iktisadın temelini oluşturmaktadır. Buna göre, tüm insanlar iyi koşullarda yaşamak isterler. Ayrıca, bir şeyi diğer bir şey ile mübadele etme eğilimi de insan doğasındaki bir diğer ortak unsurdur. Smith’e göre, ulusların zenginliğini artırmak için, toplumun söz konusu doğal etkilerden yararlanması gerekmektedir. Kişisel çıkar zengin bir doğal kaynak olduğuna göre, siyasi otorite kişisel çıkar güdümlü insan davranışlarını baskı altında tutmamalıdır. Smith insanların her zaman için başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğunu ifade etmekle birlikte, bunun yardım eden kişinin iyilikseverlikten çok kendi çıkarını düşünmesinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Smith, öz-çıkarın insan davranışlarını yönlendiren, tek değilse bile, en önemli güdü olduğunu ileri sürmektedir. (Telatar 2004: 20–21).

Bu noktada, kişisel çıkarların çatışması halinde ne olacağı sorulabilir. Öz çıkarlarını düşünen bireylerden oluşan bir toplum, düzenleyici bir otorite olmaksızın, ayakta kalabilir mi? Smith’in bu soruya verdiği yanıt “evet”tir: Toplum ayakta durmakla kalmaz, merkezi planlamanın olduğu bir toplumdan çok daha yüksek bir refah düzeyine de ulaşır. Dahası, böyle bir toplumda özgeciliğe dayalı bir ekonomik

sisteme oranla hem daha fazla üretim yapılır, hem de daha büyük bir sosyal uyum yaratılır. O halde, herkes kendi çıkarını izlerse, toplum da daha iyi duruma gelecektir. Kişisel çıkar güdümlü davranışların yarattığı, ancak bilinçli bir seçimin sonucu olmayan, “görünmeyen el” Smith’in iktisat anlayışının sembolü olarak değerlendirilmektedir. Analizde “görünmeyen el”, yalnızca, sosyal uyumun gerçek “orquestra şefi” olan piyasayı sembolize etmektedir (Telatar 2004: 20).

Görünmeyen el üretimi teşvik ettiği gibi, caydırıcı bir etki de yaratabilmektedir. Örneğin, tahta heykel yapmaktan büyük zevk alan bir kişinin, yaptığı heykeli, tahtanın kendisine maliyetinin oldukça üstünde bir fiyatla satarak, büyük kârlar elde etmeye karar verdiğini düşünelim. Buradaki problemin birkaç boyutu vardır. Her şeyden önce, örneğimizdeki kişi başka insanların satın almak istedikleri bir ürün yerine, kendi istediği ürünü (zevk aldığı için) üretmiştir. Ayrıca, diğer insanların ödemeye razı olacakları fiyatı yüklememiştir. Ancak, burada esas önem taşıyan husus, hiç kimsenin heykellerin gerçek üretim maliyetine eşit fiyatı ödemeye razı olmamasıdır. Bu durumda, kaynaklar (tahta) yanlış bir ürüne yönlendirilmiş, başlangıç değerinden daha düşük değere sahip, bir ürün yaratılmıştır. Görünmeyen el, bu tip ürünlerin üretiminden vazgeçilmesi sonucunu yaratmaktadır. Smith, piyasa sistemi altında, yoksul ve politik olarak aciz durumdaki insanların bile zenginleşebileceğini ileri sürmektedir. Tersine, merkeziyetçi bir sistemde, politik güç ekonomik pozisyonu belirlemektedir; yalnızca kral ve aristokratların yakınları zenginleşebilmektedir (Telatar 2004: 21).

Bu açıklamalardan devletin ekonomideki rolünün klasik anlayışa göre ne olduğu kolayca anlaşılabilir. Örneğin, devlet ekonomideki harcamaları artırdığında üretim düzeyini değiştirememektedir. Devlet harcamalarının artırılması tam istihdam düzeyinde olan üretimin devletçe daha çok talep edilmesi anlamına gelmektedir. O halde, ekonomide yatırım harcamaları düşmek zorundadır. Yatırım harcamalarının devlet harcamalarının arttığı kadar azalabilmesi için faiz oranının yükselmesi gerekecektir. Ekonomideki fiyat seviyesi değişmeyecektir (Eğilmez ve Kumcu 2004: 100).

Benzer şekilde, devletin vergileri arttırması tam istihdam düzeyindeki kullanılabilir geliri düşürecektir. Kullanılabilir gelirin düşmesi tüketim harcamalarını azaltacaktır. Sabit düzeydeki üretimin tüketim yoluyla daha az talep edilmesi yatırım amacıyla daha fazla talep edilmesini gerektirecektir. Yatırım harcamalarının artması için faiz oranının düşmesi gerekmektedir. Yine ekonomideki fiyat düzeyinde herhangi bir değişme olmayacaktır (Eğilmez ve Kumcu 2004: 100).

Temel fikirleri kısaca özetlenen klasik iktisat teorisi; iktisat politikası yönünden önemli bazı sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar şöylece özetlenebilir (Savaş 1998:76):

1. Tam rekabet, ücret esnekliği ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde; ekonomi *daima* ve *kendiliğinden* tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılacak, *stok artışı* ve *üretim yetersizliği* gibi dengesizliklerle karşılaşmayacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi, hem enflasyoncu ve hem de deflasyoncu baskılara yol açmadan istikrarını koruyacaktır. Temel amaçlarına kendiliğinden ulaşan böyle bir ekonomiye devletin müdahale etmesi hiç bir yarar sağlamayacağı gibi, aksine zararlı olacak, ekonominin kendi kendine işleyişini bozacaktır. Klasik iktisatçıların deyimiyle, piyasanın görünmeyen eli, ekonomiyi istenen yönde geliştirmeye yeterlidir.
2. Klasik teori, iktisat politikası aracı olarak sadece Para Politikası araçlarına önem vermesidir. Klasiklere göre, para, ekonomik olayları etkilemeyen *pasif* bir araçtır. Dolayısıyla para arzında meydana gelen her artış; aynı oranda fiyatlar genel seviyesini yükseltecektir. Ekonomide herhangi bir nedenle bir değişiklik ortaya çıkabilir. Örneğin; ekonomide fertlerin tasarruf meyli birden bire yükselebilir veya işçinin prodüktivitesi artabilir veya ekonomiye önemli sayılarda göçler çıkması veya fiyat istikrarının bozulması mümkündür. Bu tür arızaların giderilmesinde *malî araçlar* (devlet harcamalarının artması veya vergilerin düşürülmesi gibi) yerine *parasal araçlar* (banka rezervlerinin azaltılması, açık piyasa işlemleri gibi) tercih edilmelidir. *Zira malî araçlar; aslında para politikasının birer aracıdır.* Devlet harcamalarındaki artışın gerçek bir toplam talep artışına yol açabilmesi ise, ancak bu harcama artışının yeni para basılması

suretiyle karşılanması halinde mümkündür. Yeni para basıldıktan sonra, devlet harcamaları para politikasının bir aracı halini almaktadır. Yeni para piyasaya ister TCMB ve bankalar sistemi aracılığıyla isterse devlet harcamaları artışı ile sürülmüş olsun; hiç fark etmeyecektir. Bir ünlü klâsik iktisatçı; para politikası yerine; pahalı kamu bayındırlık yatırımlarına başvurulmasını, eti kızartmak için evi yakmaya benzetmektedir.

3. Devlet faaliyetlerinin emniyet, adalet ve savunma gibi temel hizmetlerle sınırlı tutulması; bunun için de devlet bütçesinin mümkün olduğu kadar küçük olması ve daima denk bütçe ilkesine bağlı kalınması öneridir. Klasik teorinin önemli sonucu ideolojik bir sonuçtur. Klasik teori “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganıyla ifade edilen liberalizmin hem siyasal yaşamda ve hem de ekonomik yaşamda egemen kılınmasını istemektedir.

Klasik teorinin, belirtilen politik ekonomi tasviri, ekonomi ile siyasetin ayrılabilir olduğu argümanlarına ters düşen sonuçlar yaratmıştır. Bunun en önemli nedeni, ürün fiyatlarının belirlenme sürecinin sonucu olan artığın büyüklüğü ve bölüşümünün sosyal sınıflar arası mücadelenin sonucu olduğu düşüncesinin, klasik iktisatçıların iddia ettiğinin tersine, ekonomi ile siyasetin mantıksal olarak birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna götürmesidir. Klasik politik ekonomi anlayışı, Marxist, neoklasik ve Keynezyen yaklaşımlar başta olmak üzere, çok sayıda yeni teoriye esin kaynağı olmuştur (Telatar 2004: 29).

3.1.2. Marksist Okul

Marxist teoride, “politik ekonomi” teriminin kullanımı, iktisat ve siyaset arasındaki ilişkilere yönelik analizlere götürmekte, ekonomi hakkında özellikle Adam Smith ve David Ricardo’nun teori ve yöntemlerinde orijinlerini bulan bir düşünce biçimini ortaya koymaktadır. Marxist politik ekonomi anlayışında iktisat-siyaset ilişkilerine baz oluşturan felsefeyi kısaca açıklamak yararlı olacaktır. Marxist politik iktisat yaklaşımının temeli ve Marx’ın felsefesinin esin kaynağı Hegel’in görüşleridir. Bu nedenle, ilk olarak kısaca Hegel’in düşüncelerini gözden geçirmek

uygun olacaktır Hegel'e göre, tarihi yönlendiren unsur insanın düşünsel gerçekliği, yani zihni (spirit) ve fikirleridir. Materyal dünya, gördüğümüz ve dokunduğumuz maddeler ve toplumdaki kurumlar, fikirlerin çizdiği patikadan giderler. Marx, Hegel'in "fikirlerin materyal dünyayı belirlediği" şeklindeki idealizmini reddetmiş ve Alman filozof Ludwig Feuerbach'ı izleyerek, tarihteki materyalist güçleri incelemiştir. Marx, insanların arzu, ihtiyaç ve tavırlarının fikirlerini belirlediğini ileri sürerek Hegel'in düşünce dizgesini tersine çevirmekle birlikte, Hegelci diyalektik yöntemi kullanmıştır. Hegelci tarih birbirine zıt güçler arası mücadeleden oluşmaktadır; her görüş kendi zıddını da içerir (Telatar 2004: 29–31).

Marxist yaklaşımda, politik ekonomi analizinin merkezi konumunda "sınıf" kavramı bulunmaktadır. Bu yaklaşımda, iktisat ile siyaset arasındaki ilişkiyi anlamak için, politik olarak organize olmuş sınıfların nasıl ortaya çıktığı ve bireysel çıkarlardan sınıf çıkarına nasıl geçildiği sorularının yanıtlanması gerekmektedir. Neo-klasik teorilerde, ekonomi, bir yandan bireylerin sübjektif tercih sıralamaları bazında tanımlanan refahlarını maksimize etme süreçlerini kolaylaştırmakta, diğer yandan belirtilen kolaylaştırıcı rolünü oynayabilmek için söz konusu süreci yaratmaktadır. Marx'a göre ise, nedensellik ilişkisi ekonomik yapıdan bireysel çıkarlara doğru işlemekte; objektif ekonomik yapının bireysel çıkarları yönlendirdiği kabul edilmektedir. Marxist yaklaşımda, yalnızca kendi çıkarlarını gözeten, birbirinden ayrı karar birimleri durumundaki bireylerin çıkarları, sosyal işbölümündeki pozisyonlarına bağlı olarak belirlenen "sınıf çıkarına dönüşmektedir. Belirli bireyleri politik olarak organize olmuş sınıflar içinde, ortak bir çıkara sahip olacak şekilde bir araya getiren unsur, kapitalist ekonominin işleyişidir. Dolayısıyla, özel çıkarı anlamının en iyi ve birinci yolu, bireyin ait olduğu sınıfı anlamaktır. Kişilerin özel ve birbirinden ayrı çıkarlarında örtük olarak bulunan sınıf çıkarından politik çıkara geçiş, iktisat ile siyaset arasındaki temel bağlantıyı sağlamaktadır. Ancak, bu sürecin düzgün işlemesi için gerekli koşullar, bireylerin içinde bulundukları sınıfın ortak çıkarlarından haberdar olmaları, bu çıkarlar bazında organize olmaları ve kolektif eylem problemlerinin üstesinden gelebilmeleridir (Telatar 2004: 32–33).

Marksist siyaset kuramının en önemli sorularından birisi, ekonomi ile politika arasındaki ilişkidir. Bu ilişkinin merkezinde ve görünür yapısında, politikanın da ana sorunu olan devlet ile toplumsal yapı ilişkisi bulunur. Marksist yaklaşıma göre, kapitalist toplum biçimlerinde, devlet, ekonominin kurumsal yapılarından ayrılmıştır. Ancak bu ayrışma, sistemin alt yapısından, dolayısıyla bütün toplumsal yapılarından bağımsızlaştığı anlamına gelmez. Tersine ekonominin yasaları tarafından belirlenir. Gerçekte kapitalizmde, bütün toplumsal ilişkiler, özellikle ekonomik alan ile siyasal alan aynı temel yapıdan kaynaklanır. Devletin rolü, üretim sürecini doğrudan örgütlemek değil, ama üretimin kapitalist yapısının işlevsel koşullarını hazırlamaktır. Kapitalist üretim sisteminde, ekonomik yapılar ile devletin örgütsel yapıları arasında doğrudan bir bağ olsa da, bu yapılar bir ve aynı şey değildir. Yani türdeş bir yapıyı ifade etmezler. Özellikle kapitalizmin bu yeni evresinde, ulusal devletleri aşındıran ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerini geliştiren uluslararası sermayenin global yapısı, bu ayrışmayı da derinleştirmiştir. Ancak anlaşılması gereken devlet yapılarının düne göre sermayenin işlevini görmesi anlamında, ulusal karakterlerini de aşındırarak uluslararası bağımlılığın artmasıdır. Bu anlamda burjuvazi ile devlet ilişkisi karşımıza tarihsel bir ilişki olarak gelmiştir. Bu dünde böyleydi, ama bugün sermayenin uluslararası rolü açısından daha anlaşılır bir hale gelmiş olmasıdır. Bağımlılığın artması, devlet ile egemen sınıfların özdeş birer yapı olduğu anlamına gelmez (www.sav.org.tr 2006).

Marxist teoride devrimci siyaset, kapitalizmin kendi işleyişinin tabi olduğu yasalar bazında açıklanmaktadır. Kapitalistlerin üretimden daha fazla pay alma çabaları işgücü verimliliğinde artışa dönüşmektedir. Kapitalistler, verimlilik artışını daha sermaye-yoğun teknikler kullanarak, başka bir deyişle işçiye sermaye ile ikame ederek gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, sermaye artışı gittikçe daha fazla işçinin işsiz kalmasına yol açmakta ve *yedek işsizler ordusu* ücretlerin düşmesine, dolayısıyla işçi sınıfının koşullarının kötüleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, işçilerin bireysel veya sınıf düzeyinde, kapitalizmden fayda sağlamaları mümkün değildir. Marx, işçilerin şehirlerde ve fabrikalarda bir araya gelerek, devrimci bir bilinç geliştireceklerini ve farklı bir sosyal düzen arayışı içinde kolektif eylem yapacaklarını öngörmektedir (Telatar 2004: 40–41).

Üçüncü politik ekonomi biçimi Marxist devlet teorisidir. Marxist yaklaşımda devletin ortaya çıkışının temeli, sınıfların ekonomik çıkarları arasındaki uzlaştırılmaz çatışmadır. Bu çatışma, sosyal pozisyonlara dayalı olarak, toplumun içinde doğmaktadır. Söz konusu uzlaştırılmaz çatışma, belirli bir sınıfın ekonomik çıkarlarına uygun biçimde düzenlenmiş bir organizasyon olan “sosyal düzen”i tehdit etmektedir. Sosyal düzenin devamı için, toplumu oluşturan sınıflardan birisi baskı altına alınmaktadır. Dolayısıyla devlet, sosyal düzeni sürdürmekle görevli bir baskı organıdır (Telatar 2004: 40–41).

Sınıf mücadelesi ile devletin konumu ve bu ilişkinin sınıfsal görünümü, sürekli olarak tartışmalı bir konu olmuştur. Çok farklı kavramlar geliştirilse de unutulmaması gereken nokta şudur; politik mücadelenin esas yönelimi stratejik olarak, sınıf iktidarının biçimi olan devlettir. Sonuçta çağdaş marksistler olarak da bilinen bazı düşünürlere göre, devletin görelî özerkliği ya da özgünlük gibi kavramlar geliştirilse de, durum bu gerçeği değiştirmeye yetmiyor. Kuşkusuz ekonomik yapı, devletin egemen sınıf çıkarlarının basit bir nesnesi olmadığı açıktır. Eğer bu yapıları birbirinden kopartırsak şu yanılsama düşmüş oluruz; politika ile devletin kurumsal yapılarını özdeşleştirmek. Böyle bir yanılsama zorunlu olarak, ekonomi ile politik yapıları ve birbirleriyle ilişkilerini anlamak veya somutlamak açısından zorlanırız. Ekonominin son noktada belirleyici olmasından anlaşılması gereken, politik ve ideolojik yapıların, sermayenin hareket yasalarından ve onun sınıfsal doğasından kaynaklanmış olduğu gerçeğidir. Herbirinin özgünlüğünü reddetmeden bu iki alan veya yapının, esas ayağı olan ve onları son noktada belirleyen ekonomik yapının gözardı edilmesi anlamına gelir (www.sav.org.tr 2006)

Marxist anlayışta, toplumdaki objektif yasalara göre ortaya çıkan sınıf farklılıkları devletin varlığı için gerekçe oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bir sınıfa diğeri aleyhine çıkar sağlayan yerleşik sosyal düzeni sürdürmekle görevli devlet, herhangi bir sınıf tarafından kullanılmamaktadır. Çelişkili görünen bu sonuç, Marxist teorinin “sınıf baskısı” düşüncesinin doğru biçimde anlaşılmasını gerektirmektedir. Buradaki temel düşünce, kapitalist sınıfın bir devleti kullanma gücüne sahip tek bir birim şeklinde hareket etmesini sağlayacak ortak bir çıkara sahip olmamasıdır. Bunun nedeni, kapitalist sınıfın çıkarlarının tek tek kapitalistler tarafından kabul

edilmeyebilmesi ve hatta bu çıkarların korunmasının tek tek kapitalistlerin kârlılığını olumsuz yönde etkileyebilmesidir (Telatar 2004: 42).

O halde, devletin koruduğu sınıf çıkarı, materyal (dar anlamda ekonomik) değil politik bir çıkardır. Bu durumda Marxist politik ekonomi, devletin bir sınıfın politik çıkarlarını temsil ettiği düşüncesine dayalıdır. Bununla birlikte, devlet bunu kendi insiyatifi ile yapmakta; bir sınıf tarafından “araç” olarak kullanılmamaktadır. Devlet, özel çıkarlar için “oyunun kuralları” da dahil olmak üzere bir sosyal düzen tanımlamakta ve korumaktadır. Oyunun kuralları prensip olarak, egemen sınıfın çıkarlarını korumaktadır. Tersine, özel ilişkiler sistemi olan ekonomi, bazılarına geçerli oyun kuralları tarafından ayrıcalıklı davranılan, objektif sosyal pozisyonlar (sınıflar) kümesini devam ettirmektedir. Bu pozisyonlarda olanların örtük çıkarı oyunun kurallarının sürdürülmesini gerektirmektedir. Bu anlamda, devlet tarafından tanımlanan ve korunan politik çıkarın da toplum içinde köklendiği söylenebilir. Marx’a göre, devlet üstyapının parçasıdır ve kapitalizmin ekonomik güçlere duyarlı olan kabuğunu oluşturmaktadır ((Telatar 2004: 42).

3.1.3. Neoklasik Okul

Neoklasik dönemde Klasik Teoriye çok sayıda eleştiri getirilmiştir. Ancak bunlardan hiçbirisi Alfred Marşall’ınki gibi olmamıştır. Çünkü diğer iktisatçıların eleştirileri kişisel ve kısmi olmaktan ileri gidemezken Marşall, (1842-1924) Neo-Klasik İktisadı kurmuştur. Marşall iktisadın tanımı ile başlamıştır: “Politik ekonomi veya iktisat, insanın günlük işi içinde incelenmesidir. İktisat refahın maddi gereksinmelerine ulaşmak ve onları kullanmak ile sıkı sıkıya ilgili bazı bireysel ve toplumsal hareketleri inceler” diyerek iktisat ilmini “insan davranışları ilmi” olarak ele alır. Marşall Klasik iktisatçıların aksine iktisadı politikadan bağımsız olarak ele almıştır. Klasik iktisatçıların çoğu iktisat ile politikanın birbiriyle sıkı ilişki içinde olduğunu düşünüp ve bu nedenle politik ekonomi (political economy) adını daha uygun bulmuşlardır. Marşall ise ilk defa iktisat (economics) kelimesini kitabının isminde kullanmış bir iktisatçıdır. Öte yandan bu tanım iktisadın konusunu çok geniş ve esnek bir biçimde belirlemiştir. Marşall’ın böyle geniş ve esnek bir alan belirlemedeki esas amacı iktisat ile diğer sosyal bilimler arasına katı ve kesin sınırlar koymama isteği idi (Savaş 1997: 583–584).

Marşall’ın üzerinde önemle durduğu konulardan biri de ekonomik analizde zamanın oynadığı roldür. Ona göre zaman, ekonomik olayların analizini önemli ölçüde güçleştiren bir faktördür. Bu gerçeği; İlkeler (Principles) kitabında “hemen

her ekonomik problemin temel güçlüğü, zamandan kaynaklanır” diye belirleyen Marshall, iktisat ilmine en büyük katkılarında birini ekonomik analize zaman boyutunu getirerek kazandırmıştır. Marshall, zamanı; “Zaman unsuru ekonomik araştırmalarda karşılaşılan güçlüklerin başlıca sebebidir ve kişinin sınırlı güçleriyle adım adım ilerlemesini zorunlu kılar. Bunun için de karmaşık bir problemin parçalara bölünmesi ve her defasında bir parçasının incelenmesi ve sonunda bu kısmi çözümlerin birleştirilerek temel sorunun az veya çok bir çözümüne ulaşılması gerekir.” şeklinde ele almıştır (Savaş 1997: 589).

Marshall’a göre zaman boyutu özellikle üretim ve arz miktarı yönünden büyük önem taşır. Marshall bu açıdan dört önemli zaman dilimini birbirinden ayırmıştır. Bunlar piyasa dönemi (market period), kısa dönem (short run), uzun dönem (long run), ve çok uzun dönem (secular period)dur. Bu dört ayrı dönem içinde üretimin dolayısıyla arzın tabi olduğu koşulları Marshall ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Piyasa dönemi Marshall’dan günümüze kadar gelen tanımıyla üretimin yapılmış ve malların piyasaya mevcut miktarlarıyla gelmiş olduğu hali yansıtır. Bu dönemde söz konusu malın miktarı da ya satarak ya da imha ederek azaltılabilir. Kısa dönemde ise bir malın arzı üretim için gerekli faktörlerden bazılarının miktarını artırmak suretiyle çoğaltılabilir. Uzun dönemde ise mal arzı üretim faktörlerinin tümünü artırmak suretiyle çoğaltılabilir (Savaş 1997: 599).

Neo Klasik Teori çeşitli katkılarla Keynezyen Devrime kadar devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi Jon Neville Keynes ve Lionel Robbins’tir. Neo Klasik iktisadın en belirgin özelliği, mallar, hizmetler ve üretim faktörleri yönüyle piyasa içerisindeki fiyatların oluşum ve işleyişinin yeni bir yaklaşımla açıklamasıdır. Bu yaklaşımlar piyasa ekonomisine duyulan inancı devam ettirmekle birlikte bazı konularda ondan ayrılıyordu. Neo klasik iktisat klasik iktisadın bazı açmazlarından bir çıkış yolunu temsil etmiştir. Neo klasik iktisat daha çok marjinal fayda üzerinde durmuştur. Onlara göre fayda, kişilerin mallar, hizmetler ve üretim faktörleri birimlerine atfettikleri önem ve değerdir. Malın son biriminin ortaya çıkardığı fayda ise marjinal faydadır (Tekelioğlu 1993: 135).

Klasik iktisadi düşüncede piyasa ekonomisinin tek başına sosyal refahın optimizasyonunu sağlayacağı ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesine gerek olmadığı görüşü hakim olmuşken. Neo-klasik iktisadi düşüncede ise, piyasa ekonomisinin bazı faktörler dolayısıyla başarısızlığa uğrayabileceği, böylece sosyal refahın optimumdan uzaklaşabileceği görüşü savunulmuştur. Neo Klasikler klasiklerden farklı olarak devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğunu, ancak bunun “sınırlı” olması gerektiği görüşünü savunmuşlardır (Aktan 1992: 38).

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu, Keynezyen yaklaşımda devlet müdahalesinin gerekçesini oluşturan “ekonomiye istikrar kazandırma amacı”nın, özü itibariyle, teknik (politik olmayan) bir süreci mi ifade ettiği, yoksa siyaset ile iktisadi ilişkilendiren politik bir süreç olarak mı değerlendirilmesi gerektiğidir. Bu sorun üzerine yapılan tartışmaların politik ekonomi açısından sağladığı katkılardan en

önemlisi *politik devresel dalgalanmalar* (political business cycles, PBCs) literatürünün gelişmesi olmuştur (Telatar 2004: 68). Politik devresel dalgalanmalar literatüründe talep yönetiminin önemli bir politik boyutu vurgulanmaktadır. Ekonomik durumun seçmen kararlarını büyük ölçüde etkilediği ve yönetimdeki kişilerin ekonomik durumdan sorumlu tutulduğu varsayımları altında, iktidar partisi seçim öncesi dönemlerde uygun bir ekonomik ortamın yaratılması için toplam talep politikalarından yararlanmakta ve bu şekilde yeniden seçilme şansını artırmaktadır. Bu durumda, politik kaygılar ekonomik kaygılara ağır basmakta ve ekonomik istikrarsızlık, ekonomiyi idare edebilecek yetenekte bir yönetim yerine, politik kökenli devresel dalgalanmalara yol açmaktadır (Telatar 2004: 68).

1940’lardan 1960’lara kadar disipline egemen olan Keynezyen iktisat 1980’e kadar gücünü kaybetmiştir. Söz konusu dramatik kaymanın nedeni, kısmen, Keynes’in genellikle yatırımcıların öngörülemez *ekonomik morali* tarafından belirlenen büyük harcama akımlarının egemen olduğu “makro” bakışı ile alıcı ve satıcıların rasyonel değerlendirmelerinin yönettiği tekil piyasaların merkezi rolünü vurgulayan Marshallcı “mikro” bakışın tatmin edici bir şekilde uzlaştırılamamasıdır. Bir başka açıdan, Keynezyen iktisadın enflasyon ile ilişkili para konularına yeniden doğan ilgi nedeniyle zayıfladığı ileri sürülebilir. Keynezyen düşünce, 1980’lerin başlarından itibaren yeni bir döneme girmiştir (Telatar 2004: 68).

3.1.4. Keynezyen Okul

Keynezyen iktisat, 1929 Büyük Dünya Krizi’ni oluşturan depresyonun ortaya çıkardığı işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri gidermek amacıyla geliştirilmiştir. Teorik temelleri bakımından adlandırılacak olursa, talep yönlü iktisada Keynezyen iktisat denilebilir. Keynezyen iktisat, 1929 Ekonomik Bunalımına çözüm arayışları çerçevesinde 1936’ da J. M. Keynes’ in “İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserini yayınlanmasından sonra ortaya çıkmış ve özellikle 1950–1970 yılları arasında altın yıllarını yaşamıştır. Keynezyen iktisat 1970’ li yıllarda farklı şekillerde ortaya koyulmaya başlanmış, diğer bir ifadeyle

Keynezyen iktisatçılar bölünmüşlerdir. Başlıca Keynezyen iktisat akımları üç grupta toplanabilir (Aktan 2000):

1. Neo-Klasik Keynezyen İktisat: Keynesin genel teorisindeki görüşlerini Klasik İktisadın temel ilkeleri ile bağdaştırarak adeta iki teorinin sentezini yapan ve Walras genel denge modeli çerçevesinde Keynesin genel teorisindeki açıklamaları yorumlayan, iktisat literatüründe Gelir Harcama Modeli veya IS-LM analizi olarak da adlandırılan yaklaşımdır.

2. Fundamentalist Keynezyen İktisat: Neo-Klasik Keynezyen iktisadı eleştirerek gerçek Keynezyen iktisadın Keynes' in Genel Teorisi'nde yer alan görüşleri olduğunu savunan ve belirsizliğin Keynesin iktisadının temeli olduğunu belirten akım.

3. Anti-Walrasyan Keynezyen İktisat: Keynezyen teorinin Klasik teori ile birleştirilmeyeceğini öne sürerek mal ve emek piyasalarında denge halini inceleyen, Neo-Klasik sentezin Keynezyen teori içerisinde yer almasını şiddetle eleştiren ve Keynes' in teorisinin bir dengesizlik modeli olduğunu belirten akımdır.

Keynezyen Teori'ye göre; genel fiyat seviyesini, gelir seviyesini ve üretim fonksiyonu aracılığıyla istihdam seviyesini belirleyen toplam taleptir, makro ekonomik denge, toplam arz ile toplam talebin veya toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların eşitlendiği noktada gerçekleşir, ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdam düzeyinde dengede değildir, ekonomi için aşırı istihdam, eksik istihdam ve tam istihdam dengelerinden biri söz konusu olabilir.

Para talebinin diğer deyimle likidite tercihinin üç motifi vardır. Bunlar işlem, ihtiyat ve spekülasyon motifleridir. İşlem ve ihtiyat saiki ile tutulan para milli gelir düzeyine, spekülasyon saiki ile tutulan para faiz oranına bağlıdır. Spekülasyon saiki ile tutulan para ile faiz oranı arasında ters yönde bir ilişki vardır. Faiz oranı yüksekken yakın zamanda düşeceği düşünüldükçe para talebi azalmakta, faiz oranı düşüken kısa zamanda yükseleceği düşünüldükçe para talebi artmaktadır. Keynezyen teoride likidite tuzağı, herkesin faiz oranının düşebileceği en düşük seviyeye

düştüğüne inanması halidir. Bu durum, para talebinin faiz oranına karşı sonsuz esnek olduğu halidir. Böyle bir durumda para arzında meydana gelebilecek her artış spekülasyon saiki ile elde tutulacak ve faiz oranı hiç etkilenmeyecektir. Diğer bir ifade ile böyle bir durumda para politikaları etkisiz olacaktır. Faiz, tasarruf sahiplerinin likiditeden uzaklaşmalarının bedelidir (Aktan 2000). Tasarruf ve tüketim fonksiyonlarını faiz oranı belirlemez. Ekonomide toplam talebin bir kısmını teşkil eden tüketimi belirleyen unsur, gelirdir. Tüketim milli gelir arttıkça artar, ancak tüketimdeki artış, milli gelirdeki artıştan az olur. Yatırımı belirleyen unsur ise, faiz haddidir. Faiz haddini belirleyen unsur ise para arzı ve talebidir. İşgücü talebi Klasiklerde olduğu gibi reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur. İşgücü arzı ise Klasiklerin varsaydıkları gibi reel ücretin değil nominal ücretin bir fonksiyonudur (Aktan 2000).

“Her arz kendi talebini yaratır” şeklinde ifade edilen Say Yasası gerçek iktisadi yaşama uygun değildir. Bu durum, tam istihdam düzeyinde cari fiyat düzeyi üzerinden toplam arzın toplam talebe eşitliği halinde meydana gelir. İstihdam hacmi, herşeyden önce milli gelire bağlıdır (Aktan 2000).

Efektif talebi oluşturan ikinci unsur, yatırım harcamalarıdır. Yatırım fonksiyonu milli gelir değişmelerinden bağımsız ve milli gelirin artan bir fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Bağımsız yatırım fonksiyonunda girişimcilerin yatırım kararlarını milli gelir düzeyinin belirlemediği varsayılır. Keynezyen makro teoride yatırım harcamalarının ele alınışı sermayenin marjinal etkinliği kavramına dayalıdır. Sermayenin marjinal etkinliği: sermaye malından umulan getirileri sermaye malının arz fiyatına eşitleyen iskonto oranıdır (Aktan 2000).

Keynezyen İktisat’a göre; ekonomi, toplam talep etkilenecek düzenlenebilir. Ekonomide toplam talep, toplam arzdan fazla ise veya yatırımlar tasarruflardan fazla ise bir “enflasyonist açık” söz konusu olmaktadır. Ekonomi kendiliğinden dengeye gelmemektedir. Bu durumda devlet efektif talebi yönlendirerek ekonomiyi düzeltebilir. Devlet, kamu harcamalarını azaltarak ve/veya vergi oranlarını arttırarak müdahalede bulunur (Sınırlayıcı Maliye Politikası). Ekonomide toplam talep, toplam

arzdan azsa veya toplam yatırımlar, tasarruflardan azsa bu durumda “deflasyonist açık” söz konusudur. Deflasyonist açığın giderilmesi için, Devletin yine talebi yönlendirme yoluyla ekonomiye müdahalesi gereklidir. Bu durumda kamu harcamaları arttırılarak ve/veya, vergiler indirilerek müdahale yapılacaktır (Telafi Edici Maliye Politikası) (Aktan 2000).

3.1.5. Monetarist Okul

Modern miktar teorisini makro ekonomik politikalarında temel olarak ele alan ve para stokundaki değişmelere önem veren iktisatçılar Monetarist (Paracı) olarak adlandırılmaktadır. Bu iktisatçılar iktisat politikası aracı olarak para politikasının etkinliğine inandıkları için bu adla anılmaktadırlar. Monetarist iktisatçıların savundukları görüşe “Moneterizm” denilmekte olup bu terim ilk defa Karl Brunner tarafından kullanılmıştır (Orhan 1989: 74).

Moneterizm büyük ölçüde 1976 yılı Nobel ekonomi ödülü alan Amerikalı iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Friedman 1976 yılında “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar:” (Study In the Quantity Theory of Money) adıyla editörlüğünü kendisinin yaptığı bir kitap yayınladı. Bu çalışma ile Friedman esasen moneterizmin temel ilkelerini ortaya koymuş oldu (Aktan, 1990: 212). Friedman’ın ikinci önemli eseri ise, A. Schwarts ile yazdığı “A Monetary History of the United States 1867–1960” (1867–1960 Yılları Arasında Amerikan Para Tarihi) adlı çalışmasıdır (Orhan 1989: 75).

Moneterizm daha çok enflasyon üzerinde durmuştur. Monetarist düşünce enflasyonun nedeni olarak para arzının hükümetlerce gereksiz yere aşırı artırılmasında görmektedir. Monetaristlere göre ekonomideki birçok istikrarsızlık parasal kökenlidir. Bu yüzden iktisadi sorunların çözülmesinde para politikası diğer politikalardan daha etkilidir (Aktan, 1990:212). Enflasyonu tümüyle parasal bir olar olarak gören monetaristler, para arzındaki artışın, milli gelirdeki artışı aşan kısmının doğrudan fiyatlar genel seviyesini yükselttiği görüşündedirler. Mesela toplam para arzı % 12 ve toplam milli gelir % 4 ise o yılki enflasyon % 8 olacaktır (Savaş 1994: 223).

Milton Friedman kendisine Nobel Ekonomi Ödülü verilirken yaptığı konuşmada bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olay olmuştur. Enflasyon ile işsizlik arasında uzun dönemde iddia edildiği gibi bir alış veriş (trade off) söz konusu değildir. Çünkü uzun dönem Philips eğrisi, doğal işsizlik oranından çıkan bir dikey gibidir. Dolayısıyla fiyat artış hızı işsizlik oranına değil, para miktarındaki artışlara ve beklenen enflasyon oranına bağlı olacaktır (Üstünel 1990: 273).

Para ve maliye politikası uygulamasına karşı olan Monetaristler, bunun yerine denk bütçe uygulamasına özen gösterilmesini ve piyasa mekanizmasının işleyişini etkileyen monopollerle mücadele edilmesini isterler. Ayrıca monetaristler, devletin

para arzını her yıl ve üretim artış hızına eşit bir oranda artırmasını tavsiye ederler (Savaş 1998: 223).

Monetarist görüşlerin makroekonomik politika açısından önemli görüşleri vardır. Ekonomiyi doğal işsizlik oranının altında çalıştırmak için, toplam talebi artırmak arzulanır bir şey olmadığı gibi, sonsuza dek bu şekilde davranmak da mümkün değildir. Ekonomi sonuçta hiperenflasyon sürecine girecek veya enflasyonu sistemden uzaklaştırmak için uzun süreli yüksek işsizliğe katlanmak gerekecektir. Enflasyonist beklentileri düşürmek, muhtemelen, yükseltmekten daha zordur. “Sıfır enflasyon-doğal işsizlik oranı” bileşimi “ideal” durumu göstermektedir. Enflasyonun olduğu bir ekonomide, enflasyonu kabul edilebilir bir düzeye düşürmek için, doğal oranın üzerinde bir işsizliğe katlanma zorunluluğu bulunmaktadır. Monetaristlere göre, enflasyonun kontrolünde dominant rolü sıkı para politikası oynamaktadır (Telatar 2004: 79).

1970’lerin sonlarına kadar monetaristlerin para politikası uygulamaları üzerindeki etkileri sürmüş ve merkez bankaları para arzını sıkı biçimde kontrol etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla, entelektüel çevrim bu kez monetaristler lehine işlemiş ve Modigliani’nin itiraf ettiği gibi, bazı şüpheler ve istisnalarla birlikte, bu dönemde “ekonomistlerin tümü monetarist olmuştur. Bununla birlikte, 1980’lerin başlarında monetarist önerilerin ABD ve İngiltere’de resesyona yol açması, sorgulanmaya başlamaları sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, 1982’de dolaşım hızının düşmesi monetarizme yönelik şüpheleri güçlendirmiştir. Dolaşım hızı düşer ve para arzı daha yüksek bir oranda artmazsa, GSYİH’nın da düşmesi gerekmektedir. Bu nedenle, ABD ve İngiltere merkez bankaları para arzını artırmak zorunda kalmış; parasal kuralı izlemeyi bırakmıştır (Telatar 2004: 80).

3.1.6 Yeni Klasik Okul

R. Lucas, R. Barro, T. Sargent ve N. Wallace yeni klasik okulun öncüsü ve sembolü: konumundaki iktisatçılardır. Çalışmalarının çıkış noktası, monetarist makro iktisattır ve klasik iktisat ile açık paralellikler taşımaktadır. Okul çerçevesinde

yapılan çalışmaların büyük kısmı serbest piyasa sistemi geleneğini izlemektedir. Monetarizmin sezgilerinden büyük kısmı içerilmekle birlikte, yeni klasik yaklaşım Keynezyen makro iktisat geleneğinden radikal bir ayrılışı ifade etmektedir (Telatar 2004: 80).

Yeni Klasik Teori'nin enflasyonla mücadele yöntemi teklifleri ise, para miktarındaki azaltmaları vergi indirimleri ve kamu harcamalarının daraltılmasını kapsamaktadır. Vergi indirimleriyle birlikte ücret artışlarının frenlenmesi, karlılığı artırmanın tek yoludur ve ayrıca arzı olumlu yönde etkileyecek bir politikadır (Tekelioğlu 1993:113). Yeni Klasik Teori'yi savunanların Keynezyen iktisada yaptıkları eleştiri 1960'lı yıllarda ortaya çıkan yüksek enflasyon ve işsizliktir. Onlara göre bu olaylar sıkı para politikası ve dengeli bütçe gibi klasik ilkelerin bir sonucu olarak doğmamıştır. Aksine Keynezyen doktrinin enflasyon riski taşımasına rağmen reel büyümeyi ve artan istihdamı vaad eden geniş bütçe açıklarını ve yüksek oranlı parasal genişlemeyi gerektiren politikaların sonucu ortaya çıkmıştır (Savaş 1997: 965).

Beklentiler iktisatta daima önemli bir yer tutmuştur. Çünkü ister üretici ister tüketici veya tasarruf ya da emek sahibi olsun davranışlarında daima geleceğe yönelik beklentiler belirleyici olur. Ancak geçmiş dönemde beklentilerde belirleyici unsur "geçmiş dönemle uyumlu beklentiler" (adaptive expectations theory). iken bu teori beklentilerin "rasyonel" olduğu üzerine bina edilmiştir. Onlara göre ancak rasyonel beklentilere dayalı makro teorilerin ve modellerin gerçek dünya koşullarını ve iktisat politikası sonuçlarını yansıtacağını öne sürmüşlerdir. Rasyonel Beklentiler Teorisini savunanlar, beklentilerin uyumcu değil, rasyonel olduğunu kabul etkilerinden, iktisat politikası uygulamaları karşısında derhal "aktif" bir tavır takınıp, iktisat politikasını tamamen etkisiz hale getirdiklerini ileri sürerler. Buna karşın, toplumun beklemediği anlarda ve beklemediği tarzda uygulanacak bir politikanın çok kısa bir süre, etkili olabileceğini, fertlerin bu politika ile ilgili enformasyonu temin edip beklentilerini değiştirdiğinde politikanın yine etkisiz kalacağını ileri sürerler (Savaş 1998: 226).

Uyumlu beklentilerde gelecek yıllarla ilgili tahminler (beklentiler) geçmiş yılların bilgileri kullanılarak yaklaşık bir sonuç dikkatte alınır. Mesela bir önceki yılın enflasyonu % 20 ise beklenti % 20'den az ancak % 10'dan fazla olacaktır. Beklentiler ancak tahminlerin tutmaması halinde değiştirilir. Bu değişiklik beklentinin tahminin altında gerçekleşmesi halinde azalış yönünde tersi durumda artış yönünde olur (Savaş 1997: 970).

Yeni Klasik (Rasyonel Beklentiler) Teori'ye göre geçmişe dayalı beklentiler ancak değişkenlerin geçmiş ve gelecek değerleri arasındaki ilişki sabitse anlamlıdır. Eğer bireyler geleceğe ait tahminler yaparken sadece geçmiş verileri dikkate alıyorsa bu tür beklentiler gerçekçi olamayacaktır. Geçmiş ve gelecek verileri arasındaki ilişkinin çok az değişeceğini öne sürmek ve fertlerin de böyle bir beklenti içinde olacağını farz etmek herhangi bir politika değişikliği halinde komik sonuçlara yol açmaktadır. Rasyonel Beklentiler Teorisi Bu tahmin metodunu irrasyonel ve

Keynezyen Makro Teorinin düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışı olarak kabul etmektedir (Savaş 1986:193–194).

Günümüzde, rasyonel beklentiler hipotezinin öngörülleri sorgulanmaktadır. Ekonomistler menkul kıymet piyasalarından söz ederken hipotezle hemfikir görünürken, makro ekonomiden söz ederken uyuşmazlığa düşmektedir. Bunun en önemli nedeni, hisse senedi piyasasının diğer piyasaların çoğundan daha etkin bir piyasa olmasıdır. Hisse senetlerinin likidite derecesi yüksektir; kolaylıkla alınıp satılabilirler; hisse senedi piyasasında işlem maliyetleri düşüktür; yatırımcılar alım-satım işlevleri için aracı kullanabilmektedirler. Tersine, reel mal ve hizmet piyasaları daha karmaşık yapıdadır ve katılıklar söz konusudur. İnsanlar hisse senedi sattıkları kolaylıkta işlerini terk edemezler; firmalar hisselerini alıp atabildikleri kolaylıkta ve hızda yeni bir fabrika kuramaz veya kapatamazlar. Reel piyasalarda, sözleşmeler büyük rol oynamaktadır. Sözleşme er, işgücü, sermaye ve ekipmanın nominal fiyatına ilişkin belirlilik düzeyini artırmakta, ancak esnekliği ve likidite derecesini düşürmektedir. Dolayısıyla, aktörler rasyonel beklentilere sahip olsa bile, reel piyasalarda sözleşmeler onları uyarlayıcı bir patikaya sınırlamaktadır (Telatar 2004: 85–86).

3.2. Ekonomik İstikrarsızlığın Siyasal Alana Etkisi ve Ekonomi Siyaset Etkileşimi

Bu bölümde ekonomik istikrarsızlığın ana sebeplerinden siyasal yozlaşma ve ekonomik yolsuzluk kavramlarına değinilmiş ve bu unsurların genel etkileri ele alınmıştır.

3.2.1. Siyasal Yozlaşma

Siyasal yozlaşma etik ve hukuksal vurguları olan son derece geniş içerikli bir kavramdır. En geniş anlamıyla tanımlandığında bütün hukuk ve etik dışı davranışlar yozlaşma olarak nitelendirilebilir. Bu çerçevede yozlaşma, parasal ve diğer türden faydaları ele geçirmeye yönelik planlı-amaçlı yasadışı eylemler olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda yozlaşma toplumsal çıkarın özel çıkar lehine kurban edilmesidir. Toplumsal davranış normlarından, modern bürokrasinin rasyonalite, başarı yönelimi, evrenselcilik normlarından bir sapmadır. Yozlaşmadan söz edilebilmesi için planlı-amaçlı ve yasadışı bir eylemin varlığı zorunludur. Tembellik, mesleki yetersizlik ya da personel yetersizliğinden kaynaklanan yasadışı edinimler yozlaşma olarak nitelendirilememektedir. Dolayısıyla yasadışı bir eylemin varlığı kendi başına yozlaşma

anlamına gelmemektedir. Akrabalara, etnik ve dinsel gruplara duyulan sadakat nedeniyle bu kesimlere özel çıkar sağlama çabası gibi daha çok politik modernizasyonun yerleştirilemediği ülkelerde ortaya çıkan türden cemaatçi talepler bu anlamda bir yozlaşma kavramı içerisinde yer almamaktadır. Buradaki yozlaşma kavramı olanakları bürokrat ve politikacı bireylere transfer etme çabasını tanımlamaktadır. Politikacılar kendi destekçilerini bürokratik kadrolara getirerek yasama ve uygulama aşamalarını tamamlayabilmektedir. Politikacılar yozlaşmadan gelir elde etmek için fırsatlar oluşturmaya çalışabilmektedir (Güvel 1998:102)

Siyasal iktidarlar çoğu kez bir ekonomik istikrar programıyla çözümlenebilecek gibi görünen ekonomik sorunları çözmek için önlem almak yerine, tersine, sorunu daha da ağırlaştırabilecek olan sübvansiyon artırımları, enflasyonun üzerinde ücret artışları, kamu teşebbüslerinin fiyat artışlarının ertelenmesi gibi istikrarı daha da bozacak önlemleri tercih edebilmektedirler. Kamu Tercihi Okulu temsilcilerine göre, iş dünyasına uygulanan kurallar, siyasal partiler ve siyasetçiler için de geçerlidir. Nasıl şirketler karlarını artırmak için çaba harcarsa, siyasetçiler de en fazla çabayı oylarını azamileştirmek için harcarlar. Toplumun birçok kesimi siyasal partilere, siyasal iktidarlara ve siyasetçilere kendi yararlarını yükseltebilmek için baskı yaparlar. Eğer bir toplumda sübvansiyonların artırılması, enflasyonun üzerinde ücret artırımları siyasal iktidara oylarını artırma imkanı verecekse, iktidarın o yönde davranması en akılcı yoldur (Eğilmez ve Kumcu: 2004: 328–329).

Potansiyel olarak bütün bürokrat-politikacı bireyler bu anlamda yozlaşma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin aktif hale gelmesi bir takım şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu şartlar kısaca şöylece sıralanabilmektedir (Güvel 1998):

1. Bir yozlaşma kültürünün varlığı. Yani insanların, bürokrat-politikacı bireylerin yozlaşma arayışında oldukları ve bunun hem sosyal hem yasal yaptırımının düşük olacağı yönünde bir inanç sahibi olmaları
2. Ulusal bir burjuva sınıfının oluşmaması ve kaynakların devlet elitleri tarafından kontrol edilmesi
3. Toplumsal değişme ve modernleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte yeni olanakların doğması

4. Bütün kamu yönetimine merkezin hakim olması
5. Bilimsel bir yönetim yapısının bulunmaması
6. Bürokrasinin dışa kapalı, gizli ve statükocu bir yapı içerisinde çalışması
7. Kamu yönetiminin politize olması
8. Devletin ekonomi içerisindeki payının artması
9. Etik temellerin eksikliği, eğitimin yetersizliği, kamusal sektörde ücretlerin düşüklüğü ve sosyal baskının olmaması
10. Vatandaşların kanunları bilmemesi

Bu faktörlerden sadece birisi, bir kaç ya da hepsi birlikte çeşitli derecelerde olmak üzere yozlaşma için uygun bir kapı açar ya da uygun bir ortam hazırlamaktadır.

3.2.2. Ekonomik Yolsuzluk

Kişisel çıkarların toplum menfaatleri ile sürekli ve dengeli olarak uzlaştırılması konusundaki zorunluluk hukuk ve ahlak kurallarını oluşturmuştur. Bu kurallara aykırı olarak kişisel çıkarların toplum menfaatlerine üstün tutulması yolsuzlukların kaynağını teşkil etmektedir. Uzun süredir ülkemizin gündeminde bulunan enflasyon, savurganlık ve yolsuzluklar esas itibarıyla birbiri ile yakın ilişkisi bulunan toplumsal hastalıklardır. Bu hastalıklar başlangıçta mükemmel olduğu halde alınan gününbirlik tedbirlerle bozulan mali sistemimiz tarafından desteklenir hale gelmiştir. Klasik devlet faaliyetlerine ilişkin mali sistemimiz 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile belirlenmiştir. Klasik mali düşüncenin egemen olduğu 1927 yılında yürürlüğe konulan 1050 sayılı Kanun, bazı konularda öngördüğü maliyeti faydasını aşan sıkı kontrol sistemi nedeniyle hizmet ve faaliyetlerin yerine getirilmesinde gecikmeye neden olmakta, verimlilik, etkinlik ve tutumluluk konusunda neredeyse hiçbir hüküm içermemektedir. Mali gelenekçiliğin sona ermesiyle gelişmiş ülkelerde egemen olan modern mali düşüncenin ülkemizdeki etkileri de 1050 sayılı Kanunun değişikliklerine hala yansımamıştır. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin şekil değiştirmesi ve özellik arz eden bazı kamu hizmetlerinin ortaya çıkması sonucunda mevcut statik yapıdan kurtulmak amacıyla, zaman içinde 1050 sayılı Kanun dışında değişik statüde bütçe yapısına sahip kamu kurum ve kuruluşları oluşmuştur (Aytar: 1998).

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e göre "Toplumun etik ve hukuksal kurallarını ihlal eden yolsuzluk yanında, dar bir çevreye büyük çıkarlar sağlanmasına olanak veren, kamu kaynaklarını belirli çevrelerin çıkarlarına dönüştüren, kısıt kaynakların kamu yararına eşitlik ve adalet ilkelerine uygun, akılcı kullanımına engel olan tüm siyasal ve yönetsel yozlaşmalar da yolsuzluk kapsamında ele alınıp değerlendirilmesi zorunludur." (www.boraxtr.com 2006).

Günümüzde mevcut kamu kurum ve kuruluşlarının mali yönetimi, bütçe çeşitleri itibariyle sınıflandırıldığında:

1. Genel bütçeli idareler,
2. Katma bütçeli idareler,
3. Özel bütçeli idareler ,
4. Döner sermayeli işletmeler,
5. Özerk bütçeli idareler,
6. Fonlar,
7. Diğer bütçeli idarelerdir.

Bu bütçeler ile idari teşkilat mukayese edildiğinde, iki yapılanma arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 25 yıl önce program bütçe sistemine geçilmiş olmasına rağmen, bu bütçe sisteminin gereği gibi uygulanamaması sonucunda kamu kurum ve kuruluşları kendilerine mevdu görevleri farklı bütçe sitemleri içinde yerine getirmeye devam etmektedirler. Neredeyse bütün kamu kurum ve kuruluşları birden fazla bütçe rejimine sahiptirler. Örneğin Orman Bakanlığınca yürütülen faaliyetlerin bir kısmı genel bütçe içinde yer alırken bir kısmı katma bütçeyle yürütülmektedir. Bu bakanlığın hem genel bütçeli hem de katma bütçeli dairelerine bağlı 359 adet döner sermayeli işletmesi bulunmakta ve yine bu bakanlığa bağlı üç adet fon 68 adet saymanlıkla faaliyetine devam etmektedir. Bu bakanlığa idari yönden bağlı birçok kamu iktisadi teşebbüsü de bulunmaktadır. Bu mali statü içinde yapılan iş ve hizmetlerin izlenmesi bir yana yapılacak iş ve hizmetlerin planlanmasında dahi çok büyük güçlük bulunduğu aşıkardır.

Bu örneğin neredeyse bütün devlet teşkilatını kapsadığı dikkate alındığında mali sistemimizin ne denli bir karmaşa içinde bulunduğu hakkında fikir edinebilmek mümkün olacaktır (Aytar: 1998).

Bir çok ülkede özellikle merkezi güç, siyasetinin etkin olunan ve paylaşımın yakına, kayırmacılık ilkeleriyle örgütlenen devletlerde yolsuzluk yeraltı kurallarıyla değil resmen yönetenlerce bir siyasal yetki kuramıyla yapıldığını kavramaktadırlar. Bir çok ülkelerde bu yasallık şöyle oluşur. Öncelikle merkezdeki kimi çevrelere dokunulmazlık ve koruma getirilerek siyasal bir güvence yaratılır. Bu kişiler hem yetkiyi kullanırken serbest olurken, yasalarca da dokunulmaz olurlar. Merkez yakına göre paylaşım kuralıyla örgütlenip yasalar da dokunulmazlık gibi koruma ve yetki kullanma gibi sonsuz bir güç bir anda ikili koşullarla oluşursa, işin yolsuzluk yasal temeli atılır. Bunu öyle derinden incelemek gerekmez. Dağıtılan kredilerin iki dudak arası kararla tercihe bağlı olması, faturalardan başlayarak şişirmece hesaplarla oldukça fazla harcamalarla paranın bir miktarının cebe atılması bunlardan sadece bir kaçıdır. Devletin dağıtımcılık yaparak kaynakları kullanımdaki pay almaya dek siyasal ve üst bürokratik uygulama anlayışı sonucu nice kaynak teşvik, koruma gibi yetkilerle yasal boyutuyla ona buna peşkeş çekilmektedir. Bu kısa olayları giderek biriken zenginlik birine verilerek cebe atılarak bölüşülmesi sonucu kaynaklar yasal uydurmayla resmen yolsuz bir ekonomi yaratılırsa üretim ve yatırımla değil, yasal teşvikler veya koruma gibi olgularla kaynaklar ceplere indirilir. Kaynakların bedava veya yağmalama ile verilip sonra da alanların bunları satarak elde kaynak elde etmesi kadar normal yasal kuralların olması ekonomideki yolsuzluk sistemin resmen yasallaşmasıdır. Bazen de yasa dışı yağmalar, alanın elinde kalması gibi nice yasa dışı denilen olaylar da yasallaştırılarak normal hale getirilmesi de önemlidir. Yolsuzluk yasal ekonomide en önce merkezden koruma ve teşvikle kolayca kaynak alma gibi önemli bir talan yapılır. Yasal yolsuzlukta finansman dengeleri olmaz. Yatırımlar olmaz. Maliyetler alınan ve paylaşılan kaynaklar nedeniyle oldukça yüksek çıkar. Üretim yükselmeden kazanılan zengin bir elit kesim oluşur (www.ortamgazetesi.com)

Bütçelerin hazırlanması, uygulanması, denetimi ve kesin hesabının çıkarılması sırasında öngörülen usul ve şekil şartları diğer hedeflerin yanında yolsuzlukların yapılmasını da önleyecek mahiyet taşırlar. Uygulanmakta olan yedi adet bütçe sisteminin öngördüğü kontrol mekanizmalarını birçok yönden eleştirmek mümkündür. Ancak en önemli sakınca bir kamu idaresinin aynı anda konsolidasyonu yapılmayan birden çok bütçe disiplini içinde çalışabilmesidir. Bu husus en zayıf bütçe sistemlerinden dahi beklenen disiplini ortadan kaldırmaktadır. Ülkemizde uygulanmakta olan bütçe sistemleri arasında yolsuzlukların önlenmesi amacıyla en sıkı kontrol mekanizmasını bünyesinde taşıyan bütçe sistemi genel ve katma bütçelerdir. Buna rağmen bu bütçe uygulamaları dahi çeşitli aksaklıklar nedeniyle yolsuzlukların önlenmesinde kendilerinden beklenen sonuçları yaratamamaktadır. Mevcut bütçe uygulamasının aksayan bazı yönlerinin ana hatları şu şekilde ifade edilebilir:

1. Kamu kesiminin gelir ve gider işlemlerinin sadece yaklaşık %35' i genel ve katma bütçelere konu olmaktadır. Kapsamı daralan bütçe, yasama organı nezdinde eski önemini yitirmiştir.
2. Bütçe hazırlama görevi çeşitli kurumlara dağıtılmıştır, bu kuruluşların işlevleri arasında uyum yok gibidir.
3. Bütçe kanunları genellikle anayasaya aykırı yetkiler ihtiva etmekte ve kimse sorumlu tutulmamaktadır.
4. Bütçe mali analiz yapmaya yönelik, anlaşılabilir ve saydam bir belge olma özelliğini kaybetmiştir.
5. Bütçe kanunları ile yürütme organına çok geniş ihtiyari yetkiler verilmektedir.
6. Ödenek aktarma işlemleri kolayca yapılabilmektedir.
7. Gerçekleşen harcamalar, bütçe kanunlarında belirlenen miktarları sürekli aşmaktadır, ödenek üstü harcamaların tamamlayıcı ödeneklerle karşılanması usul haline gelmiştir.
8. Oto kontrol mekanizması zayıflamıştır. Kurumların merkez teşkilatları neredeyse denetim dışında kalmıştır.
9. Maliyet muhasebesi yoktur ve mali raporlama zayıftır.
10. Kesin Hesap Kanunları önemini kaybetmiştir. Plan ve bütçe komisyonu zorunlu olarak asli işlevinden uzaklaşmıştır.

Bu idarelerin gerek bütçe uygulamaları sırasında gerekse bütçe uygulaması sonrasında öngörülen oto kontrol mekanizmaları yeterli bir biçimde oluşturulmamıştır. En önemli eksiklik bu idarelerin saymanlarının aynı idarenin memuru statüsünde olmasından kaynaklanmaktadır. Genel ve katma bütçe uygulamasında olduğu gibi saymanların Maliye Bakanlığı personeli olmaması sonucunda muhasebe servislerinden beklenen kontrol hizmeti en asgari seviyede yerine getirilebilmektedir. Hata ve suistimallerin asgariye indirilmesindeki en önemli oto kontrol araçları, görev ve yetkilerin tek kişi elinde toplanmaması, ödeme yapılmasına veya tahsilata karar veren yöneticinin muhasebe kayıtlarına müdahale edememesidir. Aynı şekilde nakdi işlemleri yapan veya muhasebe kayıtlarını tutmakla görevli olanlar da ödeme yapma veya gelir elde etme konusunda emir verme yetkisine haiz olmamalıdır. Bu nedenle saymanların kurum yöneticileri karşısında belli teminatlara sahip olması gereklidir. Aksi halde kurum yöneticilerinin hatalarına ya da olası kötü niyetlerine karşı kurum menfaatinin korunması mümkün olamamaktadır (Aytar: 1998).

Yolsuzlukların önlenmesi bütün ülkelerde ve tarihin her döneminde önemli bir konu olarak gündemde yer almıştır. Ancak yolsuzlukla mücadelenin şekli, doğal olarak içinde yaşanılan dönemin şartlarına ve mali yönetim anlayışına göre değişiklik göstermektedir. İş hacminin nispeten fazla olmadığı dönemlerde hata ve suistimallerin tespit edilerek ortaya çıkarılması ve bu suretle caydırıcı etki yaratılması yolsuzlukla mücadelenin temel unsuru olmuştur. Faaliyetlerin çeşitlendiği ve işlem hacminin had safhada büyüdüğü günümüzde ise yolsuzlukla mücadele “ iyi yönetim” kavramı içinde mütalaa edilmektedir. Gerçekten iyi yönetim ile yolsuzluk arasında tam anlamıyla ters orantılı bir ilişki mevcuttur. Amacını etkin bir biçimde yerine getiren ve bunu teminen yeterli iç kontrolünü kurmuş kurum ve kuruluşlarda yolsuzluk riski en düşük seviyededir. Amacına uygun faaliyette bulunmayan veya ekonomik davranmayı, verimli çalışmayı gerçekleştiremeyen kurum ve kuruluşlar ise yolsuzlukların yapılabilmesine imkan tanırırlar (Aytar: 1998).

İyi yönetimin günümüzdeki en belirgin unsuru; verimlilik, etkinlik ve tutumluluktur. Kullanılan kaynaklarla en fazla mal veya hizmet üretilmesini verimlilik,

Üretilen mal ve hizmetlerle hedeflenen amacın yerine getirilme ölçüsüne etkinlik, kullanılan kaynakların kaliteyi göz ardı etmeksizin en düşük maliyetle elde edilmesini ise tutumluluk olarak kısaca tanımlamak mümkündür. Bu üç kavram arasındaki karşılıklı ilişki tartışmasız olarak genel kabul görmekte ve bu nedenle verimlilik, etkinlik ve tutumluluk kavramları kısaca performans adı altında anılmaktadır. Modern kamu yönetimi, klasik anlayışın içerdiği finansal sorumluluk boyutuna, makro-mali sorumluluk boyutunu ve kamu hizmetlerinde verimlilik, etkinlik ve tutumluluğun sorgulandığı performans sorumluluğu boyutunu eklemiştir. Bu suretle kamu kaynaklarını kullananların hesapsızca davranmaları önlenmekte, hizmet maliyetlerini düşüren kurumlar ve yöneticiler ise ödüllendirilmektedir (Aytar: 1998).

Yolsuzluklarla mücadelede alınacak önlemler arasında en önemli tedbirlerden birisi, denetimde etkinliğin artırılmasıdır. Mevcut denetim sistemimizin sorunlarını ŗu ŗekilde el alınabilir:

1. Denetim İç Yükünün Fazlalığı: Denetim kurum ve birimlerimizin karılatıkları temel birinci sorun, denetim sahasının genişliği karşısında yeteri kadar personele sahip olmamak nedeniyle gerekli sayıda denetim yapılamamasıdır. Halen 129 adet denetime tahsis edilen kadro sayısı yaklaşık 13500 adettir. Yaklaşık 6000 denetçi kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerini, kalan 7500 denetim elemanı ise bireyin korunması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini incelemekle görevli kılınmıştır.

2. Denetim Alanına Getirilen Kısıtlamalar: Mali yapıda bütünlüğün bozulması ve kayıt dışı mali işlemlerin artması sonucunda denetim dışı alan gittikçe büyümektedir.. Risk ve önemlilik faktörleri dikkate alınarak her denetim birimi gereksiz mkerrerklikten kaçınma imkanına sahip bulunmaktadır. Ülkemiz uygulamasında iç denetim birimlerinin denetim alanlarında çok büyük bir problem olmamakla birlikte dış denetim ve yüksek denetim konusunda ciddi engeller ve tutarsızlıklar bulunmaktadır.

3. Uygulanan Denetim Tür ve Tekniklerinin Yetersizliği: Türk denetim sisteminin en önemli sorunlarından birisi, ülkemizin gelişmişlik seviyesine uygun olan denetim tür ve tekniklerinin kullanılmamasıdır. Çağdaş denetim faaliyetinde yolsuzlukla mücadele, esas itibarıyla iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi yapılan yolsuzlukları ortaya çıkarmak ve faillerinin usulüne göre cezalandırılmasını sağlamak, ikincisi ise yolsuzluğun yapılmasını önleyecek tedbirleri daha evvel almaktır. Tabiatıyla bu iki mücadele şekli birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Sadece yolsuzlukların gün ışığına çıkartılmasıyla nasıl yolsuzlukların önüne geçilemezse, sadece önleyici tedbirlerin alınması da tek başına yeterli değildir. Genel olarak, hata ve suistimallerin tespiti mali denetim ile; önleyici tedbirlerin alınması ise risk denetimi ve performans denetimi adı verilen denetim faaliyetleriyle gerçekleştirilmektedir (Aytar: 1998).

3.2.3. Ekonomi Siyaset Etkileşimi

Demokratik sistemlerde ekonominin siyasetten ayrılmasının mümkün olup olamayacağı konusundaki tartışmalarda ilk olarak irdelenmesi gereken husus, “demokrasi-siyaset-ekonomi” ilişkisinin kapsam ve sınırlarının belirlenmesidir. Herhangi bir ülkedeki yönetim biçiminin demokratik olarak nitelenebilmesi için sağlanması gereken koşullar şöyle sıralanabilir (Telatar 2001):

1. Halkın katıldığı seçimler yoluyla, tek bir parti veya parti koalisyonu iktidara geliyorsa,
2. Seçimler periyodik olarak yapılıyorsa ve seçim tarihleri tek bir parti tarafından keyfi olarak değiştirilemiyorsa,
3. Yerleşik ve yasal oy kullanma hakkına sahip yetişkinler akli başında ve her seçimde oy kullanabilecek durumda iseler,
4. Her seçmen, seçimlerde bir ve yalnız bir oy kullanabiliyorsa,
5. Oy çoğunluğundan destek alan herhangi bir parti veya koalisyon, hükümet güçlerini ele geçirme yetkisine sahip ise,
6. Seçimlerde kaybeden partiler, güç kullanarak veya yasal olmayan yollardan, seçimi kazanmış partinin (veya partilerin) iktidara gelmesini önleye-

miyorlarsa,

7. İktidardaki parti, güç kullanarak devleti yıkma amacına yönelik olmadıkları sürece, hiç bir vatandaş veya partinin politik faaliyetlerini sınırlayamıyorsa,
8. Her seçimde iktidara gelmek için rekabet eden en az iki veya daha fazla parti varsa.

Verilen koşullardan hareketle, demokratik sistemlerde seçimlerin temel amacının “hükümet seçmek” olduğu söylenebilir. Hükümet, seçimler yoluyla iktidara gelen siyasi parti veya parti koalisyonlarının şekillendirdiği bir oluşumdur. Siyasi parti ise, en geniş anlamıyla, kamu araçların yasal yollardan kontrol etme amacına yönelik olarak kurulmuş bir bireyler koalisyonu olarak tanımlanabilir. Bu tanımlardan hareketle, yaygın olarak bilinen bir gerçek olan “siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır” düşüncesine ulaşılmaktadır (Telatar 2001).

Biçimsel olarak demokrasi, yönetilenlerin nasıl seçildiğini, hangi yöntemlerle işbaşına getirileceğini ve hangi yöntemle görevden uzaklaştırılacağını belirleyen nesnel bir politik sistem olarak tanımlanmaktadır. En yalın biçimiyle, “çoğunluk” ilkesine dayanır. Çoğunluğun iradesi, politik alanda neyin doğru, neyin yanlış olduğuna karar veren en yüksek yargıdır. Çoğunluğun desteğinin elde edilmesi politik aktörlere, politikacılara ve siyasal partilere sınırsız bir tasarruf gücü sağlamaktadır. Ekonomik istikrar ile politik istikrar arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Politik açıdan istikrarlı sistemler daha üstün ekonomik sonuçlar ortaya koyacaktır. Dolayısıyla daha istikrarlı demokratik kurumlarla birlikte ekonomik durum da iyileşecektir (Güvel 2003: 100–101).

Downs, marjinalist yaklaşımı siyaset bilimine uygulayarak, siyasi partilerin iktidara gelme ve iktidardaki partilerin yeniden seçilme amaçlarını bir maksimizasyon problemi çerçevesinde ortaya koyan ilk çalışmadır. Downs, seçmenlerin, oylama kararların verirken, gelecekte elde etmeyi umdukları faydayı maksimize edecek şekilde davrandıklarını kabul etmektedir. Seçmenler, iktidar partisi lehine/ aleyhine oy kullanırken, bu partinin iktidarı süresince izlediği politikaların yarattığı sonuçları dikkate almaktadırlar. Bu politikalar arasında en önemlisi, insanların yaşamlarını doğrudan

etkileyen ekonomik politikalarlardır. Bunun nedeni, ekonomik politikaların insanların beslenme, örtünme, barınma gibi en temel gereksinimlerini etkiliyor olmalarıdır. Dolayısıyla, ekonomik konuların seçmenlerin karar mekanizmalarında birinci önceliği alması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Varoluş amacı iktidara gelmek ve/ veya iktidarda kalmak olan siyasi partilerin, seçmen oylarını en fazla etkileyen konuda duyarsız kalmalarının beklenemeyeceği de açıktır. Buradan hareketle, hükümetlerin, iktidarda kalabilmeleri açısından can alıcı önem taşıyan ekonomik politikalar üzerindeki etkilerini ortadan kaldırma düşüncesinin, siyasi partilerin var olma amaçları ve dolayısıyla demokratik sistemin özü ile çeliştiği söylenebilir. Benzer şekilde, hükümeti oluşturan siyasi partilerin, genel seçimlerde sorumlu tutulacakları konularda yetkisiz hale getirilmelerinin mümkün olmadığı da açıktır (Telatar 2001).

Hükümetlerin, sosyal refah üzerindeki etkileri uzun vadede ortaya çıkacak “iyi” iktisat politikaları yerine, kısa dönemli politikaları tercih etmelerinin nedeni “yeniden seçile bilme kaygısı”dır. Bununla birlikte, “iyi” bir ekonomik politikanın uygulanması “güçlü” ve “özerk” bir liderliği gerektirdiği gibi, sonuçlarının uzun vadede alınması, yeniden seçilme amacı ile hareket eden hükümetler açısından bir ikilem yaratmaktadır. Söz konusu ikilemin, Türkiye gibi, seçimlerin beş yıl olarak belirlenmiş yasal sürenin bitiminde yapılmasının kural olmaktan çok istisna oluşturduğu ülkelerde daha belirgin hale geldiği söylenebilir. Güvensizlik oyu ile düşürülme olasılığının, hükümetlerin uzun vadede sonuç alabilecekleri, toplumsal açıdan “iyi” ekonomik politikalar izlemeleri açısından caydırıcı bir etki yarattığı açıktır. Bunun nedeni, daha önce belirtildiği gibi erken seçimlerde iktidarda kalabilme kaygısıdır. Konunun enflasyonu düşürmeye yönelik programların başarısızlığı açısından önem taşıyan boyutu, hükümetlerin sık sık değiştiği ortamlarda, seçmenlerin geçmiş deneyimleri ışığında erken seçim beklentisine sahip olmaları ve böyle bir olasılık sine sahip olmaları ve böyle bir olasılık gündeme geldiği takdirde, hükümetin daha önce ilan ettiği anti-enflasyon programından ayrılacağı konusunda endişeler taşıyor olmalarıdır (Telatar 2001).

Kamuoyunda, hükümetlerin ilan ettikleri anti-enflasyonist politikalardan, seçim dönemlerinde genişletici politikalar izleyerek vazgeçecekleri konusunda geçmiş deneyimlere dayalı bir yargının ortaya çıkmış olmasının, seçmenlerin hükümetlerin izledikleri ekonomik politikalara karşı duydukları güvensizliğin başlıca nedeni olduğu söylenebilir. Söz konusu güvensizlik, enflasyon beklentilerindeki ataletin kınlamamasına yol açarak, anti enflasyonist politikaların başarıya ulaşmasını engelleyici bir rol oynamaktadır. Bunun nedeni, seçmenlerin uzun vadeli ekonomik kararlarını alırken, erken seçime gidilme olasılığını da hesaba katmalarıdır ki bu, enflasyon beklentilerinin, hükümetlerin enflasyonu düşürme yönündeki açıklamalarına rağmen, sürekli olarak yüksek tutulması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, “siyasetin ekonomiyi etkilememesi gerektiği” düşüncesinin, bu bağlamda değerlendirilmesi uygun olacaktır (Telatar 2001).

4. TÜRKİYE’DE UYGULANAN BAŞLICA EKONOMİ POLİTİKALARI

Bu bölümde, 1923’ten günümüze kadar geçen süre; 1923–1960, 1960–1980 ve 1980’den günümüze olmak üzere üç genel döneme ve bunlar da genel dönemlerden özü itibarıyla ayrılamayan ve analizi kolaylaştıran alt bölümlere ayrılacaktır. Böyle bir dönemlemenin yapılmasında önemli görülen iki husus bulunmaktadır. İlki, ulus-devlet kurma çabası, ikincisi dünya konjonktüründeki gelişmelerdir. Aslında ulus-devlet kurma çabasının 1923–1980 dönemini kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu dönemin iki aşaması bulunmaktadır.

1923–1946 yıllarını kapsayan birinci dönem henüz dünyada egemen bir düzenin olmadığı süreyi, 1946’dan 1980’e kadar ise dünya düzeninde böyle bir egemen gücün olduğu süreyi ifade etmektedir. 1923–1980 arasındaki sürecin Türkiye’deki ekonomi politikalarını etkileyen ve şekillendiren unsurları ise dönem dönem hızlanan karma ekonomi ve ithal ikamesi (1930 sonrasında Keynesçilikle birleşen) ile sosyal refah devleti uygulamalarıdır. 1980 sonrası döneme damgasını

vuran gelişme ise ulus-devletin yeniden yapılanması ve yeni devlet modelini bulma arayışlarının küreselleşmenin ikinci dalgası ile biçimlenmesidir (Eroğlu 2003:1).

4.1. 1923–1960 Dönemi

Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı ve dış borçlanmalar, Duyun-u Umumiye İdaresi ile sürekli imtiyazların verilmiş olduğu bir iktisadi yapıyı devralmıştır. 1923–1929 arasındaki yıllar devlet işletmeciliği ve müdahalelerinin asgari düzeyde tutulduğu ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği yıllardır. Bunda iki önemli husus rol oynamıştır. Birincisi ilk yıllardaki mevcut ekonomik tablo, ikincisi de dönem içerisindeki gelişmelerdir (Boratav 1989:11).

Bu yıllarda Türkiye ekonomisi uzun yıllar süren savaşlar sonucunda son derece zayıf bir durumda kalmıştır. Osmanlı yönetimi altında 1700'lü yıllarda başlayan çöküntü ve duraklama döneminin sonunda Cumhuriyet Hükümeti, tarıma dayalı, bütünü ile geri kalmış ve çökmüş bir ekonomi devralmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin doğal kaynakları gelişmeye elverişli nitelikte idilerse de, sosyal ve ekonomik şartlar gelişmeyi ve kalkınmayı büyük ölçüde zorlaştırmıştır (Hatiboğlu, 1995: 19). Bu zorlukların en başında ise milli ellerde sermaye birikiminin olmaması gelmektedir. İlk yıllardaki iktisat politikalarının atmosferinde ve daha sonraki uygulamalarda bu yoklukları ortadan kaldıracak, sermaye kazançlarını milli olmayan unsurlardan milli unsurlara aktaracak, kalkınma hamlesini devlet desteğiyle ve milli özel girişimci eliyle sağlayacak milli iktisat anlayışı bulunmaktadır (Kuruç 1987:46). Siyasi ve idari yapıdaki yeni düzenlemelere, sosyal yapıdaki köklü yeniliklere rağmen bu dönemde II. Meşrutiyet döneminde oluşan milli iktisat politikaları egemenliğini sürdürmüştür. Milli iktisat politikası, devletin desteğiyle yerli ve milli bir burjuva yetiştirilmesini, kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizması olarak görmüştür (Boratav 1995: 31).

Türkiye'nin iktisat politikalarını etkileyen iki önemli gelişme, İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşmasıdır. Atatürk daha cumhuriyet ilan edilmeden Şubat 1923'te İzmir'de, izlenecek iktisat politikalarının ve iktisadi kalkınma hamlelerinin tespiti için iktisat kongresini toplamıştır. Tüccarların ve büyük arazi sahiplerinin ağırlıklı güç oluşturdukları kongrede belirlenen politikalara göre Türkiye, dışa açık ve yabancı sermayeye hoşgörü ile bakan liberal bir çizgi izlemeye karar vermiştir. Lozan görüşmelerine ara verildiği bir dönemde toplanan İzmir İktisat Kongresi'ni, batının bazı kuşkularını gidermek ve batıya hoş görünmek gibi bir amacı da olmuştur. Bu cumhuriyet döneminde izlenen iktisat politikaları üzerinde batının etkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu etkiyi Türkiye'nin Lozan Antlaşması'na ek olarak imzaladığı ticaret sözleşmesinde açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu sözleşme, 5 yıl süre ile Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını dondurmakta ve bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin konmamasını, gümrük tarifelerinin ise 5 yıl süre ile değişmemesini öngörmektedir (Boratav 1995: 32).

İzmir İktisat Kongresi çerçevesinde ortaya konan belli başlı uygulamalar şunlardır (Başcı 1992: 45):

1. 1924'te ithal hammaddeler Gümrük Vergisi Muafiyeti kapsamına alınmıştır,
2. 1925'te Aşar Vergisi kaldırılmış; bu verginin kaldırılmasıyla oluşan gelir kaybı büyük arazi sahiplerine ve tek el maddelerini daha çok tüketen şehir nüfusuna yüklenmiştir,
3. Osmanlı'dan kalan bazı tekeller (tütün gibi) millileştirilmiş ve ispirto, kibrit, şeker vb. sanai ürünlerde devlet tekelleri oluşturulmuştur,
4. Ticaret ve sanayiye desteklemek üzere 1924'te İş Bankası ile 1925'te Sanayi ve Maden Bankası kurulmuş, 1930'da da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur,
5. 1927 ve 1929 yıllarında, Hazine arazisinin bir bölümü topraksız köylüye dağıtılarak ekilen alanların genişlemesi ve tarımsal üretimin artması için kanunlar çıkartılmıştır,
6. 1925'te şeker üretimini arttırmak ve iç tüketimi yerli üretimle karşılamak amacıyla şeker fabrikalarının kurulmasına yönelik bir kanun çıkarılmış,

bununla tarım ve ulaşımın canlanacağı düşünülmüştür,

7. 1927’de yeni Teşviki Sanayi Kanunu kabul edilmiştir,
8. 1929’a kadar, Lozan Antlaşması gereği gümrük tarifelerinde kısıtlayıcı hükümler yer aldığından, bu yıla kadar yerli sanayiye korumasız bırakmamak için, ithal mallarına tüketim vergisi koyma ve varolanların miktarını arttırmak yanında yerli sanayi üretimini vergiden muaf tutmak ve primle desteklemek şeklinde yöntemler izlenmiştir.

İlk yılların iktisat politikalarına damgasını vuran ve iktisat politikalarında dışa açık bir yapının izlenmesine neden olan diğer önemli gelişme Lozan Barış Antlaşması’dır. Antlaşmanın 28. maddesinde Türkiye’de kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığı hükme bağlanmakla birlikte diğer iki önemli gelişme lehimize sonuçlanmamıştır. Antlaşma hükmü gereği, gümrük tarifelerinin beş yıl süre ile 1916 yılındaki seviyede tutulması, sınai üretimi bir süre daha gümrük korumasından mahrum bırakmıştır. Ayrıca Osmanlı dış borçlarından bir bölümü genç Cumhuriyet tarafından devralınmış ve daha başlangıçta borç yükü altına girilmiştir (Eroğlu 2003).

Bu dönemde Milli İktisat anlayışının da etkisiyle para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hakim olurken maliye politikasında denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir (Oktar 1998: 247). 1929’larda ortaya çıkan Dünya Ekonomik Krizi endüstrileşme çabalarını yavaşlatmış, liberal ekonomi düzenine olan güveni de yıpratmıştır. Tarım ve sanayi yapısı 1929 yılı itibariyle ilkel yapılarını korumayı sürdürmüştür, tarıma dayalı ihracat yapısında önemli bir değişiklik kaydedilmemiştir. Fakat sonraki dönemlere oranla dış ticaret önemli gelişme göstermiştir. Ayrıca 1930’lardan itibaren ekonomi politikasında Devletçiliğe ve Müdahaleciliğe doğru bir dönüş olmuş; nitekim Devletçilik bir ilke olarak ilk defa 1931 yılında hükümet programına girmiştir. Bu dönemde TCMB’nin bulunmayışı kağıt para arzının artırılması ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. Para ve kredi faaliyetlerini düzenleyecek bir milli bankanın kurulmasına ilişkin İzmir İktisat Kongresi’nde başlatılan faaliyetler ancak 11 Haziran 1930’da 1715 Sayılı yasayla TCMB’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Oktar 1998: 249).

4.1.1 1930–1940 Alt Dönemi

1930 ve 1931 yılları korumacı-devletçi iktisat politikalarının hakim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllardır. Dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalım yıllarında Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir (Eroğlu 2003:3). Bu dönemde dışa kapalı, devletçi-korumacı ve milli bir sanayi oluşturma çabalarının ve politikalarının hakim olduğu görülmektedir. Korumacı-devletçi iktisat politikasının uygulandığı dönemde de özel teşebbüs korunmuştur. Sanayi lehine oluşturulan tüm şartlardan (örneğin, fiyat ayarlamaları gibi) özel sanayi işletmeleri de yararlandırılmıştır. Sonraki dönemlerde sivrilen büyük sermaye gruplarının çoğunun kökeninde bu dönemin ihalelerinden elde ettikleri kazançlar yatmaktadır (Boratav 1995: 75–76).

1929'da Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak koruma duvarları altında eskiden ithal edilen sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidilmiştir. Böylece bunalım döneminde az gelişmiş ülkelerin sanaysiz yapıyı değiştirmeye yönelik ilk adımlarına Türkiye de katılmıştır. Bu dönemdeki Devletçilik ilkesiyle ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için, 1933–1937 yılları arasında uygulamaya konmak üzere ilk Beş Yıllık Sanayi Planı kabul edilmiştir. Günümüzdeki planlardan oldukça farklı olan bu plan, ulusal iktisadın bütün alanlarını kapsamayan ve sadece ülkede hammaddesi bol bulunan sanayi alt kollarının kurulmasına öncelik vermesi yönüyle bir program niteliğindedir. Bu dönemin temel özelliği, bütün önlemlerin istenen sonuçları vermekte olmasıdır. Bir büyük köy ekonomisi olan Türkiye ekonomisi, yavaş da olsa modern bir görünüme girmiş, altyapısı ve kurulmaya çalışılmış sanayisiyle parlak bir geleceğe yönlendirilmiştir. Büyük ümitlerle uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1932–1937), %100 oranında gerçekleştirilmiştir (Hatiboğlu ve Aysan 1994:18). Savaştan yeni çıkmış, sosyal ve ekonomik yönden bir çöküntü içerisinde bulunan bir toplum için büyük bir sıçrama sayılan bu başarı, TCMB, Sümerbank, Etibank, Elektrik Etüd İdaresi ve Ziraat Bankası ile 40 kadar fabrikanın faaliyete girmesiyle sağlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP)'dan sonra 1938–1942 yıllarını kapsamayı öngörülen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu

planda 100 fabrika kurulması öngör÷lmüştür. Fakat bu plan II. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle uygulanma şansı bulamamıştır.

1930–1939 yılları genel olarak değeriendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ölkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir ekonomi politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir (Eroğlu 2003:3).

4.1.2 1940–1945 Alt Dönemi

1940–1945 yılları savaş yıllarıdır. Türkiye II. Dünya Savaşına girmemesine rağmen, diğer savaşan ölkeler kadar sıkıntı yaşamıştır. Bu dönemde, savaşın çıkması ile birlikte seferberlik havasına giren Türkiye'de, faal nüfusun önemli bir kısmının silah altına alınması ve devlet bütçesinin giderek artan oranının savunma giderlerine ayrılması, kısaca 1940–1945 arasında ölkenin bir savaş ekonomisine girmesi söz konusudur. Muhtemel bir savaşa karşı askeri harcamalar arttırılmış, genç nüfus askere alınmış, ekmek karneye bağlanmış ve buna benzer pek çok sıkıntı baş göstermiştir (Boratav 1982:219).

Dönemin tümü dikkate alındığında temel ve ara malların dağıtımının devlet eliyle yapıldığı; resmen özel ticarete bırakılan alanlarda ise Milli Korunma Kanunu'nun öngördüğü polisiye tedbirlerinin ve fiyat kontrollerinin uygulandığı gör÷lmektedir. Savaş yıllarında, özellikle ordunun artan ihtiyaçlarının emisyon yoluyla karşılanıyor olması enflasyona neden olmuştur. Bunun sonucunda piyasadaki fazla paranın çekilmesi için Varlık Vergisi adı altında yeni vergi uygulamasına gidilmiştir. Savaş ekonomisinin gerektirdiği koşullar içinde bu önlemlerin kaçınılmaz olmakla birlikte, karaborsa, vurgun ve spekülasyon ortamını da beraberinde getirdiği, bu ortam içinde Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde önem taşıyan sermaye birikimi rejimine de yol açtığı gör÷lmüştür (Boratav 1982:219).

4.1.3. 1940–1950 Alt Dönemi

1943 yılında, düşük bir oranda gerçekleştirilen devalüasyon ve 1946 yılında 7 Eylül Kararları diye anılan ikinci devalüasyon ile Türk Lirası'nın değeri %50 oranında düşürülmüştür (Başol 1992: 48). Bu dönemde bir diğer önemli husus da özel ve yabancı sermayeyi özendirici politikalara yer verilmesidir. 1947 yılında hazırlanan Türkiye Kalkınma Planı'nda özel teşebbüsün rolü arttırılmıştır. Resmen uygulanmaya konmamasına rağmen bu plan, devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının artık kesinlikle gündem dışı olduğunu kanıtlayan bir belge olarak görülmektedir (Boratav 1995: 77).

Türkiye'de tek partili rejimden çok partili parlamenter rejime geçiş yılı olan 1946, iktisadi yapıdaki dönüşümlerin de başlangıcıdır. Savaş sırasında İsmet İnönü'nün Türkiye'nin savaşa girmesini önlemesi ve Fransa ve İngiltere ile ilişkileri sürdürmesi, bundan sonra da ilişkilerin batı ile devam ettireceğini göstermiştir. Bu oluşum çok partili sisteme geçmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bunun ekonomik anlamdaki yansıması ise devletçilikten ayrılıp liberal ekonomiye yönelme olarak kendini göstermiştir (Eroğlu 2003:3). 1940–1950 alt döneminde, kuruluş yıllarındaki iktisadi faaliyetlerin ve sınai yatırımların yarısına bile ulaşamamıştır. Savaşa girmeyen Türkiye, savaşa girmiş gibi plansız bir iktisadi kalkınma hareketi ile yönetilmiştir. Ancak 1945 sonrası dönem Türkiye'de gerek iktisat politikaları açısından ve gerekse siyasi yapı bakımından yeni ve farklı gelişmelerin ipuçlarını veren bir gelişme sergilemiştir.

Türkiye 1930 öncesinde olduğu gibi, temel tarım ürünleri ve hammadde ihracatçısı ve mamul mal ithalatçısı konumuna bürünmüş, ABD de bu yapının sürdürülmesinde ısrar etmiştir. Kırsal alanın pazara açılması ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada esen tüketim rüzgarları ve bundan Türkiye'nin de etkilenecek yerli tüketim kalıplarını değiştirmeye başlaması iç pazarın genişlemesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar

gözenmiş olan ekonomide serbest dışa açık politikaların 1946 yılından itibaren, fakat farklı bir ortamda yeniden gündeme geldiği görülmüştür (Boratav 1989:74).

4.1.4. 1950–1960 Alt Dönemi

1950–1960 alt döneminde uygulanan iktisat politikaları, her ne kadar yeni ekonomi politikaları olarak nitelense de bu politikalar, büyük ölçüde savaş sonrası yılların izlerini taşımaktadır. Dönem içinde, özellikle de 1950’de Demokrat Parti’nin iktidar olmasından 1954 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Savaş sonrasında yeterli döviz rezervi bulunan hatta dış ticaret fazlası olan Türkiye, dünya ekonomisindeki serbestleşme doktrininin etkisiyle dış yardım arama çabasına girişmiş ve Truman Doktrini, daha sonra da Marshall Planı çerçevesinde dış yardım almıştır (Sönmez 1978:62).

Marshall Yardımı’ndan gelen fonlar ekonomik gelişmeyi daha da hızlandırmıştır. Ancak 1954 yılında işler tersine dönmüş, dövizler bitmiş ve ulusal gelir azalma eğilimine girmiştir. 1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye bu dönemden itibaren iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme sürecinde yol almaya başlamıştır. İthal ikameci sanayileşmenin uygulandığı, dönemin ikinci yarısında da enflasyon oranı düşürülememiş, dış ticaret açıkları kapatılamamıştır (İncekara 1998: 32–38).

1950’lerin ikinci yarısında ekonomik gelişmelerin kötüleşmesi ve 1958 yılına doğru Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nın dış yardımların gereken düzeyde sürdürülebilmesi için bir istikrar programının uygulanması gerektiğini ileri sürmesi, ülkeyi ilk kez bir makroekonomik istikrar programı uygulamasına sevk etmiştir. Türkiye dış yardımların kesilmesini göze alamadığından 4 Ağustos 1958’de istikrar

programını uygulamaya koymuştur. Programla yeni bir devalüasyon yapılmış, bir dolar %220’lik bir artışla 900 Kuruşa yükselmiş ve para arzı, emisyon durdurulmuştur. Fakat 1958 istikrar programı da enflasyonu önlemede ve ödemeler dengesi açıklarını gidermede başarılı olamamış ve 1959 yılında ekonomide bir durgunluk baş göstermiştir (Sönmez 1978:62).

4.2. 1960–1980 Dönemi

Bu bölümde 1960–1980 yılları arasında uygulanan başlıca ekonomi politikalarına değinilip bu politikaların sonuçları değerdendirilecektir. Bu dönemde kendi içinde alt dönemlere ayrılıp incelenmiştir.

4.2.1. 1960–1970 Alt Dönemi

1950–1960 yıllarını kapsayan on yıllık dönem boyunca muhalefetin de etkisiyle sürekli, iktidarın plansız uygulamalarının yarattığı olumsuz gelişmelerden söz edilmiş; bu durum kamuoyunda bir planlama özlemi doğurmuş ve Türkiye’de tüm sorunların planlama ile çözülebileceğı kanısı uyanmıştır (Yenal 2001: 121). Bunun sonucunda 1960 sonrası izlenen politikalar planlama tabanına oturtulmuş, ithal ikameci bir temele dayanan planlar olmuştur. Verilen borçların geri alınması açısından, dış borçlanma ve yabancı sermaye girişi, ekonominin belirli programlara göre düzenlendiğı güvenilir ve açık bir ortamı gerektirmiştir. Nitekim daha sonra BBYKP’nın hazırlanmasında katkıda bulunacak olan Tinbergen incelemeler yapmak üzere Türkiye’ye gelmiş ve bir iktisadi danışma kurulu kurulmuştur (Turgut 1991: 185).

1962’den başlayarak uygulamaya giren beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlar kamu kesimi için bağlayıcı, özel kesim için özendirici ve yol gösterici

nitelikte olmuştur. Bu çerçevede ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı planlı bir biçimde yürütmek amacıyla 1961'de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT'nin kurulmasıyla, 1962 yılında 1963–1967 yıllarını kapsayan BBYKP hazırlanmış ve bunu diğerleri izlemiştir. Bu planlarla, kamu hesapları konsolide edilmiş, tutarlı makroekonomik tahminler yapılmış, kesimler arası hesaplar birbirleriyle bağdaştırılmış, proje seçimleri daha rasyonel hale getirilmiş ve önemli teşvikler öngörülmüştür (Hatiboğlu 1995: 22).

Milli Birlik Hükümeti'nin desteğini alan ve bir süper bakanlık hüviyetine bürünen DPT'nin vasıtasıyla bu dönem içerisinde KİT'lerin TCMB tarafından para basılarak finanse edilmesine son verilmiş, yine KİT'lerin birbirlerine olan borçları temizlenerek kamu kuruluşlarının TCMB'na olan net borçları Hazine'ye devredilmiştir (Yenal 2001:126). Bu dönemde uygulanan sistemin mantığı, tarımda (köyde) yığılmış bulunan faal nüfusu sanayiye geliştirmek yoluyla daha yüksek emek verimi olan faaliyetlere aktarmak ve bu yoldan gelişmeyi sağlamak olmuştur (Kazgan 1994: 165).

BBYKP uygulama döneminde, hedefler ile gerçekleşenler arasında genelde bir uyum sağlanmış olmasına rağmen, önemli sorunlar çözülmemiş, bunlar zaman zaman toplumda ciddi sarsıntılar meydana getirmişlerdir. I.Plan ve takip eden diğer planlar (perspektif plan), ithal ikamesine dayandırılmıştır. Yerli sanayiciler yüksek gümrük duvarları ile korunmuş, sanayi şirketleri, vergi muafiyetleri ve ucuz faizli kredilerle teşvik edilmiştir. Ne var ki, 25–30 yıllık korumaya rağmen hemen hiçbir alanda yabancı rakipleriyle özel desteksiz rekabet edebilecek nitelikte sanayi şirketlerine sahip olunamamıştır (Özel 1993: 37).

1960'lı yılların sonuna doğru KİT'lerin TCMB'ndan borç alma yolu kapanmış olmasına rağmen, hükümetin para basarak gelirlerinin üstünde harcama yapması ve popülist amaçlarla sübvansiyon dağıtma geleneğini devam ettirmesi, ayrıca dış borçlar konusunda yaşanan olumsuzluklar 1950'lerin sonunda yaşanan sürecin tekrar karşımıza çıkmasına neden olmuştur (Yenal 2001:129).

4.2.2. 1970–1980 Alt Dönemi

II. Plan'ın son yılları, III. Plan'ın tamamı ve IV. Plan'ın da ilk yılları bu alt dönem içerisinde gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi 1960'lı yılların sonuna kadar tarım, hizmetler, sanayi ve diğer sektörlerde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Fakat, bu gelişmelerin büyük bir bölümü dış borçlardan karşılanmıştır. Böyle bir gelişme stratejisi ekonomiyi eninde sonunda büyük bir darboğaza sürüklemiştir 1970 yılında söz konusu darboğazı aşabilmek, için Türkiye ekonomisi 1970 yılına yaklaşık %60'lık bir devalüasyonla girmiştir. Ancak 1970–1975 yılları arasında devalüasyon yapılmamış, ABD'nin devalüasyona gitmesi nedeniyle TL, Dolar karşısında değer kazanmıştır. Türkiye'de, ithal ikamesi kapsamında yürütülen korumacı ve popülist politikalar, ülkeyi üretmeden tüketir hale getirmiş ve bu tüketim yapısı ısrarla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu şekildeki bir yapılanma nedeniyle, özel kesim daha karlı bulunduğu iç pazara yönelmiş, ithalata bağımlılık giderek artmış ve ithal ikamesinden beklenen dışarıyla rekabet edebilecek ve ihracata yönelebilecek bir sanayi yapısı kurulamamıştır (Pamuk 1987: 39).

Ekonomik yapıda sık sık değişiklikler yaşanan, inişli çıkışlı bir yapı sergileyen 1970–1980 alt dönemi, Cumhuriyet tarihinin en ciddi, siyasi, sosyal ve ekonomik bunalım dönemlerindendir. 1970–1974 yılları arası işçi dövizlerindeki artış ve dış kredilerin artırılması nedeniyle, tıkanıklıkların asgariye indiği bir rahatlama dönemi yaşanırken, Türkiye'nin 1974 sonrasında tüm dünyanın sürüklendiği ekonomik bunalıma tepkisi, çok gerginleşen siyasi rekabetin yarattığı sürekli bir seçim ekonomisi atmosferi içinde, bunalımın ülke ekonomisine yansımaları ertelemeye çalışmak olmuştur. Ham petrol fiyatlarının dünyada üç misli arttığı bu yıllarda, Türkiye'de petrol türevlerinin fiyatları pek az değiştirilmiştir. Türkiye ekonomisinin alışkın hale geldiği dış kaynak türlerinde meydana gelen tıkanmaya rağmen, ticari kredilerle ve özellikle “Dövizle Çevrilebilir Mevduat” (DÇM) adını taşıyan kısa dönemli borçlanma yöntemiyle ithalat hacmi artırılmaya çalışılmıştır. Dünya ekonomik bunalım içindeyken, Türkiye ekonomisi bu yapay yöntemlerle 1975 ve 1976'da %8 dolayında büyümüştür (Boratav 1995: 104).

Dönem içerisinde, işçi dövizleri, DÇM ve kolay bulunabilen kısa vadeli dış borçlar, söz konusu yapıyı 1979'a kadar taşımıştır. Ancak bu yıllarda, yeni petrol zamları, vadesi gelen dış borçlar ve siyasal istikrarsızlıklar ülkeyi tam bir çıkmaza sokmuştur. Bu zor şartlar içerisinde 1977 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi bütün gücünü tüketmiştir. Dış ödemeler dengesinde ciddi sorunlar baş göstermiş, bir taraftan enflasyon yükselirken, diğer taraftan yatırımlar ve büyüme hızı süratle düşmüştür. 1979 yılında durma noktasına gelen Türkiye ekonomisi, 1979 yılındaki petrol fiyatlarındaki ikinci önemli artışın etkisiyle ortaya çıkan yük hafifletilememiş, baş gösteren kriz, ekonomik kıtlıkları, yoklukları, kuyrukları meydana getirirken, üretimin de durmasına sebep olmuştur (Pamuk 1987: 39).

4.3. 1980'den Sonraki Dönem

1980 sonrası dönem üç temel alt döneme ayrılıp ele alınmıştır. Bu dönemler 1980–1994 alt dönemi, 1994–1996 alt dönemi ve 1996 sonrası dönemlerdir.

4.3.1. 1980–1994 Alt Dönemi

1970'lerin ikinci yarısında başlayan ve daha sonra artarak devam eden ekonomik istikrarsızlıklar, yapısal dönüşümler içeren bir istikrar paketinin uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 Kararları, bir yandan yüksek düzeyde seyreden enflasyonun kontrolü, ülkede mevcut kıtlık ve karaborsanın önlenmesi gibi süreç politikaları, diğer yandan da piyasa mekanizmasının etkin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve devletin küçültülmesi gibi ekonomik sistemle ilgili amaçları ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, sektörel önceliklerde bir değişme gözlenmiş, ihracata yönelik faaliyetler önem kazanmıştır (Uysal 1999: 213).

Bu çerçevede öncelikle alınan kararlar; ihracatın hızla artmasının ana strateji olarak benimsenmesi, esnek döviz kuru uygulanması, enflasyonun kontrol altına

alınması, monetarist para ve kredi politikasının uygulanması, gerçekçi faiz politikası, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verilmesidir. Bunların yanında ekonominin doğal kanunları içinde gelişmesine ortam hazırlanması, ekonomi yönetiminde karar bütünlüğünün sağlanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması, kamu açıklarının kapatılması, KİT fiyatlarının piyasa kurallarına göre belirlenmesi, temel mallar kapsamının daraltılarak sübvansiyonların kaldırılması, fiyat kontrollerinin ve fiyat tespit komisyonunun kaldırılması yönünde uygulamalara başlanmıştır (Uysal 1999: 213).

24 Ocak kararlarının temel öğeleri aşağıda gösterilmiştir (Başol 1992: 50):

1. Aşırı korumacılık yerine, ithalatın serbestleştirilmesi,
2. Aşırı değerli döviz kuru yerine, kaygan kur ya da sürekli devalüasyon politikası,
3. Pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın ulusal bir öncelik haline getirilmesi,
4. Ağır sanayi ve temel mallara yönelik kamu yatırımlarının giderek tasfiyesi ve bazı KİT'lerin özelleştirilmesinin hedeflenmesi,
5. KİT fiyatlarının yükseltilmesine paralel olarak fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması,
6. Grev, toplu sözleşme ve sendikal faaliyetlerin yasaklandığı 4 yıl boyunca ücretlerin zorunlu tahkim sistemiyle, daha sonra ise sınırlı bir yasal ve kurumsal çerçeve içerisinde saptanması,
7. Benzer sınırlayıcı gelir politikalarının memur maaşları ve tarımda taban fiyatları için uygulanması ve iç talebin daraltılması, 24 Ocak Kararları'nın unsurlarıdır.

1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomik süreç politikalarında, 1963 – 1979 dönemine oranla önemli değişimler görülmüştür. Nitekim, 1980 sonrası para politikalarının, maliye politikalarına oranla daha fazla ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. Bunun temel nedeni ise, 24 Ocak kararlarıyla birlikte uygulamaya başlanan

istikrar politikalarının, söz konusu dönemde, dünyada egemen olan monetarist yaklaşımdan etkilenmiş olmasıdır. Bu etkilenme, kuşkusuz, uygulanacak politikaların belirlenmesinde önemli rol oynayan IMF'nin önerileriyle yakından ilgilidir (Uysal 1999:217). İhracatta devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış ve geniş teşvik sistemi getirilmiş, ihracatta dolaylı vergilerin iadesi sistemi sürdürülmüş, kurumlar vergisi hafifletilmiştir. Türk Lirası günlük veya kısa aralıklı kur ayarlamaları ile, sadece nominal değil, reel olarak da devalüe edilmiş, böylece ihracat ve sermaye girişi teşvik edilmek istenmiştir. Devlet yatırım politikası, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik olarak kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar hariç, özel sektörün gelişmesini kolaylaştırmak üzere daha ziyade enerji, sulama, ulaşım, telekomünikasyon, kentsel ve kırsal altyapı alanlarında yoğunlaşmış, özel kesimin de döviz kazanma potansiyeli yüksek sektörlere yönelmesi için gerekli teşvikler getirilmiş, hızlı kentleşmenin yol açtığı konut ihtiyacını karşılamak için toplu konut uygulamasına büyük önem verilmiştir (Şahin 1998: 181).

Maliye politikaları 1980 sonrası dönemde uygulanan dört ana eksen etrafında değerlendirilebilir (Oyan 1992: 130):

1. Arz iktisadı doğrultusunda uygulamaya konulan ve sermaye gelirlerini vergisel teşviklerle kayırmaya yönelik olan “gönüllü tasarruf politikası”,
2. Mali yükleri yeniden dağıtmayı hedefleyen vergi yükü kaydırma politikaları,
3. Kaynak tahsislerini yapısal uyum programı doğrultusunda yönlendirmeye dönük mali teşvik ve kamu harcamaları politikası,
4. Kamu sosyal harcamalarını yayınlamaya ve sosyal hizmet üretimini belirli ölçülerde piyasaya aktarmaya yönelik politikalar.

Para politikalarında özellikle 1983 sonrası dönemde önemli değişimler görülmüştür. Bunlardan ilki, faizler üzerindeki kontrollerin kaldırılarak reel faiz uygulamasına geçilmesidir. Bu dönemde, genellikle kısa dönem faizler, uzun dönem faizlerin üzerinde tutularak, enflasyonun uzun dönemde ineceği izlenimi yaratılmaya

alışılmıştır. 1987 yılında ise TCMB açık piyasa işlemlerine geçerek para piyasalarında kullanabileceği bir önemli araca sahip olmuştur. 1989 yılında ise Türk mali sisteminde dönüm noktası olmuştur. Öyle ki yapısal uyum politikalarında bir yeni değişikliğe daha giderek dış finansal serbestlik kararı alınmıştır. Bu tarihte Türk Parasını Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar yayımlanarak, yürürlüğe girmiştir. Bu kararlar tam konvertibiliteye geçişin ilk adımları atılmıştır. 25 Şubat 1990 tarihinde de Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar maddeleri değiştirilerek, “TL” karşılığı ithalat, yurtdışına döviz transferi, ihracat bedellerinin yurda getirilmesi” vb. noktalarda kambiyo rejimi daha da yumuşatılmıştır (Keyder 1998: 130).

Kamu maliyesinde, kamu açıklarını azaltmaya yönelik politikalar uygulanmış, kamu harcamalarının kontrolü yanında kamu gelirlerinin artırılması yönünde tedbirler alınmıştır. Vergilendirme açısından belirli kolaylıklar sağlayan, vergi denetiminin etkinliğini artıran, genel bir vergi olması nedeniyle kaynak tahsisinde etkinliği bozmayan ve vergi sistemini sadeleştiren Katma Değer Vergisi (KDV) uygulamaya konmuştur. Harcamalar üzerindeki işletme, nakliyat, PTT hizmetleri vergisi gibi 8 çeşit vergi kaldırılmıştır. Böylece, daha yaygın ve etkin bir harcama vergisi düzenine geçilmiş ve kamu harcamalarının kaynağı ve yükü, kazanç üzerinden alınan vergilerden tüketim üzerinden alınan vergilere doğru kaydırılmıştır. Öte yandan, gelir üzerinden alınan vergilerde vergi oranı ve dilimler değiştirilerek bir yandan ekonominin arz yönünün güçlendirilmesine önem verilmiş, diğer yandan da düşük gelir grupları lehine iyileşmeler sağlanmışır. Bütün bunların yanında dış ekonomik konjonktür de benimsenen dışa açılma amacına uygun gibi görünmüştür. Türkiye dışa açılmak zorunda kalmıştır (İncekara 1998: 32–34).

Bu dönemde piyasaların sığlığına rağmen kontrollü reel faiz uygulamasından serbest faiz uygulamasına, kontrollü dalgalı kur uygulamasından kurun piyasa güçleri tarafından belirlenmesi aşamasına gelinmiştir. Özellikle 1983 yılından sonra devletin ekonomiye müdahaleleri azaltılmış, düzenleyici rolü ön plana çıkmıştır. Sübvansiyonların önemli ölçüde azaltılması, kaynak kullanımında etkinlik, ihracat ve iç tasarrufların artırılması için radikal adımlar atılmıştır. Örneğin kambiyo rejimi

serbestleştirilmiş, makro ve mikro fiyatların belirlenmesinde idari kararlar yerine büyük ölçüde piyasa güçleri ikame edilmiştir. Mali kesimin yeniden yapılanması yönünde dikkate değer gelişmeler sağlanmış, para ve sermaye piyasalarının kurulması için yasal düzenlemeler tamamlanmış, TCMB bünyesinde bankalar arası para piyasası, döviz ve efektif piyasası ve altın piyasası kurulmuş, faaliyete geçmiştir (DPT 1990: 100).

Yapılan yasal düzenlemeler yanında yeni bir yapıya kavuşturulan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), hisse senedi piyasasının yaygınlaşması açısından önemli bir gelişme olmuştur. Borsanın faaliyete geçmesi ve zaman içinde ekonomik birimlerin borsaya güveninin artması neticesinde İMKB’deki faaliyet hacmi artmış, borsanın endeks değeri 1989 sonunda önemli artış göstermiştir. Mal ve hizmet, menkul kıymetler, altın, döviz ve efektif piyasalarının gelişimine paralel olarak emek piyasasında da önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1980–1983 arasında Yüksek Hakem Kurulu aracılığıyla işgücü piyasasını yönlendirme uygulaması yerini 1984 yılından itibaren serbest toplu pazarlık sistemine terk etmiştir (DPT 1990: 100).

Yine bu dönemde, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri mahalli idarelere ve özel sektöre devredilememiş, KİT’ler ve kamunun yönetiminde etkili olduğu bankalar özelleştirilememiştir. Fiziki altyapıya verilen öncelik nedeniyle eğitim ve sağlık kesimine yeterli kaynak aktarılamamış, eğitim ve sağlık hizmetlerinin de kalitesinin yükseltilmesi mümkün olamamıştır. Gelir dağılımında düzeltme yapılamamış, tersine tarım kesimi ile ücretliler kesiminden, diğer kesimlere kaynak transferi sağlanmıştır. Sosyal güvenlik sisteminin zayıflaması önlenememiş, fiyat artışlarını frenleyecek tedbirler alınamamıştır (Uras 1993: 163–164).

Dönem içerisinde ekonomik istikrarsızlığın yapısal nedenleri ortadan kaldırılamamış, yani kamu kesimi finansman dengesi kurulamamıştır. KİT’lerin özelleştirilmesinde kayda değer bir mesafe alınamamış, devletin ekonomideki ağırlığı azaltılamamıştır. Devletin gelirleri ve giderleri arasında denge sağlanamamış, devleti ekonomik olarak küçültmek mümkün olmamıştır. Devletin harcamaları kısıtlanmak bir yana sürekli artarken, normal gelirlerin aynı ölçüde reel olarak

artırılamaması nedeniyle yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya ve TCMB kredilerine başvurmak yoluna gidilmiştir. Devlet daha fazla borçlanabilmek için faiz hadlerini yükseltmek, gelir ortaklığı senetleri gibi yeni borçlanma kağıtları icat etmek zorunda kalmıştır. Faiz oranlarının sürekli yükselmesi devlet bütçesinde borç anapara ve faiz yükünün durmadan şişmesine neden olmuştur. Sonuçta borcu borçla ödemek gibi bir kısır döngü içine girilmiştir (Şahin 1998: 196).

4.3.2. 1994–1996 Alt Dönemi

1994 seçimlerinden sonra hızla büyüyen krizin önüne geçmek, kısa dönemde mali piyasaları istikrara kavuşturmak ve ekonomideki dengesizlikleri gidermek amacıyla hükümet, 5 Nisan 1994’de “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı”nı yürürlüğe koymuştur. 5 Nisan’da hükümetin geniş kapsamlı olarak açıkladığı “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı”nın temel unsurları özetle şunlardır (Şahin 1998: 214):

1. Vergi denetimlerinin yaygınlaştırılması, Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayri Menkul Vergisi, Ek Taşıtlar Vergisi gibi yeni vergilerin konması ve bazı vergi oranlarının arttırılması yoluyla kamu gelirleri artırılması, kamu taşıt kullanımının sınırlandırılacak,
2. Kamu personel alımı ve taşıt, lojman, tesis ve hizmet binası yapımı durdurulması ve kamu kesimi yoluyla kamu harcamaları azaltılacak,
3. Döviz fiyatları yapay olarak düşük tutulmayacaktır,
4. KİT fiyatlarında yapılan ayarlamalardan sonra altı ay süreyle fiyatlar sabitlenecek ve dış konjonktüre bağlı zorunlu gelişmeler ayrıca dikkate alınacaktır. Ayrıca TC’nin devalüasyonu serbest piyasaya bırakılacaktır,
5. Mali Piyasalarda istikrarı kalıcı bir biçimde sağlamak için TCMB’nin para politikası üzerindeki etkinliği arttırılacak ve TCMB’nin para politikasını, ekonomik fiyat, ücret ve döviz kuru için öngörülen hedeflerle uyumlu olarak yönetilecektir. Bu amaçla TCMB’nin parasal büyüklükleri kontrol altında tutulacaktır,
6. Özelleştirmenin hızlandırılması ve bazı KİT’lerin kapatılması

amaçlanmaktadır. Bu itibarla devletin elinde bulunan sosyal tesis, kamp ve lojmanların önce kira bedelleri ile faydalanma bedelleri artırılmış daha sonra da bu tesislerin çoğunun 1–2 yıl içinde satılmasına karar verilmiştir,

7. İhracatın özendirilmesi amacıyla Eximbank kredisi ve ihracat sigortası kapsamının 2 milyar dolara çıkarılmasına karar verilmiş ve yabancı sermaye girişi için uygun ortam yaratılacağı vaat edilmiştir,
8. Sosyal güvenlik kurumlarının bir çatı altında toplanması ve yeniden organizesi amaçlanmış, sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını kapatmak için erken emeklilik uygulamasına son verileceği ve bu kuruluşların kaynak yaratma imkanlarının artırılacağı ifade edilmiştir,
9. Tarımsal destekleme alımlarının daha rasyonel hale getirilmesi ve bazı sübvansiyonların da kaldırılması planlanmıştır,
10. Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması, belediyeler ve diğer mahalli idarelere daha fazla kaynak kullanım imkanı sağlanması kararlaştırılmıştır.

5 Nisan Kararları'nın özellikleri incelendiğinde, yukarıda sözü edilen temel politikaların program kapsamına alındığı, bazılarının uygulandığı ve fakat bazılarının kararlılıkla uygulanamadığı görülmektedir. Bütçe açıklarını azaltmaya yönelik Ortodoks maliye ve para politikaları krizden hemen sonra uygulanmış, ilk altı ay sonunda hedefler büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve mali disiplin sağlanmıştır. Fakat sonraki dönemlerde politikalardan tavizler verilmiş, özellikle parasal genişleme önlenememiş ve mali disiplin sürdürülememiştir (ekutup.dpt.gov.tr 2006: 129).

Kamu ücretleri ise dondurulmamış, fakat bütçe imkanları içinde artırılmıştır. Böylece, kamu kesiminde fiyat ve ücret artışları baskı altına alınmasına rağmen, özel kesime herhangi bir kısıt getirilmemiştir. Bu durum, özel kesime enflasyonist beklentilere göre bir fiyat ayarlaması fırsatı vermiş ve belli bir gelir grubunun zarara uğraması engellenmiştir. GSMH 1994 yılının ikinci üç aylık bölümünde %10,5 oranında azalma göstermiş, yıl sonu gerçekleşmesi %6 dolayında küçülme ile sonuçlanmıştır. 1995 yılı GSMH reel büyümesi %8,1'lik bir büyümeyi ortaya koymaktadır. Buna karşın fiyatlar genel düzeyinde ilk başta görülen düşme trendi kısa zaman sonra artma eğilimi içine girmiştir. 1994 yıl sonu itibariyle 12 aylık

toptan eşya fiyatları endeksi %150 olmuştur. Bu oran bir önceki yıla göre yaklaşık iki misli bir artışı ifade etmektedir. Fiyat artışları 1995 yılında istikrar programı öncesine dönmüş ve %70'ler dolayında gerçekleşmiştir (Eğilmez ve Kumcu 2004: 379–380).

5 Nisan Kararları, 1994 yılında yaşanan krizin aşılmasında kısmen başarılı olmuştur. Finans piyasalarında yaşanan kriz, hükümetin iç borç faiz oranlarını yeniden yükseltmesi, mevduata devlet güvencesi verilmesi ve döviz piyasalarına müdahale edilmesiyle aşılmıştır. Kamu harcamalarının kesilmesi ve ek vergiler ile bütçe açığı daraltılmış, fakat ek vergilerin kalıcı özellikte olmaması nedeniyle sağlanan gelir artışı, kısa dönemde bir rahatlama sağlamasına rağmen, mali disiplinin sürdürülmesinde yeterli olamamıştır. Öte yandan reel kesimde yaşanan kriz devam etmektedir. Çünkü temel problemler çözülememiştir. Geniş bir perspektiften bakıldığında, 5 Nisan istikrar programı ile kısa dönemde içine düşülen finansal bunalım ve kriz aşılmış fakat istikrar sürecinin gerekleri yerine getirilemediği için düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyüme anlamındaki, kalıcı başarıya ulaşamamıştır (ekutup.dpt.gov.tr 2006: 132).

5 Nisan İstikrar Programı'nın sonuçları değerlendirildiğinde, programın içerdiği sıkı maliye ve para politikalarıyla ekonomiyi daralttığı ve büyüme hızının 1994 yılında eksi % 6,1 düzeyine düştüğü görülmüştür. Ekonomideki bu daralmaya rağmen, Türk Lirasının hızlı değer kaybı üretim maliyetlerini yükselttiğinden, enflasyon dizginlenememiş ve toptan eşya fiyatları % 150 düzeyinde rekor bir artış göstermiştir (TÜSİAD 1996: 11). İstikrar programının üçüncü ayından itibaren para ve döviz piyasalarında ve bütçedeki mali dengelerin sağlanmasında, aylık enflasyon hızının aşağı çekilmesinde, TCMB net döviz rezervlerinin artırılmasında ve dış ekonomik gelişmelerde beklenenin üzerinde başarılar elde edilmiştir. Fakat 5 Nisan kararlarının ikinci ayağı olan, başta özelleştirme olmak üzere, yapısal düzenlemeler konusunda bir başarı sağlanamadığı için, 1995–1997 döneminde yıllık enflasyon hızları giderek artmıştır (Çarıkçı 1998: 34).

5 Nisan 1994 istikrar programı, ekonomide kalıcı istikrar için kamu kesimi gelir-gider dengesinin sağlanması gerekliliğini vurgulamıştır. Bunu gerçekleştirmek

için kısa dönemde özelleştirmenin hızlandırılması ve zelleştirme geliri ile dengenin sağlanması amaçlanmıştır. Bu hedef gerçekleştirilememiştir. Kamu kesimi gelir-gider dengesinin uzun dönemde kurulması için, düzenli normal gelirlerin artırılması ve kamu kesiminde israfın nlenerak harcamaların kısıtlanması amaçlanmıştır. Bu amaçlara da ulaşılamamıştır. 1994–1997 döneminde konsolide bütçe gelirlerinin GSMH’ya oranı, yükselmek bir yana düşmüştür. Harcamalar da reel olarak bir miktar gerilemiştir. Fakat sonuçta 1994’den sonra kamu kesimi borçlanma gereği tekrar yükselmeye başlamıştır. 5 Nisan 1994 istikrar programının kamu kesimi gelir-gider dengesinin sağlanması ile ilgili hedefleri sadece 1994 yılı için kısmen tutturulmuştur. 1995, 1996 ve 1997 yıllarında kamu kesimi borçlanması artarak devam etmiş ve devlet, borçlarını ve borç faizlerini ödemek için yüksek faizden borçlanmayı sürdürmek zorunda kalmıştır. 1995 yılında da faizi % 150’yi aşan hazine bonosu ve devlet tahvili satışı devam etmiştir. Hazine bonosu ortalama reel faizi 1994’te % 22,3 ve 1995’te % 15,8 olmuştur (şahin 1998: 214).

5 Nisan kararlarının yürürlüğe girmesinden sonra, başlangıçta beklenen etkilerin bir kısmı çok kısa zamanda bir kısmı da birkaç ay içinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak zelleştirmenin, vergi reformunun, idari reorganizasyonun ve diğer yapısal önlemlerin gerçekleştirilmemesi ve iktisat politikaları yönetiminde ağdaş iktisadi okulların geliştirdiği politika stratejilerinden habersiz davranılması orta vadede sanki yeniden iki rakamlı kronik yüksek enflasyonun sürdürülmesine razı olduğu izlenimi verilmektedir. Böylece 5 Nisan Kararları’nın iki rakamlı kronik yüksek enflasyonun sürekli olarak üç rakamlı yüksek enflasyona dönüşmesini engellemek için alındığı düşünülmektedir (Parasız 1996: 329).

5 Nisan Kararları, 1994 yılında yaşanan krizin aşılmasında kısmen başarılı olmuştur. Finans piyasalarında yaşanan kriz, hükümetin i borç faiz oranlarını yeniden yükseltmesi, mevduata devlet güvencesi verilmesi ve döviz piyasalarına müdahale edilmesiyle aşılmıştır. Kamu harcamalarının kesilmesi ve ek vergiler ile bütçe açığı daraltılmış, fakat ek vergilerin kalıcı özellikte olmaması nedeniyle sağlanan gelir artışı, kısa dönemde bir rahatlama sağlamasına rağmen, mali disiplinin sürdürülmesinde yeterli olamamıştır. Öte yandan reel kesimde yaşanan kriz devam

etmiştir. Çünkü temel problemler çözülememiştir. Geniş bir perspektiften bakıldığında, 5 Nisan istikrar programı ile kısa dönemde içine düşülen finansal bunalım ve kriz aşılmış, fakat istikrar sürecinin gerekleri yerine getirilemediği için düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyüme anlamındaki, kalıcı başarıya ulaşamamıştır (ekutup.dpt.gov.tr 2006: 132).

Hazine'nin 1994 Mayıs ayı sonunda önerdiği rekor seviyede yüksek faiz, bono ve tahvil talebini hızla artırmış, böylece kriz sırasında tümüyle tıkanmış olan iç borçlanma yolu yeniden açılmıştır. Buna bağlı olarak Hazine'nin TCMB kaynakları üzerindeki baskısı hafiflemiş ve mali piyasalara yeniden güven ve istikrar gelmiştir. Daha önce güvensizlik ortamında rekor düzeylere çıkmış olan faiz haddi, yılın son çeyreğine girene kadar gerilemiş ise de, Eylül ayından yılsonuna kadar dalgalı bir seyir izlemiştir (TÜSİAD 1996: 12). 1994 yılında mali sektörde yaşanan krizle birlikte, Nisan ayından itibaren alınan şok istikrar kararları sonucu fiyat artış oranları üç haneli rakamlara ulaşmıştır. İstikrar önlemleriyle iç talebin kısılması, döviz kurlarının ve faiz oranlarının yükselmesi, 1994 yılındaki fiyat artışlarının daha çok ücret dışı maliyet kalemlerindeki hızlı yükselişten kaynaklandığını göstermektedir (Parasız 1996: 333). 5 Nisan kararlarından sonra GSMH'da artış bir yana azalma meydana geldiği için işverenler ve çalışanlar kesimi arasında yıllık milli hasılaya yapılan katkının yerine temel gelir dağılımı çerçevesinde bir anlaşmazlık çıkması insanların yaşam biçimlerini değiştirmeye zorlamaları sonucu, ekonomimizde bir tabakalaşma enflasyonunun (strato inflation) meydana gelme tehlikesi vardır. Tabakalaşma enflasyonu ekonomik birimlerin karşılıklı olarak misilleme yapmalarına olanak verdiği için, gelir grupları enflasyonun neden olduğu kayıpların telafisi için talepte bulunurlar, insanların tatminsizlikleri tepkisel savunma göstermelerine neden olur. Ülkemizde bu durum 1994 yılı sonlarında görülmeye başlamıştır. 5 Nisan kararları sonucu ülkemizde gelir dağılımında önemli değişiklikler olmuştur. Alınan istikrar önlemlerinin yükü büyük ölçüde sabit gelirlilerin, ücret ve maaşları dondurulanların üzerine binmiştir (Parasız 1996: 328).

5 Nisan kararlarından sonra bu gelişmeler yaşanırken, 1990–1994 yıllarını kapsayan VI. Plan'da öngörülen hedeflere, planın ilk dört yılında yaşanan

dalgalanmalara rağmen yaklaşıldığı, fakat 1994 krizi ile birlikte 1980 bunalımına tekrar döndüğü görülmektedir. Enflasyon üç haneli rakamlarla ifade edilirken; iç borç 800 trilyonu, dış borç 65 milyar dolar'ı aşmıştır ve negatif büyüme nedeniyle, işsizlik ve yoksullaşma devam etmiştir (Parasız 1996: 328).

4.3.3. 1996 Sonrası

1996 yılında yaşanan önemli bir gelişme, 6 Mart 1995'te imzalanan Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Antlaşması'nın yürürlüğe konmasıdır. Böylece Ocak 1996 başından itibaren Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında yapılan sanayi malları ticaretinde ülkemizin gümrük vergileri sıfırlanmış, fonlar ve harçlar gibi gümrük vergilerine eş etkili vergiler kaldırılmıştır. İlaveten Avrupa Birliği dışındaki üçüncü ülkelere yapılacak sanayi malları ithalatımızda da, daha düşük oranlı olan, Avrupa Birliği'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin sanayi malları ise, birkaç istisna dışında, Eylül 1971'den beri Avrupa Birliğine zaten gümrüksüz girmektedir (Çarıkçı 1998: 32).

1996–1998 yılları arasında kısa süreli hükümetler döneminin yaşanması belirsizliği artırırken, orta ve uzun vadeli istikrar programlarının uygulanması da mümkün olmamış, uygulanan önlemler ise bir defalık kaynak bulmaya yönelik kısa vadeli arayışlar olmuştur. Türkiye ekonomisinde 1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmiş, ancak hem yurtiçindeki siyasi istikrarsızlık hem de Güneydoğu Asya'da ve daha sonra Rusya Federasyonu'ndaki mali kriz nedeniyle sona ermiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 1999 yılının sonuna doğru ekonomik görünüm son derece karamsar bir yapıya bürünmüş, ekonomik büyüme -%6.1 olmuş, enflasyon (TEFE) %70'e, Hazine'nin yıllık bileşik faizi ortalama %106'ya ulaşmış, bütçe açıkları ise taşınamaz bir noktaya ulaşmıştır (TCMB 1999).

Artık hiperenflasyon aşamasına gelindiği kanısı hakim olmaya başlamıştır. 1999 Nisan ayı genel seçiminde oluşan üçlü koalisyon hükümeti Temmuz-Aralık aylarını kapsayan, daha önceki sürecin devamı olarak IMF ile Yakın İzleme

Anlaşması (2000–2002 dönemini kapsayan, Stand-by öncesinde belirli hedefler çerçevesinde ekonomiyi düzenleyici önlemler içeren IMF destekli bir programdır) uygulamasını başlatmıştır. 1999 Aralık ayında da 2000–2002 yıllarını kapsayan üç yıllık orta vadeli stand-by anlaşmasını imzalamıştır. Bu çerçevede Ocak 2000’de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren “Enflasyonu Düşürme Programı” (para ve döviz kuru gelişmelerini önceden tahmin edilebilir kılmak için ilk 18 aylık dönemde TCMB, kur politikasını enflasyona yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayandırmıştır) başlatılmıştır. Program 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan krizler nedeniyle kesilmiş ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuş ve 2002 yılı başında üç yıllık (2002–2004) yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır (Eğilmez ve Kumcu 2004: 384–387).

Aralık 1999 niyet mektubu ile başlayan süreçte programın hedefi enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesi ve büyümenin sağlanmasıdır. Bu amaçla istikrar önlemleri olarak enflasyonun üç yılın sonunda tek haneli olması, reel faizlerin düşürülmesi ve kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG)’nin azaltılması ve sıkı döviz kuru politikası (döviz kuru çıpasına dayalı anti-enflasyonist) araçları kullanılmaya başlanmıştır. Programda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra yenilenen 2002–2004 stand-by anlaşması ile bu kez dalgalı kur politikasına geçilmiştir (TCMB 1999).

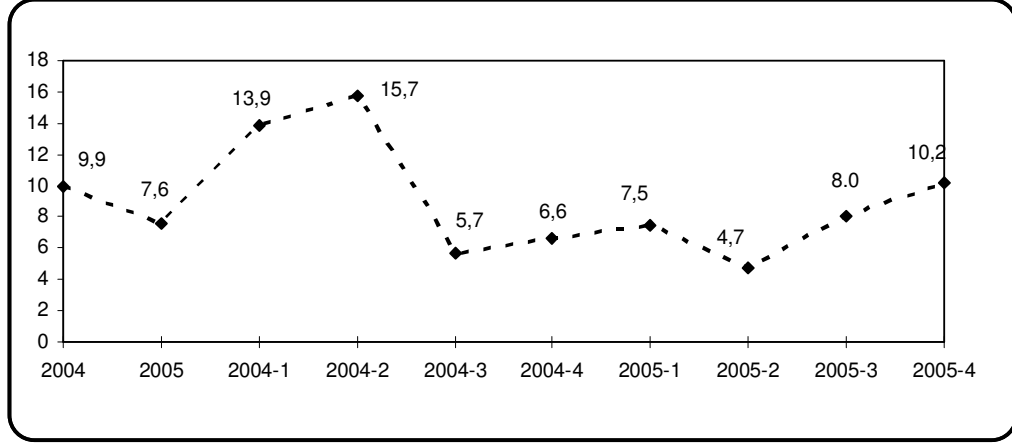
Programın yapısal reformlar ayağı ise, bankacılık yasası (BDDK’nın oluşturulması), SSK yasasının değiştirilmesi ve prim oranlarının yükseltilmesi, tarımsal desteklemenin kaldırılması ve Tahkim Kanunu’nu kapsamaktadır. Söz konusu reform taahhütlerinin hepsi yerine getirilmiştir. Programın makro ekonomik istikrar ayağı ise aksamıştır. Bunun nedeni 2000 ve 2001 krizlerine bağlanabilir. Ancak, söz konusu krizlerin, özellikle birincisinin program tarafından yaratıldığı, ikincisinin de ilkinin sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, 2000–2002 programının sabitlenmiş kur ve TCMB’nin net iç varlık kısıtına davalı uygulaması (para kurulu benzeri para politikası) TCMB’nin borç veren son mercii fonksiyonunu ortadan kaldırarak etkinsizleştirmiş, krizi başlatan ve kontrol edilmesini güçleştiren

sebepler olmuştur. TCMB Stand-by ile 2000 yılının başından itibaren net iç varlıklar tavanını, dış varlıklardaki artışlar dışında aşmamayı taahhüt ettiği için, piyasalara açık piyasa işlemleri yoluyla müdahale edememiştir. Böylece bankacılık kesiminin yeterli döviz fazlasına sahip olmaması ve yurt dışına sermaye çıkışının biraz artması ile piyasalardaki güvensizliğin bir anda yaygınlaşması Kasım ayında ortamı bir likidite krizine sürüklemiştir. Faizlerdeki hızlı yükseliş kamu ve özel bankaların mali yapılarını daha da bozmuş, programa olan güven iyice sarsılmış, özellikle kamu bankalarının aşırı likidite ihtiyaçları ödemelerin kilitlenmesine neden olarak, Şubat 2001’de tekrar, bu sefer bir döviz krizine girilmiştir. Bunun üzerine “Enflasyonu Düşürme Programı”na son verilerek Nisan 2001’de, öncelik olarak mali istikrara önem veren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlanmıştır (Oktar 1999).

“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, kamu maliyesi, gelirler politikası, özelleştirme, bankacılık, para politikası ve acil yasal düzenlemeler çerçevesinde bir dizi tedbiri içermektedir. Kasım ve Şubat krizlerinin mali piyasalarda, özellikle bankacılık kesiminde yarattığı olumsuz gelişmeler dikkate alınarak paket üç aşamalı olarak belirlenmiştir. Bunlar, bankacılık sektörüne ilişkin alınacak tedbirlerle kriz ortamından süratle çıkış, faiz ve döviz kuruna istikrar sağlamak suretiyle ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif hazırlamak ve makroekonomik istikrarı tesis ederek istikrarlı bir büyümeyi sağlamaktır. Program uzun dönemde enflasyon hedeflemesi sistemine geçilmesini amaçlamaktadır ve TCMB yıllık enflasyon hedeflerini açıklayarak buna hazırlık yapmaktadır (Oktar 1999).

Son olarak “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” 2003 yılında da uygulanmaktadır. Bununla birlikte, Kasım 2002’de genel seçimlerle tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ise “Acil Eylem Planı” adı altında, kamu maliyesi, gelirler politikası, özelleştirme, bankacılık, para politikası, reel sektör, alt yapı yatırımları ve eğitim gibi alanlarda üçer, altışar ve bir yıllık bir dizi tedbiri uygulamaya koyacağını ve IMF ile yapılmış olan anlaşma ve taahhütlere bağlı kalacağını dile getirmiştir (Oktar 1999).

Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti döneminde kişi başına düşen GSMH yükselmiş fakat istihdam sorununa halen bir çözüm getirilememiştir. Şekil 1.'de 2004–2005 yılları arasında GSMH büyüme hızları gösterilmiştir. 2004'ün ikinci döneminde bu oran %15,7 ile en yüksek oranken 2005'in ikinci döneminde %4,7 ile en düşük seviyededir (Oktar 1999).



Şekil 1. Dönemlere Göre Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızları (%) (www.die.gov.tr)

Çizelge 1.'de, Türkiye'de 2005 yılında yapılan kamu yatırımları verilmiştir. 2005 yılında kamu yatırımlarının içerisinde en büyük payı 5 971 319 YTL ile ulaştırma ve haberleşme sektörü almış olup en düşük payı 634 315 YTL ile imalat sektörü almıştır.

Çizelge 1. 2005 Yılında Türkiye Geneli'ne Yapılan Kamu Yatırımları (YTL)

Yatırım Türü	Türkiye
Tarım	1 426 872
Madencilik	510 777
İmalat	634 315
Enerji	2 726 202
Ulaştırma-Haberleşme	5 971 319
Turizm	101 787

Konut	379 628
Eğitim	2 535 985
Sağlık	1 556 541
Diğer Kamu Hizmetleri	4 056 021
Toplam	19 899 447

Kaynak: ww.die.gov.tr

5. EKONOMİK KRİZLER

Bu bölümde ekonomik krizin tanımı, ekonomik kriz türleri, krizlerde dünya olaylarının ve dünyadan yansıyan etkilerin rolü ele alınmıştır. Ayrıca 1980 sonrasında Türkiye’de yaşanan 1994, 2000 ve 2001 krizleri incelenmiştir.

5.1. Ekonomik Krizin Tanımı

Kriz sözcüğü Yunanca “Krisis” sözcüğünden gelmektedir. Krisis sözcüğü, sadece kriz ve kritik, yani farklılık ve çelişki anlamında değil, aynı zamanda karar verme vurgusuna da sahiptir. Kriz anı, bir şeyin sürüp sürmeyeceğinin ortaya çıktığı

bir andır. Kriz sosyal bir süreç olup, etkileri sadece ekonomiyle sınırlı değildir (Brunkhorst 1995:126).

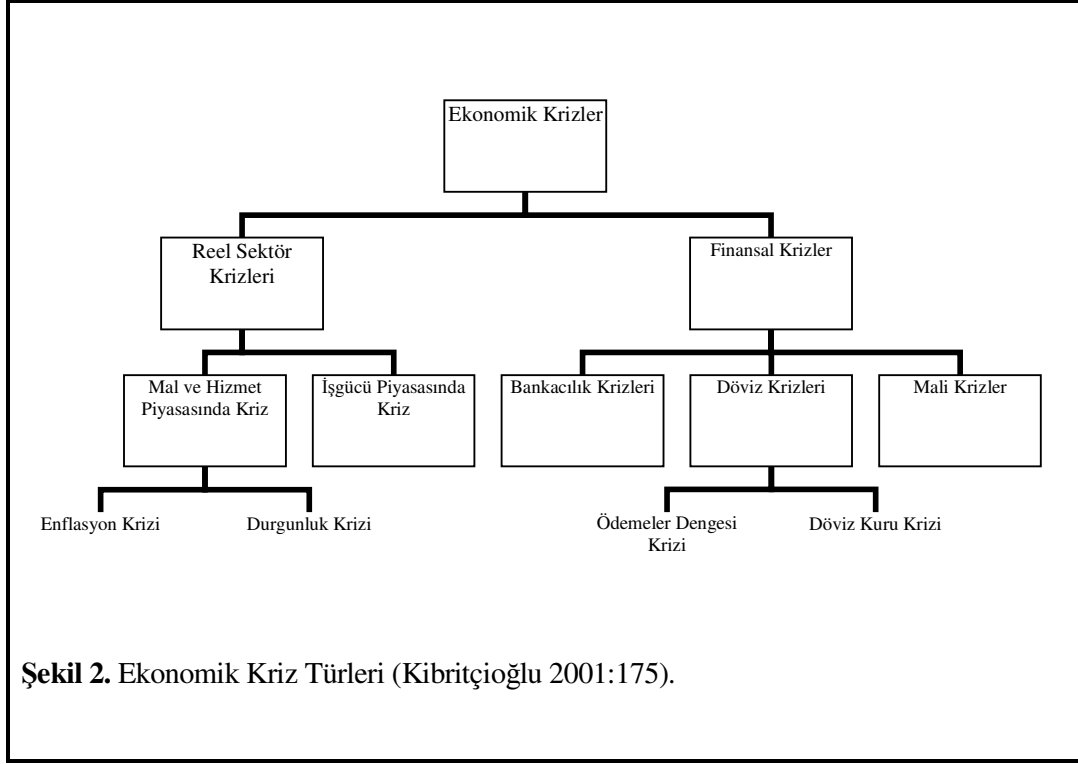
Ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilmektedir (Kibritçioğlu 2001:175). Söz konusu krizlerin ortaya çıkışı ve olası sonuçlarının bir ülkedeki politik istikrarsızlıkla yolundan ilişkili olduğu genelde kabul edilen bir görüştür. Krizler globalleşmeye bağlı olarak dış kaynaklı olabileceği gibi iç yönetim hatalarından da kaynaklanmaktadır.

Marx ve yeni Ortadoks Marksistler'e göre ekonomik kriz, kapitalist üretimin iktisadi ve siyasi ilişkilerindeki genel aksaklıklar toplamıdır. Sistem, sağlıklı olduğu zaman, her türlü etkiye karşı koyup kendisini hemen toparlarken, sağlıklı olduğu zamanlarda herhangi bir nedenle çöküşle karşılaşabilir (Kazgan 1974: 65). Ekonomide üretimde meydana gelen genişlemenin büyüklüğü, talep artışı ile izlenmediği takdirde hem üretimin eritilememesi, hem de anahtar sektörlerle yatırılan sermayenin karşılığının alınamaması kar beklentilerini karamsarlaştıracak ve borsayı veya banka sistemini çökertecektir. Bu, krizdir. Kriz, ilk etkilediği sektörlerden başlayarak yayılacak, tüm sanayiye kapsayacak ve zincirleme etkiler yaratacaktır: Üretim, fiyatlar, karlar, ücretler ve buna bağlı olarak talep düşecektir. Ayrıca iflaslar ve işsizlik ana sektörlerden başlayarak artacak ve yayılacaktır (Rosier 1992: 21). Ekonomik hayatta meydana gelen krizler ülkeler üzerinde; üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda dengesizliğin oluşması, çok sayıda iflasın meydana gelmesi, işsizlikte artma, ücretlerde gerileme, toplumsal gerginlikler ve borsanın ya da banka sisteminin çökmesi gibi sonuçları çok ağır olan sosyo-ekonomik sonuçlara neden olabilmektedir.

5.2. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler genel olarak, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Reel sektör krizleri, mal-hizmet ve işgücü

piyasasında ortaya çıkan dengesizliklerin neden olduğu krizlerdir. Finansal krizler ise finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmalarının neden olduğu krizlerdir. Bu ayrım Şekil 2.'de daha ayrıntılı gösterilmiştir.



Şekil 2. Ekonomik Kriz Türleri (Kibritçioğlu 2001:175).

Reel sektör krizleri; mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarındaki fiyatlar genel düzeyinin sürekli artışları ise enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Eğer bu artışlar belirli bir sınırın üstündeyse, enflasyon krizi olarak tanımlanabilir. Bir ülkede fiyatlar genel seviyesindeki artış devamlı olarak yüksek seviyede ise bu durum bazı iktisatçılar tarafından kronik enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Finansal krizler ise; döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarında şiddetli fiyat dalgalanmaları ve bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen batık kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunların bileşimi olarak kabul edilebilmektedir (Kibritçioğlu 2001:175). Ticari bankaların çeşitli nedenlerle ya önemli derecede mevduat çıkışı ile karşı karşıya kalmaları ya da piyasa enstrümanlarını fonlama kabiliyetlerini kaybetmeleri

nedeniyle bankaların ciddi bir likidite problemi ya da borçlarını ödeyememe durumu ile girdikleri kriz türü ise bankacılık krizi olarak adlandırılmaktadır (Karacan 1996: 128).

Beklenmedik bir şekilde dış borçlarını ödeme güçlüğü içine giren ülkeler genellikle yeni borç bulma ihtiyacı ile karşı karşıya kalırlar. Borç bulma imkanlarının bittiği anda ülke ya dış borç ödeme yükümlülüklerini yerine getiremez ya da borçların ödeme vadelerini ertelemek zorunda kalır. Bunun sonucunda ülkenin ödemeler sistemi kilitlenerek mali krizlere neden olabilmektedir. Döviz krizlerinin belirleyicileri ise beş grup altında toplanabilir (Kibritçioğlu: 2001):

1. Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
2. Finansal altyapının yetersizliği,
3. Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve öngörülerini,
4. Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler.

Hemen her döviz krizi öncesinde, bu beş grupta yer alan etkenlerin bir veya bir kaç, bir ulusal paraya karşı spekülasyon saldırı başlatılmasına yol açmaktadır. Daha sonra da yerli paradan dövize doğru kaçışla birlikte mevcut döviz kuru üzerinde kendini gösteren bu baskı, ilgili ülkenin iktisat politikası kararı alıcıları tarafından ya TCMB rezervlerinde ciddi bir erime göze alınarak, ya büyük bir devalüasyonla, ya yurtdışı faizler önemli ölçüde yükseltilerek, ya da bu üç politikanın iki veya üçünün uygun bir bileşimi tercih edilerek karşılanmaktadır. Sıkı para politikalarının uygulandığı, ekonomilerin sıklıkla karşılaştığı bir kriz türüdür (Kibritçioğlu: 2001).

5.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler

Çalışmanın bu bölümünde 1980 sonrası Türkiye’de yaşanan başlıca ekonomik krizler incelenmiştir. Bu krizler 1994, 2000 ve 2001 krizleridir.

5.3.1. 1994 Yılı Krizi

1990 yılından, Nisan 1994 yılına kadar izlenen iktisat politikalarında, bir önceki döneme göre köklü bir değişim olmamıştır. 1990 yılına girilirken, çeşitli temel ekonomik göstergeler, plan ve program hedeflerinin tamamen dışında ve oldukça istikrarsız bir görünüm arz etmektedir. Bu istikrarsız gelişme tirendi içerisinde, herhangi bir yılda önceki yıla göre yapılan karşılaştırmalar anlamını yitirdiği gibi bazen çok yanıltıcı sonuçlar da verebilmektedirler. 1990 yılında ortaya çıkan gelişmelerle, Türk ekonomisinde tek istikrarsızlık kaynağının enflasyon olmadığı, milli gelirden de yıldan yıla çok önemli dalgalanmalar yaşanmaya başladığı netlik kazanmıştır (TOBB 1991: 1–2). 1990 yılı 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın başlangıcını oluştururken, aynı zamanda TCMB’nin “parasal program” ilan etmesi açısından da önemlidir. Ancak, 1990 yılında ilan edilen bu “parasal program”ın ilkelerine uyulmamış, 1990 yılında %9 gibi uzun dönem ortalamasının bir hayli üstünde bir oranda gerçekleşen ekonomik büyümenin ardından, Körfez Krizi ve onu izleyen erken genel seçim atmosferinin neden olduğu belirsizlikler sonucunda, ekonomik büyüme 1991 yılında durma noktasına gelmiştir. Ancak, yeterli düzeydeki döviz rezervlerinin yardımıyla TCMB’nin piyasalara zamanında müdahale etmesi, süregelen istikrarsızlığın krize dönüşmesini engellemiştir (TÜSİAD 1995: 14).

1991 yılında Türkiye fiilen Körfez Savaşı’nda yer almamasına rağmen, ekonomik açıdan bölge ülkeleri içerisinde, Irak’tan sonra en büyük külfeti yüklenmek zorunda kalmıştır. 1991 yılında Hükümet, ekonomik sorunların çözümüne yönelik kapsamlı kararlar yerine, kısa vadeli tedbirlerle yetinmeyi tercih etmiş, toplumsal beklentilere cevap vermek yerine, artırılan kamu harcamalarıyla büyüme sağlama politikasına yeniden dönmüştür. Böylece, kamu kesimi gelir-gider dengesi ciddi biçimde bozulmuştur. Kamu kesimi açıkları konjonktürel değil, yapısal ve kurumsal nedenlerden kaynaklanmıştır. Devlet gelirlerini artıracak sağlam esaslar oluşturulamamıştır. Ekonomide vergilendirilemeyen alanları akılcı ve etkin bir biçimde vergilendirecek yeni vergi yasaları çıkarılamamış, mevcut vergiler etkin bir biçimde tahsil edilememiştir. Akaryakıt, motorlu taşıtlar veya kamu hizmetleri gibi mali sektörden ve hizmetlerden alınan dolaylı vergiler ve harçlar artırılmıştır.

Kayıtdışı ekonominin boyutları ile ilgili değerlendirme ve tahminler, devletin etkinliğinin ne derece zaafa uğradığını ve sosyal yozlaşmanın düzeyini gözler önüne sermektedir (Şahin 1998: 200).

1993'te kamu harcamaları, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ile konsolide Devlet Bütçesi açıkları nedeniyle çok yüksek düzeylere çıkmıştır. Kamu gelirleri bu yüksek harcamaları karşılayamadığı için ve özel tasarruflar da bu açıkları karşılayamayınca, açıklar dış kaynaklardan karşılanmıştır. Finans kurumlarının serbestleşmesi ve tüketimi özendirecek çeşitli nedenler (özellikle enflasyon ve tüketici kredileri) özel tasarrufların artmasına da imkân vermemiştir. 1993'te bu ortamdan yararlanmaya çalışan kişi ve kuruluşlar, çıkar sağlamak için el birliği ile uğraşırken, Kamu Kesimi Finansman Gereğini Gayri Safi Milli Hasıla'nın %16,5'u gibi korkunç bir düzeye fırlatmışlar, bunun sonucunda 26 Ocak 1994'te ekonominin bunalıma girmesine yol açmıştır. (Hatiboğlu ve Aysan 1994: 49). Türkiye ondört yıllık bir aradan sonra yeniden derin bir iktisadi krizle karşı karşıya gelmiştir. İlk bakışta her iki krizin de tezahür biçimleri aynıdır: Ekonominin dış finansman olanakları yok olma derecesinde daralmış ve dış borç servisi yapılamaz hale gelmiştir. Ancak, gerek krizi yaratan nedenler, gerek krizin doruk noktasında ulaşılan koşullar ve gerekse dünyanın ekonomik ve siyasi konjonktürleri açısından, oluşan durum, 1980 koşullarından çok farklıdır. Dolayısıyla 1994 krizinin aşılmasında kullanılan politikalar ile bunların iktisadi ve sosyal etkileri de farklılık göstermiştir (Ekinci 1994: 67).

Krizin en belirgin özelliği, yoğun bir finans sektörü krizi ile birlikte ortaya çıkmış olmasıdır. 1980 döneminden farklı olarak bankacılık kesimi ağır bir dış borç yükü altına girmiştir. Banka dışı özel kesim de, hane halkları da dahil olmak üzere, borçlu olmuştur ve bu borç kısmen döviz cinsindendir. Sorun, faizlerin düşük olması değil aksine çok yüksek olmasıdır. Döviz kurunda da sorun düzey değil, kura ilişkin belirsizliktir. İhracat uzunca bir süredir GSMH'nın %10-12'si civarında takılı kalmıştır ve 1980'de olduğu gibi sadece fiyat teşvikleriyle kısa sürede büyük oranlı ve kalıcı artışlar sağlanması olası görünmemiştir. Özel imalat sanayinde işten çıkarmalar gerçekleşmiştir ve Türkiye'de ilk defa işi olanların işsiz kalması

anlamında, yani klasik anlamda, işsizlik yaşanmıştır. Türkiye'nin bir bölümünde savaş boyutlu çatışmalar sürmüş ve genel olarak bir toplumsal huzursuzluk oluşmuştur. 1994 Türkiye'sinde, 1980'de ve sonrasında döviz kuru, faiz ve fiyatlar, dış ticaret rejimi, sermaye hareketleri konularında yapıldığı gibi serbestiler getirerek reform yapma olanağı kalmamıştır. Reform beklentilerinin odağı kamu kesimi olmuştur (Ekinci 1994: 67).

5 Nisan krizinin temel nedenleri incelendiğinde, krizin başlama nedenini 1993 yılında kamunun iç borçlanma politikasında yapılan değişiklik ve bunun mali piyasalar tarafından kabul edilmemesinin oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca TCMB ile Hazine arasındaki kötü eşgüdüm ve koordinasyon eksikliği de krizi hızlandırmıştır. Kamunun borçlanma ihtiyacı yüksek iken, serbest piyasa davranışlarını dikkate almadan ihale iptalleri yoluyla faizlerin düşürülmeye çalışılması, krizin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Mali piyasaların serbestleştirilmesi ve fakat yeterli derinliğin sağlanamaması nedeniyle, spekülatif bekleyişlerden kolayca etkilenen bir ortam oluşmuş, bu da fazla likiditenin dövizde yönelmesine, TCMB'nin müdahalesi sonucu rezervlerin hızla azalmasına ve devalüasyona neden olmuştur. 5 Nisan krizi, Meksika'nın 1994 peso kriziyle karşılaştırıldığında, temel sorunun ekonomideki parayı yönetme ve yönlendirme sorunuyla ilişkili olduğu görülmektedir (Hatipoğlu 1995: 52).

Meksika'da yaşanan kriz, kısa vadeli yabancı sermayenin bir anda ülkeyi terk etmek istemesi ve TCMB'nin döviz ihtiyacını karşılayamayarak, likidite sıkıntısına düşmesi sonucu yaşanmıştır. Bu gelişmede, hükümetin dövizde endeksli iç borcunun artmasının da büyük rolü vardır. Döviz piyasalarının ekonomik politikalara hassas olduğu ülkelerde, dövizde endeksli bono satarak iç borçlanma yoluna gidilmesinin, uzun dönemde ekonomi için tehlike oluşturabileceği görülmektedir. Türkiye'de Meksika'daki gibi büyük miktarlarda sermaye hareketleri yaşanmamıştır. Türkiye'deki kriz, paranın yurtiçi piyasalarda yön değiştirmesi sırasında oluşan dengesizlikler sonucu yaşanmıştır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, iki ülkede de paranın fiziki yatırımlara ve üretken faaliyetlere değil, piyasalarda kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamaya yönelmiş olmasıdır (ekutup.dpt.gov.tr 2006).

İran-Irak savaşının sona ermesi ve 1990 Körfez Krizi, Türkiye için önemli iki pazarın kaybolmasına neden olmuştur. Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren ve etkileyen bu iki gelişmeye ek olarak dünya ekonomisinde de bir daralma süreci yaşanmıştır. Tabi ki, bunların hepsi birlikte Türkiye'nin ihracatı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Ülke içinde kamu açıklarının enflasyon üzerinde yarattığı baskı ve izlenen kur politikası ile diğer ekonomik kötü gidişat 1994 yılının ilk ayında ekonomiyi büyük bir krizin içine düşürmüştür (Eroğlu 2003:8). 1994 yılında yaşanan kriz aslında 1988'den beri ekonomi politikasında yapılmış çok basit, fakat önemli hataların sonucudur (Hatiboğlu 1995: 53).

1994 Krizini kısaca şu maddelerle özetlemek mümkündür (Gökçe 1994: 62):

1. Türkiye, 1989–1991 yılları arasında yavaş devalüasyon politikası uygulamış ve sonra bundan çıkmıştır.
2. Ancak 1991–1994 yılları arasında Türk ekonomisi seçim ve popülizme kurban olmuş, bunun sonucu artan kamu kesimi açıklarının TCMB'ndan finansmanı bir yanda reel büyümeyi arttırarak cari denge açıklarını büyütmüş diğer taraftan cari açıktan fazla borçlanma sonucu artan döviz rezervi olgusu döviz kurlarını düşük tutmuştur.
3. Politikalar, TCMB Başkanı'nı kaçırtma, ihale, pas geçme ve bunun gibi tercih hatalarıyla birleşince Türkiye sürdürülemez bir dengeye oturmuştur. Burada sözü edilen hata faizlerin yükseklik nedenini oradan kaldırmak yerine faizleri düşürmeye çalışmak ve bu çaba içinde ortaya çıkan likiditenin borsaya gideceğini varsaymak olmuştur.
4. Böyle bir ekonomi politikası hatası ergeç duvara çarpacak ve döviz miktar krizi gelecekti. Ancak dış rating kuruluşlarının fiziki döviz krizi gelmeden önce yarattığı beklenti değişikliği, Hazinesin TCMB'na açık piyasa işlemi yapmasına izin verecek kamu kâğıtlarını vermemesi ile birleşince, ekonomide erken çöküşün yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

5.3.2. 2000 Yılı Krizi

Türkiye 1999 yılının sonuna doğru ekonomik açıdan son derecede karamsar bir görünüm içine girmiştir. Ekonomik büyüme % -6,1 olmuş, yani ekonomi yüzde 6,1 oranında küçülmüş, enflasyon (TEFE) % 70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınamaz noktaya gelmiştir, Hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı % 106'ya ulaşmıştır. Yaklaşık 30 yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin bu yapısı artık sürdürülemez bir noktaya doğru hızla ilerlemeye yönelmiştir. Bundan sonraki aşama hiper enflasyona geçiş aşaması olarak görünmeye başlamıştır (Eğilmez 2001).

2000 Yılına IMF stand-by'ı desteğinde yeni bir ekonomik programla girilmiştir. Bu programın 3 temel ayağı vardır bunlar (Eğilmez-Kumcu 2004:384):

1. Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması,
2. Önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi,
3. Yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması: Bu çerçevenin temel amacı enflasyonun düşürülmesi ve sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanmasıdır.

Programın bütçe dayanağında vergi gelirlerinin artırılması yoluyla faiz dışı fazlanın yükseltilmesi ve Hazine'nin iç borçlanma yükünün ve dolayısıyla faizlerinin düşürülmesi temel yaklaşımdır. Bu yaklaşımı desteklemek amacıyla dış borçlanma artırılarak iç borçlanmanın yerine ikame edilecek ve ortaya çıkacak finansman boşluğu artan vergi gelirlerinin yanı sıra dış borçlanma artışıyla doldurulacaktır. Programın pasif temelini oluşturan para politikası açısından en belirgin temeli ise TCMB'nin Net İç Varlıkları (NİV) üzerine konulan - 1,200 trilyon liralık performans kriteri olmuştur. Buna göre TCMB yalnızca döviz girişleri karşılığında yaratacağı Türk Lirasını piyasaya verecek ve ek likiditeyi ancak bu yolla sağlayacaktır. Vergi gelirlerinde sağlanacak artış ve dış borçlanmanın, iç borçlanma yerine ikame edilmesi sonucunda Hazine'nin iç borçlanma talebi azalacağı için, piyasanın diğer aktörlerine yönelmesi fon miktarının artması söz konusudur. Yurt dışından döviz girişi karşılığında yaratılacak paranın da piyasaya ek likidite olarak sunulmuş

böylece piyasada bir likidite sıkışmasının önlenmiş olması beklenmiştir (Eğilmez 2001).

Programın açıklanmasının yarattığı olumlu etkiler sonucunda 1999 yılında ortalama % 106'ya ulaşmış olan Hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı Ocak 2000'de % 37'ye; İnterbank piyasası gecelik faiz oranı ortalaması ise Aralık 1999'da ulaşmış olduğu % 66,6'dan yüzde 34,1'e düşmüştür. Faizlerin bu kadar hızlı gerilemesi, nedeni ne olursa olsun, enflasyonla mücadele politikası açısından tehlikeli bir gelişime işaret etmiştir. Faizler gerilerse Hazine'nin borç yükü düşüyor, fakat TCMB'nin enflasyonla mücadele politikası zedeleniyordu. Normal koşullarda TCMB'nin buna izin vermemesi gerekirdi. Ama gerek siyasetçinin gerekse toplumun faize bakışı, rantiyeye para aktarımı çerçevesinde olduğu için bu hızlı düşüşün yaratabileceği etkiler göz ardı edilmiştir. Faizlerin seyri 2000 yılı boyunca şöyle olmuştur (Eğilmez ve Kumcu 2004: 385–386).

Çizelge 2. 2000 Yılı Faiz Hareketleri

Aylar	Hazine Yıllık Bileşik Faizi Aylık Ort. (%)	İnterbank Piyasası Gecelik Ort. Faizi (%)
Ocak	37.0	34.1
Şubat	40.7	49.2
Mart	35.9	37.7
Nisan	34.4	33.3
Mayıs	36.0	41.3
Haziran	39.8	42.0
Temmuz	32.3	26.0
Ağustos	33.1	37.6
Eylül	33.6	46.2

Ekim	38.0	38.3
Kasım	39.2	38.9
Yıllık Ortalama	36.4	38.6

Çizelge 2.'de İnterbank piyasası gecelik faiz oranının Kasım ayında yer almamış olmasının nedeni, Kasım ayındaki krizin bu faizi yükseltmiş olmasıdır. Hazine ise Kasım ayı borçlanma ihalelerini krizden önce yaptığı için (2000 yılında son ihale 14 Kasım'da yapılmıştır) böyle bir etkiyle o aşamada karşılaşmamıştır. Yüzde 106'lık bir ortalamadan yüzde 36,4'lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmiş olması, enflasyonla mücadelede gerçekten de önemli sorunlar yaratmıştır. Ertelenmiş tüketim istekleri hızla devreye girmiştir. Bankaların düşük faizlerle önerdikleri bireysel kredilerin de desteğiyle tasarruflar tüketime kaymağa başlamış ve sonuçta talep canlı kaldığı için enflasyondaki düşüş beklenen hızda olmamıştır (Eğilmez 2001).

Çizelge 3'de görüldüğü gibi gecelik faiz oranları 2000 Nisan ayında % 36 iken, 2000 Kasım ayından itibaren yükselerek % 79'a ulaşmış ve daha sonraki ayda % 200'e kadar çıkmıştır. Faizlerdeki en hızlı değişim 2000 yılı Kasım ayı sonlarında yaşanmıştır. Bu ayın ilk yarısında O/N faiz oranları % 30 – 50 bandında iken, ayın 15'inde % 80, ayın 22'sinde % 110 olmuştur. Aynı ayın 28'inde % 184 olan bu oran, 30 Kasım'da % 316'ya yükselmiştir.

Çizelge 3. Türkiye'de Kriz Öncesi ve Sonrası, Gecelik İşlemlere Uygulanan Basit Faiz Oranları (Ağırlıklı Ort.)

Aylar	O/N Faiz Oranları %
2000 Nisan	36.16
Mayıs	41.28
Haziran	42.00
Ağustos	37.57
Eylül	46.20
Ekim	31.41
Kasım	79.45
Aralık	198.95

2001 Ocak	42.16
Şubat	435.99
Mart	81.88
Nisan	80:64

Kaynak: (www.tcmb.gov.tr 2005)

5.3.3. 2001 Yılı Krizi

19 Şubat 2001’de 2000 Krizi’ne oranla daha derin bir kriz baş göstermiştir. Türkiye Kasım krizinden kurtuldu derken, 19 Şubat 2001’de Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan tartışma, mali piyasaları ve yatırımcıları bir paniğe sürükleyerek, bir döviz krizi başlatmıştır. Döviz rezervlerindeki erime ve sermaye çıkışları, yüksek faizlerle durdurulamamıştır (Celasun 2001:67). 21 Şubat’ta interbank faizleri % 6200’e dek çıkmış ve 23 Şubat’a kadar yabancı ve (bu kez) yerli taleple birlikte döviz rezervleri 5.36 milyar dolara kadar inmiştir. Nitekim, 21 Şubat’ta, biraz da zorunlu olarak, döviz kuru dalgalanmaya bırakılmıştır; bu önceki yılın başından beri uygulanan istikrar programından vazgeçildiği anlamına gelmiştir. Sonuç; 680 bin TL dolaylarında olan 1 doların 1,250 bin TL dolaylarına yükselmesidir. Şubat 2001 krizinden sonra özel sektörcü ama piyasa karşıtı ideolojik yapılanmanın zorlandığı, Kemal Derviş’in şahsında kristalize olan bir gerçek piyasa ekonomisi arayışının gündeme geldiği izlenmektedir (Yılmaz 2001).

2000 yılı başında uygulamaya konulan program Kasım ayında derin bir yara almıştır. Gerek hükümetin durumun ciddiyetini kavrayıp yapısal reformları süratlendirememesi, gerekse “hırsı kendisini aşan” bankacıların oyunu değişik kurallara göre oynama istekleri ekonomiyi sarsmıştır. Ancak bu sarsıntı kısa sürede atlatılmıştır. Ne var ki, Şubat 2001’e gelindiğinde hassasiyeti devam eden piyasalardan büyük miktarda borç alınması gerekmiştir. 20 Şubat’ta, miktarı 5.5 milyar dolara ulaşan ve o tarihe kadar gerçekleşmiş en büyük Hazine ihalesi planlanmıştır. Bu ihaleden bir gün önce Cumhurbaşkanı’nın Anayasa’yı fırlatması ile tetiklenen olaylar, piyasa oyuncularının fikrini bir anda değiştirmiştir. 3.5 milyar dolar tutarındaki borcu yenilenememiştir. Sonuçta yatırımcılar paralarını geri

istemişler ve parasını alan yatırımcılar TCMB'na koşmuşlardır. Döviz talebinin artışıyla beraber yeni programın uygulanması da 3 ay gecikince, kriz dayanılmaz bir biçimde derinleşmiştir. Kasım 2000'de de aynı olayın yaşanmamasının nedeni, Hazine'nin o tarihte borçlanma ihalelerinin olmayışdır. Hazine yönetimi, 2000 yılı sonuna yaklaşılırken durumun hassaslaşacağını tahmin ettiği Ekim-Aralık ayları dönemine ihale koymamıştır. Buradan çıkan iki sonuç vardır. Birincisi, Şubat 2001'de böylesi büyüklükte bir ihale olmasaydı, siyasetçiler piyasaların hassasiyetini algılayıp davranışlarına dikkat etselerdi ve gerekli yapısal değişiklikler üç ay önce gerçekleştirilebilseydi kriz ortaya çıkmayabilirdi. İkincisi ise, Şubat 2001'deki olaylar, kamu borcunun büyüklüğünü ve yapısının finansal krizlerde ne denli önemli olduğunu göstergesidir. Döviz rezervlerinin büyüklüğünden çok daha hayati olan faktörün, borcun yeniden döndürülmesi olduğunu bu krizin yaşamasıyla anlaşılmıştır. Borç yapısı ve büyüklüğünün, bekleyişleri etkileyerek krizleri çıkarma ya da önlemedeki önemini gözler önüne sermiştir (Erçel 2006).

6. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEM

Bu bölümde Türkiye'de 1980 ve sonrası dönemde uygulanan ekonomi politikalarının ulaştığı sonuçlar ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının siyasal hayatta meydana getirdiği değişimler incelenmiştir.

6.1. 24 Ocak 1980 Kararları'nın Siyasal Alana Etkisi

1970'lerin sonunda giderek derinleşen ve ödemeler dengesi krizi şeklinde patlak veren ekonomik ve sosyal kriz sonrası, politika uygulayıcıları bazı radikal tedbirler almak zorunda kalmıştır. Alınan kararlarla ekonomik yapıda köklü değişikliklere gidilmiş, serbest piyasa sisteminin kurulması hedeflenmiştir. 1980'lerin başlarında iktisadi politikalarda köklü değişmelere tanık olunacağı bilinen ve beklenen bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Ekonominin bunalıma girmesi ve 1978 – 1979 yıllarında alınan kararlılık önlemlerinin yetersiz kalması üzerine Ocak 1980'den başlayarak yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konmuştur. Giderek pekiştirilen ve kendi mantıksal sonuçlarına götürülmek istenen yeni ekonomi politikası, yalnız bunalımdan çıkış ile ilgili düzenlemeleri değil, yeni bir ekonomik gelişme anlayışını da içermiştir. Bu nedenle Ocak 1980 İstikrar tedbirleri köklü ve kapsamlı bir program olarak benimsenmiş ve takdim edilmiştir (Yeldan 1989: 49).

24 Ocak Kararlarının temel felsefesi, ekonomide serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomide devletin etkinliğini sınırlandırmak olarak belirtilmiştir. Bu tedbirler ve 1980 sonrası dönemde bu tedbirleri desteklemek amacıyla alınan ve uygulamaya konulan kararlarla, önceki dönemin temel özelliklerinden olan “sabit döviz kuru” ve “negatif reel faiz” politikalarından esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikalarına geçilmiştir (Berksoy ve Boratav 1993: 85). 24 Ocak Kararları ile birlikte uygulamaya konulan programın ilk aşaması 1980–1983 yılları arasında uygulanan bir istikrar programı niteliğindeyken, sonraki aşama ekonomiyi serbestleştirme ve yeniden yapılandırma hedefi olmuştur (Kazgan 1995: 97). Başka bir ifadeyle, bu kararlar yalnızca bir istikrar programı niteliğinde olmamış, bir “yapısal uyum” perspektifini de taşımıştır (Boratav 1989: 37).

24 Ocak Kararları'nın uygulama sonuçları, aşağıda gösterildiği şekilde iki döneme ayrılarak incelenebilir:

1. 24 Ocak 1980 - Aralık 1983 arası dönem,
2. 1983 sonrası dönem.

6.1.1. 1980- 1983 Dönemi

Program uygulamasının ilk döneminde 12 Eylül 1980 'e kadar bir azınlık hükümeti ve siyasi istikrarsızlık söz konusudur. 12 Eylül 1980 'den sonra bir askeri hükümet başa geçmiş ve demokrasi askıya alınmıştır. Söze edilen ilk dönemde, dünyada özellikle gelişmekte olan ülkeler için olumsuz faktörlerin ağır bastığı bir ekonomik konjonktür hüküm sürmüştür. Bu dönemde petrol şokunun etkileri henüz atlatılamamıştır. Ayrıca ABD dolarının değerlenmesi ve faiz haddinin yükselmesi yeni kredilerin faiz yükünü arttırdığı gibi, eski fakat dalgalı faizli kredilerin yükünü de arttırmıştır (Kazgan 1988: 355).

24 Ocak ve izleyen günlerde kamunun ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde artırılmıştır. Kamusal mal ve hizmetlere yapılan zamlar, genel olarak bu mallar özel sektörün ürettiği mal ve hizmetlerin girdisini oluşturduğundan, özel sektör mal ve hizmetlerinin de fiyatlarını artırıcı etki yapmıştır. 1979'da %80'i aşan enflasyon oranı (TEFE) 1980'de, 24 Ocak Kararlarıyla yapılan bu zamlar sonucunda, %107'ye çıkmıştır (Hatipoğlu 1982). 1981'den itibaren enflasyon süratle gerilemiş; 1981 yılında yıllık ortalama fiyat artış oranı (TEFE) %36,8'e, 1982'de ise %27'ye düşmüştür.

24 Ocak sonrası yapılan devalüasyon ve sonrasında devam eden kur ayarlamaları ile TL'nin aşırı değerlenmesi önlenmek istenmiştir. Bu uygulamalar sayesinde döviz piyasasında karaborsa büyük ölçüde daraltılmış; Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve dünya ile bütünleşmesi kolaylaşmıştır. Sonuçta hem ithalat hem de ihracat artmıştır. 1979 yılında 1.3 milyar dolar olan ihracat, 1980'de 2.9 milyar dolar düzeyine, 1983'de de 7.134 milyar dolara yükselmiş ve sanayi mamulü ihracatına dayanan ihracat artışı, istikrar döneminin en başarılı alanı olmuştur. Döviz fiyatlarındaki hızlı artışlar, ücret artışlarındaki duraklama ve iç talebin önemli ölçüde azalması nedeniyle imalat sanayiinin ihracata yönelmesi, bu dönemde yaşanan ihracat artışı üzerinde etkili olmuştur (Hatipoğlu 1982). Ayrıca uygulanan esnek döviz kuru politikası ve ihracatı teşvik önlemleri bu gelişmede rol oynamıştır (Kılıçbay 1992).

İstikrar programının GSMH artışına etkisi üretim kesimleri açısından farklı olmuştur. Bu dönemde tarım ürünleri destekleme fiyatlarının belirlenmesinde önceki dönemlerden farklı kriterler gözetilmiş, destekleme fiyatları genel olarak enflasyon oranından daha düşük oranlarda artırılmış ve destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır. Enflasyon oranının altında bir endeksleme olgusu, ücret ve maaşlar için de geçerli olmuştur. Tarım sektöründe yaşanan bu olumsuzluklara iç talep düşüşü de eklendiğinde tarım duraklamıştır. İmalat sanayiinin durumu daha iyi gitmiş, 1978-1980 döneminde yılda ortalama %2.3 oranında azalan katma değer, 1981-1983 arasında yılda %7.4 oranında artarak bu dönemin stagflasyonist etkilerinden ihracat sayesinde kurtulmuştur (Kazgan 1999: 74).

1983 sonunda para piyasası ve bankalar sistemi tekrar denetime alınmış; mevduatın vade ve faizlerini belirleme yetkisi önce Maliye Bakanlığı'na, sonra TCMB'ye bırakılmıştır. Ancak faiz hadlerinin reel pozitif düzeyde tutulması yetkili makamlarca da sürdürülmüştür. Bu dönemde mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması en başarısız alan olmuştur. Faizler serbest bırakılırken sıkı para politikası uygulaması nominal ve reel faizlerde çok büyük artışlara yol açmış, 1980 öncesi büyük ölçüde eksi olan reel mevduat ve kredi faizleri, sırasıyla %14.5 ve %17 gibi yüksek reel pozitif düzeylere yükselmiştir. Banka ve bankerler mevduat toplama yarışında faizleri yükseltirken, bunlardan borçlanan küçük firmalar (başta inşaatçılar) talep daralması yüzünden zarar etmeye başlamış, borçlarını ödeyemez hale gelmişlerdir. Bunun sonucunda bankerler ve benzer durumda olan bankalar iflas etmiş; çok sayıda kişinin de parasının batmasına neden olmuştur. Bu krizin ekonomiye maliyeti GSMH'nın %2,5'ine ulaşmıştır (Kazgan 1999: 76).

1980–1983 döneminde piyasalarda arz-talep dengesi sağlanmış, ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, döviz darboğazından çıkılmış, dış ödemeler rahatlamış ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Buna karşılık, GSMH büyüme oranları düşük düzeyde kalmış, 1980'de %11,6 olan işsizlik oranı, 1983'de %12,1'e çıkmıştır. Bu dönemde devletin ekonomideki yeri daraltılamamış, sosyal dengesizlikler artmıştır.

6.1.2. 1983 Sonrası Dönem

1983 sonbaharında yapılan seçimlerde askeri rejim, yerini 24 Ocak Programı'nın mimarı sayılan, liberalleşmeyi ve dışa açılmayı savunan Turgut Özal başbakanlığındaki ANAP (Anavatan Partisi) iktidarına bırakmıştır. Kısa sürede döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Ekonomide durgunluğu aşmak ve daha büyük büyüme hızına ulaşmak için genişlemeci bir para ve maliye politikası izlenmiştir. Hükümet enflasyonu düşürmek ve orta gelirli kesimi güçlendirmek amacıyla, Aralık 1983-Ocak 1984 Kararları olarak bilinen, ekonomik kararları almıştır. 1983-1984 iktisat politikası modelinin ana hatlarını, ekonomide serbest teşebbüs gücünden en iyi şekilde faydalanmak, devlet müdahalesi ve bürokratik engelleri azaltmak, özel kesimin iktisadi faaliyet alanını genişleterek, piyasa ekonomisinin kendi kurallarına göre en iyi şekilde işlemlerini sağlamak oluşturmuştur (Kılıçbay 1992).

TCMB, 1986 yılından itibaren para programları hazırlamaya başlamıştır. 1986 yılında bankalar arasında kısa dönemli borçlanmayı olanaklı kılacak bir "interbank" piyasası kurulmuş ve 1987'de TCMB açık piyasa işlemlerine geçerek, para politikası araçlarını zenginleştirmiştir. 1982-1983'de yaşanan finansal kriz sırasında denetim altına alınan mevduat faizleri yeniden serbest bırakılmıştır. Alınan bu tedbirlerle finansal sistemin derinlik kazanması yolunda önemli adımlar atılmıştır (Yeldan 1994).

Bu dönemde serbest piyasa ekonomisi uygulaması ve dışa açık ihracata dönük büyüme stratejisi, öz kaynakları zayıf küçük firmaların tasfiyesine yol açmıştır. Böylece devlet batan şirketleri destekleyerek veya KİT'leştirerek kurtarma yoluna gitmiştir. Bu nedenlerden dolayı para arzının kontrol edilememesi, iç talebin sınırlandırılmaması, buna karşılık kredi faizlerinin ve ithal fiyatlarının sürekli yükselmesi 1984 'den itibaren enflasyonun yeniden kontrolden çıkmasına neden olmuştur (DPT 1986:31). 1985 'e kadar hükümetler kamuoyuna karşı enflasyonu durdurmak için çaba harcadığı görüntüsünü vermiştir. Fakat 1986 'dan sonra enflasyonu önemsemez bir tavır içine girmiş ve kalkınma hızını yükseltmeyi fiyat

istikrarına tercih etmişlerdir. Sonuçta 1986, 1987 yıllarında GSMH büyüme oranı yükselmiştir. Bu büyüme ekonomide enflasyonun kontrolden çıkması pahasına sağlanabilmiştir. Enflasyonu önlemek amacıyla alınan 1980 kararlarının başında, 1980 'de faizlerin serbest bırakılması gelmiştir (Akgüç 1984: 148).

1983 yılı Türkiye'de yapılan seçim sonucu liberalleşmeyi ve dışa açılmayı savunan ANAP iktidara geldi. Kısa sürede döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Ekonomide durgunluğu aşmak ve daha büyük büyüme hızına ulaşmak için genişlemeci bir para ve maliye politikası izlenmiştir. 1984–1987 döneminde büyüme hızlanmıştır ve yılda ortalama %6.7 olarak gerçekleşmiştir. Fakat enflasyon hız kazanmıştır. Enflasyonun kontrol altına alınamamasının birçok nedeni vardır. Ekonominin yapısı, işleyişi ve mali sistem sürekli olarak para arzını arttırıcı yönde baskı yapmıştır. Para arzı kontrol altında tutulamamıştır. Türkiye 'de sıkı para politikası uygulamak için gerekli alt yapının olmadığı, ekonomide likiditenin kolayca kontrol edilemediği ileri sürülmektedir. Bu dönemde serbest piyasa ekonomisi uygulaması ve dışa açık ihracata dönük büyüme stratejisi, öz kaynakları zayıf küçük firmaların tasfiyesine yol açmıştır. Böylece devlet batan şirketleri destekleyerek veya KİT'leştirerek kurtarma yoluna gitmiştir. Bu nedenlerden dolayı para arzının kontrol edilememesi, iç talebin sınırlandırılmaması, buna karşılık kredi faizlerinin ve ithal fiyatlarının sürekli yükselmesi 1984 'den itibaren enflasyonun yeniden kontrolden çıkmasına neden olmuştur (Kazgan 1994: 251).

1985'e kadar hükümetler kamuoyuna karşı enflasyonu durdurmak için çaba harcadığı görüntüsünü veriyordu. Fakat 1986'dan sonra kalkınma hızını yükseltmeyi fiyat istikrarına tercih etmişlerdir. Sonuçta 1986, 1987 yıllarında GSMH büyüme oranı yükselmiş ancak büyüme, enflasyonun artması pahasına gerçekleşmiştir. Türkiye 1980 yılında ikinci Özal hükümeti tarafından, tartışılan bir takım tedbirlere baş vurmuştur. Bu kararlar, ekonomide tam istihdam, ortalama büyüme hızı, adil gelir dağılımı ve makul bir fiyat seviyesini açıklayan 24 Ocak kararları gibi, geniş amaçlı tedbirler değildi. Bu tedbirler ile ithalat teminat oranları arttırılmış, ihracat dövizlerinin yurda getirilmesinde bir takım ciddi tedbirlere başvurulmuş ve mevduat faizlerinde artışa gidilerek yıllık % 65 oranında yükseltilmiştir (Uras 1988: 129).

1990 yılında körfez krizinin çıkması ve 1991 yılında erken genel seçimlerin yapılması, para politikalarının gevşemesine yol açmıştır. Erken seçim, destekleme alımlarının genişletilmesine, fiyatlarının yükseltilmesine, işçi ücretlerinin artmasına yol açmıştır. Böylece kamu açıkları giderek büyümüştür. 1984 yılından sonra Güney Doğu Anadolu 'da terörle mücadele harcamaları, bütçe dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Döviz kuru ile faiz arasındaki dengeye dayalı politikaların başarı ile uygulanması sonucunda, Türkiye uluslararası para piyasalarından sağlanan kaynaklarla bütçe açıklarını finanse edebilmiştir. Fakat 1983 yılı sonunda faizler düşürülünce, faiz oran-kur dengesi bozulmuş ve ekonomi büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. Bu durum, 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları alınarak yürürlüğe konmuştur (Karluk 1996: 404).

Türkiye'de 5 Nisan 1994 kararlarından önce 1958, 1970 ve 1980 yıllarında istikrar paketleri yürürlüğe konulmuştu. Her istikrar tedbirinin mutlaka IMF tarafından mali yönden desteklenmesi gerekmiştir. 1 Mart 1947 tarihinde çalışmaya başlayan IMF yaklaşık 40 yıl boyunca Türkiye ekonomisini denetlemiştir. 1985 yılında IMF'den kopulmuş, ancak 1994'de istikrar için yeniden IMF'nin şartlarını kabul etmek zorunda kalınmış dolayısıyla bu durum ekonomi yönetimi açısından başarısızlığın bir kanıtı olmuştur. 5 Nisan 1994 öncesinde ve sonrasında yaşanan ekonomik olaylar ülkemizde çok bozuk olan gelir dağılımını daha da bozmuştur. Özellikle fiyatlar hızla yükselirken, maaş ve ücretlerin aşağı yukarı dondurulmuş olması, çalışanların büyük ölçüde fakirleşmesine yol açmıştır. Döviz kurlarının yüksek reel faiz politikalarıyla sağlanmaya çalışılması, 1994 yılının büyük bir bölümünde büyük tasarruf sahiplerinin önemli rant gelirleri elde etmelerine neden olmuştur. 5 Nisan kararları sonrası bütçe açıkları azalmış, hatta bir süre sonra masrafların kısılması ve yeni vergilerle bütçe fazlalıklarını ortaya çıkarmıştır. Sonuçta bütçe açığı artmış, ithalat önemli ölçüde azalırken, ihracat hızlı bir artış trendine girmiştir. Ödemeler dengesinde 5 Nisan kararlarının çok olumlu etkileri görülmüştür. 5 Nisan kararlarının önemli sonuçlarından biri de özelleştirmedir. Gerek kamu sektörünün küçültülmesi, gerekse bütçe açıklarının azaltılması özel sektörde stagflasyonla depresyon arası bir durumu yaratması özelleştirmeyi çıkmaza sokmuştur. 5 Nisan kararının doğal sonucu olarak daralan

ekonomide özelleştirme bir yana yeniden devletleştirme olgusu gündeme gelmiştir (DTM 2000).

Güneydoğu Asya krizinin 1998’de önemli ticaret ortaklarımızdan olan Rusya’ya sıçraması ve Türkiye’den de önemli miktarlarda yabancı sermaye çıkışı yaşanması özellikle 1998’in son çeyreğinde talep daralmasına, dolayısıyla da üretim artışının yavaşlamasına neden olmuştur. Yüksek faiz oranları, deprem felaketi ve artan vergiler dolayısıyla yurtiçi talep 1999 yılında daralmaya devam etmiş ve sonuçta ekonomi %6,4 küçülmüştür. Böylece Türkiye ekonomisi İkinci Dünya Savaşı yıllarından bu yana en büyük düşüşünü yaşamıştır. 1999 yılında kamu açıkları artarak devam etmiş, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) %14,3 gibi yüksek seviyelere çıkmıştır. Kamu kesiminin artan borçlanma ihtiyacı ortalama bileşik faizin %109,5 olarak gerçekleşmesine ve iç borç stoğunun %97 oranında artmasına sebep olmuştur. Sonuçta, daralmanın da etkisiyle 1998 yılında konsolide bütçe açığı GSMH’nın %7’si seviyesindeyken, 1999 yılında %11,6 düzeyine çıkmıştır. 1999 yılı enflasyonla mücadelede kaybedilen yıllardan biri olmuştur Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) %68,8, toptan eşya fiyat endeksi (TEFE) ise %62,9 artış göstermiştir (DTM 2000).

12 aylık ortalamalara bakıldığında ise enflasyonda önemli düşüşler sağlanmıştır. Ancak, yine de geline nokta asıl hedefin oldukça uzağında kalmıştır. Bu nedenle, olumsuz sinyal veren bu göstergeler karşısında acil önlem alınması gerekliliği tüm kesimlerce kabul görmüş ve IMF ile Aralık ayında stand-by anlaşması imzalanmıştır. Makroekonomik istikrarın temini yönünde tarım, bankacılık, sosyal güvenlik ve özelleştirme gibi alanlarda yapısal reformlara başlanmıştır. Ödemeler dengesi bilançosunda 1999 yılında, süregelen krizlerden ve Marmara Bölgesinde yaşanan deprem felaketinden ekonominin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda (DTM 2000):

1. 1998 yılında 1.984 milyon dolar fazla veren cari işlemler dengesi, 1999 yılında 1.364 milyon dolar açık vermiştir.-1999 yılında da küresel ekonomik krizle daralan dış talep ve yaşanan depremler nedeniyle ihracatımız %1,4, ithalatımız %11,4 oranında azalmıştır.

2. Türkiye'nin Dış Borç Stoku 1998 yılında 106.052 milyon dolardan 1999 yılı sonu itibariyle 111.215 milyon dolara yükselmiştir.
3. 1999 yılında rezerv hareketlerinde 5.206 milyon dolarlık bir azalma gerçekleşmiştir.

6.2. 2000 Sonrası Dönem

DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti, 2000 yılı boyunca demokratikleşme ve insan hakları söylemini dilinden düşürmemiştir, ancak bu konuda ciddi bir adım da atmamıştır. Helsinki Zirvesi ile yılların hayali Avrupa Birliği'ne (AB) ilk kez bu kadar yaklaşan Türkiye'de, 2000 yılında demokratikleşme yönünde adımlar atılması beklenirken, 19 Aralık'ta yaşanan cezaevi katliamı, başta Avrupa olmak üzere her kesimde şaşkınlık yaratmıştır (Oflazoglu 2000). 2000 yılında IMF desteğinde 3 yıllık bir programın uygulanmasına başlanmıştır. Kasım ayında yaşanan krize kadar başarılı bir şekilde sürdürülen program beklenildiği şekilde büyümeyi artırıcı etkide bulunmuştur (DTMa 2000).

Hızla düşen faizlerin ve değerlenen TL'nin etkisiyle iç talep artış göstermiş ve 1999 yılında yüzde 6,1 gerileyen GSMH, 2000 yılında aynı oranda artış göstermiştir. 1999 yılının sonlarına doğru canlanma eğilimine giren ekonomi bu trendi 2000 yılında artırarak sürdürmüştür. 2000 yılının ilk çeyreğinde 4,2, ikinci çeyreğinde yüzde 4,9 artan GSMH, uygulanan programın olumlu etkisiyle üçüncü çeyrekte yüzde 7,2, son çeyrekte ise yüzde 7,6 büyümüştür. 1999 yılının Ağustos ayında yaşanan depremin Marmara Bölgesindeki sanayi kuruluşlarında yarattığı ağır hasar sebebiyle aynı yılın üçüncü ve dördüncü çeyreklerinde yaşanan yüksek oranlı daralmaların da 2000 yılının ikinci yarısında görülen yüzde 7'nin üzerindeki büyümede etkisi bulunmaktadır. Gerçekte bu hızlı büyüme ve talep artışı programın zayıf noktasını da teşkil etmiştir. Güçlü talep artışı bir taraftan program hedeflerinden biri olan enflasyonun düşürülmesinde beklenen hızın

yakalanamamasına sebep olurken, bir yandan da dış ticaret açığı yoluyla cari işlemler dengesinin önemli açıklar vermesine sebep olmuştur (DTMa 2000)

Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari faaliyetlerinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına kanalize edilmesi mümkün olacaktır. Özelleştirmenin temel amacı nihai olarak, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktır. Ecevit hükümetinin en önemli amaçlarından biriside özelleştirmeyi hızlandırmak olmuştur. Bu nedenle, 2000 yılında yürürlüğe konan istikrar programı çerçevesinde 3 yıllık sürede 17,6 milyar dolarlık özelleştirme işlemi gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu değerin 7,6 milyar dolarının 2000 yılında gerçekleşmesi planlanmıştır. 2000 yılında özelleştirilmesi planlanan kuruluşların bir kısmı özelleştirilememiştir. Bunun sonucunda da hedefe ulaşılamamış ve özelleştirme uygulaması hasılası 2,7 milyar doları Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) kapsamındaki kuruluşlardan, 2,5 milyar doları da GSM 1800 ihalesinden olmak üzere toplam 5,2 milyar dolarda kalmıştır (DTMb 2000).

2000 yılında ÖİB kapsamında en başarılı özelleştirme uygulamaları POAŞ ve TÜPRAŞ özelleştirmeleri olmuştur. POAŞ'ın yüzde 51 hissesi blok olarak 1,26 milyar dolara satılmıştır. TÜPRAŞ da ulusal ve uluslararası piyasalara arz yoluyla satılmış ve 157 milyon doları uluslararası piyasalardan olmak üzere toplam 1,14 milyar dolar gelir sağlanmıştır. ÖİB portföyünde özelleştirilen diğer kuruluşlar Deniz Nakliyat, Ankara Sigorta, Güven Sigorta, Asil Çelik olmuştur. TURBAN'ın bir yalı ve bir iştirak hissesi ile iştiraklerin bir kısmı satılmıştır (DTMb 2000).

Bankacılık sektörünün sağlığı bir ülke ekonomisi için hayati öneme sahiptir. Bankacılık sektörünün yapısı, ekonomik krizlerin çıkıp çıkmamasında olduğu gibi yaşanan ekonomik krizlerin hafif atlatılabilmesi ya da daha da derinleşmesi konularında da önemli etkiye sahiptir. Türkiye'de 2000 yılı başından itibaren uygulamaya konan ekonomik programın başarısızlığında ve sonrasında yaşanan

krizin derinleşmesindeki nedenlerin başında bankacılık sektörünün zayıf yapısı yer almaktadır. Türkiye'nin bankacılık sektörü sorunları esas itibariyle diğer gelişmekte olan ülkelerle aynı olmakla birlikte, Türkiye'ye özgü olan sorunlar da bulunmaktadır. Bu tür sorunların başında, diğer ülkelerde büyük ölçüde özel kesimi fonlamada kullanılan dış kredilerin Türkiye'de kamunun fon ihtiyacı dolayısıyla devlete borç olarak verilmesi şeklindeki uygulamalar yer almaktadır. Devlet, bankalardan aldığı fonları yatırımdan ziyade, eski borçlarını ödemede ve transfer harcamalarında kullanmaktadır. Kamu bankaları da görev zararı olarak bilinen harcamalarıyla bu sürece katkıda bulunmaktadır. Bütün bu yapıya bankacılık düzenlemelerindeki eksiklikler de eklenince, sistemin kötüye kullanılarak bir takım suç unsuru taşıyan olayların artmasına ve fonlara kolayca ulaşmanın yolunun banka sahibi olmaktan geçtiği bir düzenin oluşmasına neden olmuştur (DTMb 2000).

4389 sayılı kanun ile bankacılık sektörünü düzenlemek üzere gerekli yetkilerle donatılmış bağımsız bir kurum oluşturulmuş ve daha önce TCMB, Hazine Müsteşarlığı ve Bakanlar Kurulunca kullanılan bankacılıkla ilgili yetkiler bu kuruma devredilmiştir. Kanunda gösterilen yetkiler çerçevesinde düzenlemeler de yapmak suretiyle uygulanmasını sağlamak, uygulamayı denetlemek ve sonuçlandırmak, tasarrufların güvence altına alınmasını temin etmek ve Kanunla verilen diğer görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Kurum, tasarruf sahiplerinin haklarını ve bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulamakla yükümlü ve yetkilidir. BDDK 31 Ağustos 2000 tarihinden itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır (DTMb 2000). Bu düzenlemeler, 2001 tarihinde kriz yaşanmasını önleyememiştir, yaşanan kriz sonrasında dönemin koalisyon hükümeti olumsuz yönde etkilenmiş ve seçimlerde koalisyon ortağı olan üç parti (DSP, MHP, ANAP) barajı geçemeyerek iktidarı Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) bırakmıştır.

2002 seçim sonuçlarının AKP'nin tek parti iktidarıyla sonuçlanmasının temel sebebi, 1990'ların ikinci yarısından itibaren siyasal sistemin erimesi ve siyasal aktörlerin geçerliliklerini yitirmeleridir. AKP'nin Avrupa Birliği konusunda çok farklı bir politika yönettiğini görülmüştür. Ağustos 2002'de, Hükümet partilerinin nedensiz bir şekilde erken seçim kararını almalarını takiben, Türkiye'de en fazla tartışılan konu erken seçim sürecinin Avrupa Birliği'ne uyum yasalarının gecikmesine yol açacağı olmuştur. Ancak, beklenmedik bir şekilde DSP-ANAP-YTP ve AKP'den oluşan bir geçici koalisyon, daha önceki hükümetle kıyaslanamayacak kadar Avrupa Birliği merkezli bir politikaya yönelmiş ve uzun süredir iktidarın masasında bekleyen 6. Reform Paketi'ni hızla yasalaştırıp uygulamaya geçirmiştir. AKP'nin Kasım 2002'de iktidar olmasını takiben Abdullah Gül'ün 4 aylık başbakanlığı sırasında, AKP liderliğinden başka bir sıfatı olmayan R. T. Erdoğan'ın aktif politikası Aralık 2002 zirvesi öncesindeki yoğun temaslarda görülmüştür. Erdoğan'ın Mart 2002'de başbakanlığı devralmasıyla, Türkiye Avrupa Birliği konusunda daha önce rastlanmayan derecede yoğun bir yasal düzenleme hamlesiyle karşı karşıya kalmıştır (Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu gibi) ve Türk hukuk sistemi neredeyse baştanbaşa değişmiştir. Ayrıca, Nisan 2004'teki Kıbrıs Referandumu sırasında Türk hükümeti açıkça Avrupa Birliği yolunda engel olarak gördüğü sorunun çözülmesi yönünde tavır belirtmiş ve Kıbrıs'taki "evet" yanlılarını açıkça desteklemiştir. Özetle, AKP iktidara gelmeden önce ve iktidarı süresince Avrupa Birliği konusunda tam bir angajman içine girmiş ve gerekli her tür çabayı harcamayı birincil hedef olarak koymuştur (Erdoğan 2006: 3).

AKP'nin Kasım 2002 seçimindeki başarısının ardında yatan sebebin siyaset sahnesinin diğer aktörlerinin özellikle de ekonomik konuda vermiş oldukları kayda değer kötü performanstan kaynaklandığı sık sık tekrarlanmaktadır. Şubat 2001'de başlayan ekonomik kriz öncelikle siyasal aktörlerin (DSP, MHP ve ANAP) seçim sandığında cezalandırılmasına ve seçim döneminde de yaratılan boşluğun yeni aktörler tarafından (AKP ve GP) doldurulmasına yol açmıştır. AKP'nin IMF güdümlü ekonomik programa sadık kaldığı ve öngörülen makroekonomik hedeflere ulaştığı söylenebilir. Enflasyon Mayıs 2006 tarihine kadar düşme eğilime girmiş ve

bu tarihten sonra tekrar yükseliş gerçekleşmiştir, dış ticaret açığında yükselmeye karşın ekonomik canlılık artmıştır. Ayrıca 2005 yılında Lira'dan 6 sıfır atılıp Yeni TL'ye geçilmesi sağlanmıştır. Seçmen gözünde Türkiye'nin sorunlarının neler olduğuna bakıldığında çok uzun zamandır en önemli sorun olarak görülen işsizliğin AKP iktidarını takiben düşüş gösterdiğini ancak hala yüzde 30'lar gibi yüksek bir oranda olduğunu görülmektedir. Bu durum AKP'nin zayıf noktasını oluşturmaktadır (Erdoğan 2006: 4).

AKP'nin uygulamakta olduğu ekonomik politikalar hükümetin ilk yıllarında, tek başına iktidar olmanın getirdiği avantajlarla da olumlu sonuçlar alınmasına sebep olurken, son zamanlarda döviz kurlarındaki hareketler ve TCMB'nın 13.07.2006 tarihinde döviz kuruna müdahale etmek durumunda kalması gibi gelişmeler hükümetin siyasi arenada kan kaybetmesine neden olabilecektir. Bu bağlamda uygulanan ekonomi politikalarının siyasal alana etkisinin net bir şekilde görüldüğü söylenebilir.

7. SONUÇ

Türkiye'de 59 hükümetin kurulduğu dikkate alınır ve bunun yaklaşık bir buçuk yılda yeni bir hükümet anlamına geldiği düşünülürse ülke'de politik istikrarın sürekli olmadığı düşüncesine varılabilir. Politik kültürümüzde lider egemenliği, parti

enflasyonu, partilerin program-proje-kadro eksikliği, yapıcı olmayan-yetersiz muhalefet anlayışı gibi faktörler kısa ömürlü-istikrarsız hükümetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tür hükümetler politik alanda istikrarsızlık yaratarak mevcut duruma ve geleceğe ilişkin hem ulusal hem de uluslararası reel ve finans çevrelerince belirsizliğin ve güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur.

Türkiye’de siyaset-ekonomi etkileşiminin varlığı her zeminde kendini göstermiştir. Politik ve ekonomik alan arasındaki ilişkiler tek yönlü değildir. Politik istikrarsızlık bir süre sonra ekonomik istikrarsızlığa neden olurken, daha sonra ekonomik istikrarsızlık, politik istikrarsızlığı şiddetlendirmiştir. Türkiye’nin, gelişmekte olan bir ülke konumunda olması ve toplumsal alanda ekonomik olduğu kadar sosyal bağımlılığın da yüksek olması ve gelişmiş ülkelerin yaşantısına özentiden dolayı lüks tüketime önem verilmesi, icraatların, uygulanan ekonomik sistemle uyumsuz olmasına neden olmuştur. Bu durum bir yandan toplumda birikmiş olan tasarrufların ekonomik sistem dışında tutulmasına neden olurken diğer yandan piyasa sisteminin merkezi konumunda olan rekabet sisteminin sosyal ilişki nedeniyle işlemekte güçlük çekmesine yol açabilmektedir.

1980 sonrası, 24 Ocak kararları ile başlayan, 5 Nisan 1994 ve 9 Aralık 1999 kararları ile devam eden, ekonomik kriz ortamında IMF ile yapılan stand-by anlaşmalarının çerçevesinde yürürlüğe konan istikrar programları Türk ekonomisini düzlüğe çıkarmak yerine, acil çözüm bekleyen yapısal sorunlarının daha da ağırlaşmasına neden olduğu görülmüştür. 1994 yılına kadar olan istikrar programlarında kamu kesimiyle ilgili reformların yeterince yapılmamış olmasından dolayı yapısal sorunlar artmış ve ekonomik aktiviteler daha hassas ve kırılgan bir yapıya bürünerek ekonominin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Ayrıca uluslararası derecelendirme kuruluşları olan Moodys ve Standart and Poors’un Türkiye’yi kabul edilebilir risk düzeyinin altında belirlemesi ile piyasalarda dalgalanmalar meydana gelmiştir. Böylece yabancı sermaye dışarı çıkmış TL’nin değeri düşmüş ve iç borçlanma şeklinde patlak veren 1994 krizi yaşanmıştır. Bu krizden sonra 5 Nisan istikrar önlemleri hayata geçirilmiştir.

Nihayet gelinen süreçte 19 Şubat 2001 tarihinde başlayan ve derinleşerek devam eden Cumhuriyet tarihinin en büyük krizlerinden biri, 9 Aralık kararları

neticesinde ortaya çıkmış ve başta mali piyasalar olmak üzere reel kesimi olumsuz şekilde etkilemiş, bunların sonucunda sosyal patlamalara yol açacak nitelikte gelişmeler yaşanmıştır. 2001 Krizi'nde daha çok içsel bir faktör olarak cari işlemler açığının ön plana çıktığı görülmüştür. Türkiye'de siyasi iktidarlar, genellikle seçim kazanmak uğruna seçim öncesi dönemlerde enflasyon ve işsizlik oranlarını düşük, ücret ve gelir düzeyini yüksek tutarak ekonomide yapay iyileşmeler sağlamışlar ve seçim sonrasında istikrar tedbirleri altında karşıt politikalar izlemişlerdir. Ülkemizde, seçim öncesi genişletici, sonrası daraltıcı politikaların uygulanmış olması ekonominin seçim ekonomisi politikalarının baskısı altında kaldığının açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Uygulanan ekonomi politikalarının tatmin edici sonuçlara ulaşamamasının siyasal hayata yönelik etkisini gösteren yakın tarihimizdeki en belirgin örneği Ecevit Hükümeti'nin ortağı olan üç partinin (DSP, MHP, ANAP) 2001 Kasım seçimlerinde Türkiye barajının altında kalarak hezimete uğramış olmasıdır. Koalisyona duyulan tepkinin sonucunda günümüz iktidarı olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tek başına iktidara gelmiştir. AKP iktidarının da, önceleri döviz kurunun hızla düşmesi ve ihracatın artmasından dolayı konumunu koruduğu görülürken, şu sıralarda döviz kurundaki hareket ve geçmişte de yaşandığı gibi yabancı yatırımcının yatırımlarını ülkeden çekmesiyle sancılı günler geçirdiği görülmektedir.

Bütün bu bulgular ekonomi-siyaset etkileşiminin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca ülke yönetimine talip olmuş parti ve parti yöneticileri; bu tablodan ders alarak etkin ekonomi politikalarını araştırıp programlarına dahil etmeli ve iktidara geldiklerinde bu politikaları siyasi kaygılardan uzak verimli bir şekilde uygulamalıdır. Çünkü ülkemizde ve dünyada yaşanan olaylar incelendiğinde; başarıya ulaşmış ekonomi politikalarının, uygulayıcısı olan siyasal erki kalkındırdığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

AKGÜÇ, Ö. (1984) “İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi”, **İ.Ü. Dergisi**, İstanbul, Ağustos-Eylül, Sayı:237, s.127–150.

AKTAN, C. C. , (1992), “**Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme**” Ankara: İmge Kitabevi.

AKTAN, C. C. (2000), **Politik İktisat**, İzmir: Anadolu Matbaası.

BAŞOL, K. (1992), **Türkiye Ekonomisi**, İzmir: Anadolu Matbaası.

BERKSOY, T.; BORATAV K. (1993), **Türkiye’de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikalar, İktisat Politikası Seçenekleri 2**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BİLSAY, K. (1987), **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

BORATAV, K. (1982), **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara: Savaş Yayıncılık.

BORATAV, K. (1989), **Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BORATAV, K. (1995), **Türkiye İktisat Tarihi 1923-1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BRUNKHORST, H. (1995), **Crisis, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought**, Blackwell, Oxford.

CELASUN, M. (2001), “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği 2001”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:17, s.61-87.

ÇARIKÇI, E. (1998), “Cumhuriyetten Bugüne Türkiye’nin İktisat Politikaları ve Neticeleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:5, Sayı:23–24, s.27–45.

DPT (1986), Teşvik Uygulama Başkanlığı, **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin İhracatımızda Doğurduğu Yapısal Değişmeler Üzerine Bir Araştırma**, Yayın No:20037-TUB:39.

DPT (1990), **1980’den 1990’a Makroekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara.

DTM (2000), <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/turkekon99/giris.htm>, (24.03.2005).

DTMa (2000), http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/tr2000/reel_ekonomi.htm, Reel Ekonomi, (21.04.2005).

DTMb (2000), <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/tr2000/yapisal.htm>, “Yapısal Reformlar”, (14.05.2005)

DTM (2005), “Arjantin ve Türkiye Ekonomik Krizleri”, www.dtm.gov.tr, (14.12.2005).

EĞİLMEZ, M. (2001), “Kasım 2000 Krizi Üzerine”, **Köşe yazıları ve Makaleler**, s.40–53.

EĞİLMEZ, M; KUMCU E. (2004), “**Ekonomi Politikası**”, Remzi Kitabevi, İstanbul.

EKİNCİ, N. (1994), “Kriz ve Para Politikası Üzerine”, **TÜSİAD Görüş Dergisi**, Sayı:15, s.7–69.

ERDOĞAN E. (2006), http://www.urbanhobbit.net/PDF/17_aralik_onesi,
(03.02.2006).

ERÇEL G. (2006), “2001 Krizi Borç Kriziydi”, <http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=yazardetay&sid=&Newsid=71517&Categoryid=4&wid=126>,
(01.04.2006).

ERKAN, H. (1990), **Ekonomi Politikasının Temelleri**, İzmir: Aydın Yayınevi.

EROĞLU, N. (2003), “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”,
www.ceterisparibus.net.

GÖKÇE, D. (1994), “Kriz Gerekli miydi?”, **TÜSİAD Görüş Dergisi**, Sayı:14,
s.58–75.

GÖKÇE, D. (1995), “Türkiye İçin Yeni Bir Orta Vadeli İstikrar Programına Doğru”,
TÜSİAD Dergisi, Sayı:17, s.53–65.

GÜVEL, E. (2003), “**Türkiye’de Politika-Ekonomi Etkileşimi**”, Adana: Nobel
Kitabevi.

HATİBOĞLU, U. Z. (1982), “24 Ocak Kararları ve Ekonomimizin Geleceği”,
Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:10, s.47-55.

HATİBOĞLU, Z.; AYSAN, M. (1994), **Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı**,
İstanbul: Beta Yayınları.

HATİBOĞLU, Z. (1995), **Bilinmeyen Yönleri ile Türkiye Ekonomisi**, İstanbul:
Sedok Yayınları.

HOOVER, K. D. (2001), “**The Methodology of Empirical Macroeconomics**”,
Cambridge: Cambridge University Press.

İNCEKARA, A. (1998), “Türk İktisat Politikalarının Analizi”, **Yeni Türkiye**, Eylül-Aralık, Cilt:5, s. 37–64.

KARAKAŞ E. (2001), “Derviş Yasaları ve Piyasa Ekonomisi” Bahçeşehir Üniversitesi http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=334, (14.05.2005).

KARLUK, Rıdvan (1996), **Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim)**, İstanbul: Beta Basın Yayım.

KAZGAN, G. (1974), **İktisadi Düşünce**, İstanbul: Bilgi Yayınları.

KAZGAN, G. (1988), **Ekonomide Dış Açık Büyüme**, İstanbul: Altın Kitaplar.

KAZGAN, G. (1995), **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**, İstanbul: Altın KitaplarYayınevi.

KAZGAN G. (1999), “Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye” İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

KAZGAN G. (2005), Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme (İstanbul Bilgi Üniversitesi), DEGEV Türkiye İş Bankası, <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc>, (10.02.2005).

KEPENEK, Y.; YENTÜRK, N. (2001), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

KEYDER, N. (1998), **Para-Teori-Politika-Uygulama**, ODTÜ, Ankara.

- KILIÇBAY, A. (1992), **Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KILIÇBAY A. (1993), **Değişen Dünyada Türk Ekonomisi**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- KİBRİTÇİOĞLU A. (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969–2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:7, Sayı:41, s.167-185.
- OFLAZOĞLU, N. (2000), <http://www.ozgurpolitika.org/2000/12/31/allhab>, (30.11.2005).
- OKTAR S. (1998), “Cumhuriyet’in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması’’, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:24, Sayı:2, s.232-251.
- OKTAR S. (1999), “Kuramda ve Uygulamada Enflasyon Hedeflemesi: İngiltere Örneği’’, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı: 4, s.233–254.
- ORHAN, O. Z. (1989), **Keynezyen ve Moneterist İstikrar Politikaları**, Bilim İstanbul: Teknik Yayınevi.
- OYAN, O. (1992), “Türkiye’de Maliye Politikaları”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Ankara.
- ÖZEL, M. (1993), **Piyasa Düşmanı Kapitalizm**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZEL, H. (2002), (4), “Bir “Zenginlik” Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, s.46–171.
- PAMUK Ş. (1987), **İthal İkamesi, Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947–1979**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

PARASIZ, M. İ. (1996), **Kriz Ekonomisi Ve 5 Nisan Kararları**, Bursa: Ezgi Yayınları.

PEKİN, T. (1993), **Makro Ekonomi**, İzmir: Bilgehan Basımevi.

ROSIER, B. (1992), **İktisadi Kriz Kuramları**, (Çev. Nurhan Yentürk), İstanbul: İletişim Yayınları.

SAVAŞ, V. F. (1986), **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, İstanbul: Beta Yayınları.

SAVAŞ, V. (1998), **Politik İktisat**, İstanbul: Beta Yayınları.

SAVAŞ, V. (2002), **Satılmışların Ekonomisi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

SEYİTOĞLU, H. (1990), **Uluslar arası İktisat**, İstanbul: Gizem Yayınları.

SÖNMEZ, M. (1978) “**Kapitalist Devlet İşletmeleri ve Türkiye**”, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, No: 2, s.55-66.

ŞAHİN, H. (1998), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

TCMB, (1999), **Yıllık Rapor**.

TEKELİOĞLU, M., (1993). **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

TELATAR, F. (2004), **Politik İktisat Politikası**, Ankara: İmaj Yayınevi.

TOBB (1991), **İktisadi Rapor**, Ankara.

TURGUT S. (1991), **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Ankara: İmaj Yayınevi.

TÜRKAY, O. (1990), **İktisat Teorisine Giriş-Mikro İktisat**, Ankara: Adım Yayınları.

TÜSİAD, “1995 Yılına Girilirken Türkiye Ekonomisi”, **TÜSİAD Dergisi**, İstanbul, s.165–170.

TÜSİAD, “1996 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, **TÜSİAD Dergisi**, İstanbul, s.8–23.

URAS, T. G. (1993), **Ekonomide Özal’lı Yıllar 1980–1990**, İstanbul: AFA Yayınları.

URAS, T. G. (1998), “1988 Yılı Maliye Politikaları ve 4 Şubat Tedbirleri”, **Türkiye Ticaret Deniz Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Dergisi**, Yayın No:22, Ankara.

UYŞAL, Y. (1999), “Bölüşüm ilişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt:1, sayı:2, s.186–228.

ÜŞTÜNEL, B. (1990), **Makro Ekonomi**, Beşinci Baskı, Ankara.

YELDAN, A. E. (1989), “Türkiye 'nin Alternatif Kalkınma Stratejisi Sorunu Üzerine Bir Genel Denge Çalışması”, **İ.Ü. Mecmuası**, Sayı: 290, İstanbul.

YELDAN , A.E., (1994) “Kamu Finans Krizinin Ardındaki Etkenlerin Bölüşüm Göstergeleri Açısından İrdelenmesi”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:9, Sayı:100, s.40–63.

YENAL, O (2001), **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**, Ankara: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayını.

YILMAZ, M. (2001), “Kriz ve Rekabet”, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=283&id, (17.05.2005).

YIKICI, Ö. (2004), <http://www.ortamgazetesi.com/?action=journalist&aid=950> (08.05.2006).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra5.pdf> (2006), (11.03.2006).

<http://www.boraxtr.com/boraxtr/Kitap/cumhuriyet051122.htm> (2006), (10.06.2006)